

Testamentin toimeenpanija perintökaaren 19 luvussa

Lauri Laine (0108546)
Pro gradu -tutkielma
25.1.2013
Perhe- ja jäämistöoikeus
Oikeustieteiden tiedekunta
Lapin yliopisto

LAPIN YLIOPISTO – OIKEUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Työn nimi: Testamentin toimeenpanija perintökaaren 19 luvussa
Tekijä: Lauri Laine
Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Perhe- ja jäämistöoikeus
Työn laji: Pro gradu -tutkielma
Sivumäärä: XIII + 109
Vuosi: Kevät 2013
<p>Tiivistelmä: Testamentin toimeenpanija on jäämistöoikeudellinen instituutio, jossa on kyse perittävän testamentissaan antamasta kuolinpesän hallintoa ja selvitystä koskevasta tahdonilmaisesta. Tämä tutkielma tarkastelee testamentin toimeenpanijaa osana Suomen jäämistöoikeuden järjestelmää. Tutkielman tarkoituksena on tarkastella ja systematisoida testamentin toimeenpanijan oikeusasemaa voimassa olevan perintökaaren 19 luvun säännösten osalta. Toimeenpanijainstituutioon paneudutaan voimassa olevan perintökaaren lisäksi lyhyesti vuoden 1734 lain perintökaaren järjestelmässä, jossa toimeenpanijan oikeusasema on perustunut tapaoikeuteen, sekä käydään läpi ne keskeiset perintökaaren lainvalmistelutyöt, joiden kautta toimeenpanijaa koskeva lainsäädäntö on saanut nykyisen muotonsa. Tutkielman lopuksi esitetään nykylainsäädäntöä koskevat johtopäätökset sekä esitetään tulevan lain kannalta, miten toimeenpanijan oikeusasemaa ja hallintoa voitaisiin kehittää.</p> <p>Tutkielmassa esitetään muun ohella seuraavat näkökohdat: toimeenpanija hallitsee kuolinpesän omaisuutta perillisten ja yleisjälkisäädöksen saajien sijasta. Kun testamentti on tullut lainvoimaiseksi, toimeenpanijan hallinto alkaa ja rinnastuu lähtökohtaisesti pesänselvittäjään. Toimeenpanijan toimivaltaa voi testamentin nojalla suppeampi tai laajempi kuin pesänselvittäjällä. Toimeenpanijan toimivaltaa rajoittaa lesken avio-oikeussuhteeseen perustuva oikeus osallistua pesänselvitykseen. Jos leskellä osituksen jälkeen on muu osakkuusasema, leski on suhteessa toimeenpanijaan kuten muutkin perilliset ja testamentinsaajat. Leski ei siis osallistuisi kuolinpesän hallintoon yhdessä toimeenpanijan kanssa perillisenä tai yleisjälkisäädöksen saajana. Avio-oikeussuhteeseen perustuva oikeus osallistua pesänselvitykseen on kuitenkin katsottava olevan paitsi eloonjääneellä puolisoilla, myös kuolleen aviopuolison oikeudenomistajilla niin kauan kuin ositus on toimitettu. Toimeenpanijalla on oikeus hakea tuomioistuimelta pesänselvittäjän määräystä ja etuoikeus saada pesänselvittäjän määräyskirja. Erityisistä vastasyistä pesän omaisuuden virallishallinto voidaan uskoa myös muulle henkilölle kuin toimeenpanijalle. Kuolinpesän osakkaat eivät voi oman harkintansa mukaan jättää noudattamatta testamentin toimeenpanijamääräystä. Toimeenpanijan oikeusturvakeinona on hakea pesänselvittäjä määräystä. Toimeenpanija voi luopua tehtävästään vapaamuotoisesti vain ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa. Jos toimeenpanijan hallinto halutaan sen alkamisen jälkeen lakkauttaa, sovelletaan toimeenpanijaan pesänselvittäjän vapauttamista koskevia säännöksiä.</p>
Avainsanat: Testamentin toimeenpanija, testamentti, pesänselvittäjä, kuolinpesän osakkaat, leski, perintökaaren 19 luku
Muita tietoja: -
Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön ☒
Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi ☒
Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi ☐

SISÄLLYS

SISÄLLYS	III
KIRJALLISUUS	VII
Suomalainen	VII
Ruotsalainen	IX
LAINSÄÄDÄNTÖ	IX
Suomalainen	IX
Ruotsalainen	X
LAINVALMISTELUAINEISTO	X
Suomalainen	X
Ruotsalainen	XI
OIKEUSKÄYTÄNTÖ	XI
MUUT LÄHTEET	XII
LYHENTEET	XII
1 JOHDANTO JA KYSYMYKSENASETTELU	1
1.1 Yleisesti aiheenvalinnasta	1
1.2 Tutkimusmenetelmät	2
1.3 Kysymyksenasettelu	3
1.4 Aiheen rajausta	5
2 TESTAMENTIN TOIMEENPANIJAN VUODEN 1734 LAIN PERINTÖKAAREN JÄRJESTELMÄSSÄ	6
2.1 Yleistä	6
2.2 Toimeenpanijan käsite	7
2.3 Toimeenpanijan toimivallan perusta ja kelpoisuus	8
2.4 Toimeenpanijan jäämistöhallinto	9

2.4.1	Toimeenpanijan oikeudet, velvollisuudet ja menettelyperiaatteet	10
2.4.2	Toimeenpanijan toimivallan rajoitukset	12
2.4.3	Ei mahdollisuutta virallisselvitykseen	13
2.4.4	Toimeenpanijakollektiivi	15
3	TESTAMENTIN TOIMEENPANIJA PERINTÖKAAREN LAINVALMISTELUAINEISTOSSA .	16
3.1	Yleistä	16
3.2	Toimeenpanijaa koskeva ruotsalainen lainvalmisteluaineisto	17
3.3	Toimeenpanijaa koskeva suomalainen lainvalmisteluaineisto	23
4	TESTAMENTIN TOIMEENPANIJA NYKYISEN PERINTÖKAAREN 19 LUVUSSA.....	29
4.1	Yleistä	29
4.2	PK 19:1	30
4.2.1	Toimeenpanijan varsinainen määritelmä.....	31
4.2.2	Toimeenpanijan oikeus hakea pesänselvittäjää	32
4.2.2.1	Hakemuksen sisältö.....	32
4.2.2.2	Voiko toimeenpanija hakea pesänselvittäjäksi vain itsensä?	33
4.2.2.3	Toimeenpanijan luopumistilanne ja pesänselvittäjän hakeminen	35
4.2.2.4	Toimeenpanijaa määräämättä pesän osakkaiden hallinnosta erotettu pesä ja pesänselvittäjän hakeminen	35
4.2.2.5	Testamentin riidanalaisuus ja toimeenpanijan tekemä pesänselvittäjähakemus	37
4.3	PK 19:3	38
4.4	PK 19:4	39
4.4.1	Toimeenpanijan selvittäjäprivilegin perusta.....	39
4.4.2	Pesänselvittäjäksi määrätään toimeenpanija.....	40
4.4.3	Pesänselvittäjäksi määrätään muu kuin toimeenpanija	43

4.4.3.1	Objektiiviset vastasyyt	45
4.4.3.2	Subjektiiiviset vastasyyt.....	47
4.4.4	Pesän osakas toimeenpanijana ja pesänselvittäjäprivilegi.....	49
4.4.5	Toimeenpanijakollektiivista pesänselvittäjäkollektiivi	50
4.4.6	Erytistoimeenpanijan pesänselvittäjäprivilegi.....	52
4.4.7	Toimeenpanijaksi määrätyn oikeushenkilön pesänselvittäjäprivilegi	52
4.5	PK 19:7	53
4.5.1	Pesänselvittäjäprivilegin tehoste.....	54
4.5.2	Toimeenpanijan syrjäyttämättömyyden periaate.....	55
4.6	PK 19:21	56
4.6.1	Toimeenpanijan hallinto suhteessa muihin hallintomuotoihin	57
4.6.2	Toimeenpanijan toimivallan lähteet	60
4.6.2.1	Testamentin laista johtuvat hallintovaikutukset.....	61
4.6.2.2	Testamentin erityisestä sanonnasta johtuvat hallintovaikutukset.....	62
4.6.2.3	Testamentin tulkinnasta johtuvat hallintovaikutukset.....	64
4.6.3	Testamentin hallintovaikutusten rajoitukset.....	66
4.6.3.1	Eloonjääneen puolison oikeus osallistua kuolinpesän hallintoon	67
4.6.3.1.1	Avio-oikeussuhde	68
4.6.3.1.2	Lesken kuolema ja lesken oikeudenomistajien hallintovaltuus.....	72
4.6.3.1.3	Eloonjääneen puolison muu osakkuusasema.....	74
4.6.3.2	Toimeenpanijalla ei valtuutta luovuttaa kuolinpesää konkurssiin	81
4.6.3.3	Kielletty testamenttausvallan delegointi	81
4.6.3.3.1	Täytäntöönpano-ohjeet	83
4.6.3.3.2	Valta nimetä toimeenpanija	87

4.6.4	Toimeenpanijaan sovellettavat pesäselvittäjää koskevat säännökset	90
4.6.4.1	Toimeenpanijan hallinto	91
4.6.4.2	Toimeenpanijan vastuu	95
4.6.4.3	Toimeenpanijan vapauttaminen toimestaan	96
4.6.4.4	Toimeenpanijan oikeus palkkioon	98
5	LOPPUPÄÄTELMÄT.....	101
5.1	Yhteenveto	101
5.2	<i>De lege ferenda</i>	103

KIRJALLISUUS

Suomalainen

Aarnio 1975

Aarnio, Aulis: Jälkisäädökset. Testamenttioikeuden oppikirja. 2. uudistettu painos. Lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoimikunta, Helsinki 1975.

Aarnio-Kangas 2008

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II. Testamenttioikeus. Talentum, Helsinki 2008.

Aarnio-Kangas 2009

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus I. Perintöoikeus. Talentum, Helsinki 2009.

Aarnio-Kangas 2010

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Perhevarallisuusosoikeus. Talentum, Helsinki 2010.

af Hällström 1950

af Hällström, Erik: Testamentsexekutorn. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1950.

Chydenius 1910

Chydenius, Jakob Wilhelm: Lärobok i finsk arfs- och testamentsrätt. J. Simelii arfvingars boktryckeriaktiebolag, Helsingfors 1910.

Husa et. al. 2005

Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjolainen, Teuvo: Kirjoitetaan juridiikkaa. Talentum, Helsinki 2005.

Lappalainen et. al. 2003

Lappalainen, Juha – Frände, Dan – Havansi, Erkki – Koulu, Risto – Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Rautio, Jaakko – Sihto, Juha – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus. WSOY, Juva 2003.

Lappalainen et. al. 2007

Lappalainen, Juha – Frände, Dan – Havansi, Erkki – Koulu, Risto – Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Nylund, Anna – Rautio, Jaakko – Sihto, Juha – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus. 2. painos. WSOY, Saarijärvi 2007.

Lohi 2004

Lohi, Tapani: Avio-oikeus ja kuolinpesän osakkuus – näkökoh-
tia avio-oikeutta vailla olevan lesken oikeussuojasta. Defensor
Legis N:o 4/2004.

Nybergh 1951

Nybergh, Gunnar: Till diskussionen om testamentsexekutor.
Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1951.

Pylvänäinen 1969

Pylvänäinen, Anto: Pesänselvittäjän ja testamentin toimeenpani-
jan toimivallasta. Defensor Legis 1969.

Rautiala 1968

Rautiala, Martti: Pesänselvitys ja perinnönjako. Suomen laki-
miesliiton kustannus, Helsinki 1968.

Saarenpää 1980a

Saarenpää, Ahti E.: Pesänselvittäjä ja pesänjakaja. Ensimmäi-
nen osa. Condictio, Helsinki 1980.

Saarenpää 1980b

Saarenpää, Ahti E.: Tasajaon periaate. Juridica, Helsinki 1980.

Wrede 1946

Wrede, Rabbe Axel: Perintökaaren selityksiä. Toim. Lars Wasa-
stjerna; luennoitsijan ja toimittajan antamalla luvalla suom. A.
K. Ahlfors. WSOY, Porvoo-Helsinki 1946.

Ylöstalo 1954

Ylöstalo, Matti: Testamentin tulkinnasta. WSOY, Porvoo-
Helsinki 1954.

Ruotsalainen

Benckert 1926

Benckert, Karl: Om testamentsexekutorer enligt Svensk rätt. Tidsskrift for Retsvidenskap 1926.

Fogelklou 1954

Fogelklou L.: Om testamentsexekutors befogenhet beträffande arvskiftes förrättande. Svensk Juristtidning 1954.

Guldberg-Bergendal 1962

Guldberg, Harry – Bergendal, Ragnar: Kommentar till ärvdabalken. Del II (18-25 kap.) Boutredning och arvskifte. P A Nordstedt & Söners förlag, Stockholm 1962.

Wallin 1976

Wallin, Gunvor: Testamentsrätt. AWE Gebers, Stockholm 1976.

Walin 2001

Walin, Gösta: Kommentar till ärvdabalken. Del II (18-25 kap.) Boutredning och arvskifte. Upplaga 4:1. Nordstedts juridik AB, Kristianstad 2001.

LAINSÄÄDÄNTÖ

Suomalainen

Avoliittolaki 13.6.1929/234

Laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta 14.1.2011/26

Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442

Laki varallisuusosoikeudellisista oikeustoimista 13.6.1929/228

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4

Perintökaari 1.1.1734/5

Perintökaari 5.2.1965/40

Ruotsalainen

Lag om boutredning och arvsifte 314/1933

Lag om testamente 25/4 1930

Sambolag 376/2003

Ärvdabalk 637/1958

LAINVALMISTELUAINEISTO

Suomalainen

Lvk 1935:2

1935 – Lainvalmistelukunnan julkaisuja N:o 2. Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteluineen.

Lvk 1938:2

1938 – Lainvalmistelukunnan julkaisuja N:o 5. Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle perintölaiksi sekä siihen liittyvä lainvalmistelukunnan mietintö.

Lausunto 1941

1941 – Korkeimman oikeuden lausunto esitysehdotuksesta perintölaiksi. Suomen lakimiesliitto 1965.

Lvk 1953:1

1953 – Lainvalmistelukunnan julkaisuja N:o 1. Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle kuolinpesän selvitystä ja perinnönjakoa koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

Lvk 1956:1

1956 – Lainvalmistelukunnan julkaisuja N:o 1. Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle kuolinpesän selvitystä ja perinnönjakoa koskevan lainsäädännön uudistamisesta. Tarkistettu ehdotus.

Lvk 1959:4

1959 – Lainvalmistelukunnan julkaisuja N:o 4. Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta.

Km 1962:7

1962 – Komiteanmietintö N:o 7. Perintölakitoimikunnan mietintö.

HE 1964:6

1964 vp – Hallituksen esitys N:o 6 perintölainsäädännön uudistamisesta.

Ruotsalainen

NJA 1930 II

1930 – Nytt Juridiskt Arkiv. Adv.II. Nr 5:1. Lag om testamente.

NJA 1933 II

1933 – Nytt Juridiskt Arkiv. Adv.II. Nr 4:1. Lag om boutredning och arvskifte.

SOU 1954:6

1954 – Statens Offentliga Utredningar Nr 6. Ärvdabalk. Förslag av ärvdabalkssakkunniga.

OIKEUSKÄYTÄNTÖ

SO t. 19.1.1905 n:o 2

KKO 1920 II 3

KKO 1939 I 33

KKO 1939 II 400

KKO 1943 I 15

KKO 1943 II 52

KKO 1945 I 30

KKO 1945 II 281

KKO 1950 II 23

KKO 1976 II 21

KKO 1985 II 149

Helsingin HO 137/23.09.1975/SV 1975/122/54

Helsingin HO 23.9.1986 H 86/137

Helsingin HO 3.2.1988 S 1986/910

Helsingin HO 17.10.1995 S 95/1420

Helsingin HO 22.4.2008 A 07/2943

Turun HO 13.1.1994 S 93/781

Turun HO 12.12.1997 S 97/782

MUUT LÄHTEET

Gottberg, Eva: Lakimiesliiton koulutus – Perintökaaren 3 luvun mukainen lesken perimys käytännössä. Keskuskauppakamarin koulutustila Metropolia. Helsinki 18.1.2013.

Saarenpää, Ahti E.: Testamentti sallittuna oikeustoimena -luentosarja. Lapin yliopisto. Rovaniemi 10.11.2009.

LYHENTEET

AL	avioliittolaki 13.6.1929/234
HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
HolhTL	laki holhoustoimesta 1.4.1999/442
KKO	korkein oikeus
Km	komitean mietintö
Lvk	lainvalmistelukunta
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
OK	oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
PK	perintökaari 5.2.1965/40
SO	senaatin oikeusosasto

SOU
ÄB

Statens offentliga utredningar
ärvdabalken 637/1958

1 JOHDANTO JA KYSYMYKSENASETELU

1.1 Yleisesti aiheenvalinnasta

Tässä tutkielmassa tarkastellaan testamentin toimeenpanijaa osana Suomen oikeusjärjestystä. Testamentin toimeenpanija on perinteikäs jäämistöoikeudellinen instituutio, jossa on kyse perittävän testamentissaan antamasta kuolinpesän hallintoa ja selvitystä koskevasta tahdonilmaisusta.¹ Suomen tietävästi kaikkien aikojen ensimmäisen testamentin toimeenpanijamääräyksen on antanut *Lucia Olofsdotter* 25.5.1451 päivätyssä testamentissaan, jossa toimeenpanijaksi nimettiin *Peter Kärpänen*.² Voidaan siis sanoa testamentin toimeenpanijan olevan, jos ei ylimuistoinen, niin ainakin vuosisatainen osa suomalaisen jäämistöoikeuden järjestelmää.³

Toimeenpanijamääräys on testamentin tekijän antama yksilöity, jäämistöomaisuutta koskeva määräys, jonka tarkoituksena on järjestää kuolinpesän selvitys pesänosakkaiden edun vaatimalla tavalla. *Aulis Aarnio* on kiteyttänyt toimeenpanijan oikeusaseman lausumalla, että ”testamentin toimeenpanija on testamentin tekijän luottomies”⁴ – testamenttiin perustuvassa pesänselvityksessä toimeenpanija hallitsee jäämistöomaisuutta osakkaiden sijasta osakkaiden lukuun, ja hallinnon päätyttyä hän luovuttaa perintöomaisuuden saajilleen. Testamentin toimeenpanijainstituution voidaan sanoa olevan käytössä pääpiirteittäin samankaltaisena pesänselvitysmallina sekä roomanis-germaanisissa että common law -jäämistöjärjestelmissä.⁵

Tämän esityksen aiheena on toimeenpanija Suomen jäämistöoikeuden järjestelmässä. Aiheen valintaan on tukensa antanut Lapin yliopiston yksityisoikeuden professori *Ahti Saarenpää*, jonka näkemyksen mukaan testamentin toimeenpanija on tutkimisen arvoinen aihe pääasiassa kolmesta syystä. Ensiksikin, testamentin toimeenpanija on Saarenpään mukaan instituutio, jota voisi nykyisessä jäämistöjärjestelmämme puitteissa käyttää nykyistä enemmän testamentteja laadittaessa, sillä toimeenpanijamääräys antaa testamentin tekijälle

¹ Aarnio-Kangas 2009, s. 483.

² Aarnio-Kangas 2008, s. 366.

³ Toimeenpanijainstituution historiasta ks. Benckert 1926, s. 163 ss.

⁴ Aarnio-Kangas 2008, s. 225.

⁵ Aarnio-Kangas 2009, s. 594.

mahdollisuuden määrätä muustakin kuin testamentin materiaalisesta sisällöstä. Toiseksi, testamentin toimeenpanijasta on vuoden 1965 perintökaaressa säädetty tavalla, joka jättää tulkinnanvaraa. Kolmanneksi aiheesta on vain vähän oikeustieteellisiä kirjoituksia.

Koska testamentin toimeenpanija ei kuulu oikeusjärjestelmämme uutuuksiin, pikemminkin päinvastoin, tehdään ennen vuoden 1965 perintökaaren tarkastelua erillinen oikeushistoriallinen katsaus toimeenpanijainstituutioon vuoden 1734 lain perintökaaren järjestelmässä. Kuten jäljempänä voidaan havaita, oikeushistoriallinen näkökulma osoittaa toimeenpanijainstituution muuttuneen hämmästyttävän vähän vuosisatojen aikana. Vuoden 1734 lain perintökaaren jälkeen tarkastellaan toimeenpanijainstituution kehitystä suomalaisten ja ruotsalaisten lainvalmisteluhankkeiden valossa, jotka ovat johtaneet 1965 perintökaaressa omaksuttuihin lainsäädäntöratkaisuihin. Tutkielman keskeisimpänä aiheena on testamentin toimeenpanijan aseman tarkastelu 1965 perintökaaren 19 luvun säännösten valossa. Tämän tutkielman lopuksi esitetään johtopäätökset sekä ehdotetaan, kuinka toimeenpanijan asemaa ja hallintoa voitaisiin kehittää *de lege ferenda*.

1.2 Tutkimusmenetelmät

Tässä tutkielmassa pääasiallisena oikeustieteellisenä tutkimusmenetelmänä käytetään lainopillista eli oikeusdogmaattista tutkimusmenetelmää.⁶ Testamentin toimeenpanijaa tarkastellaan voimassaolevan oikeusjärjestyksen näkökulmasta, ja pyritään selventämään ja jäsentämään lain sisältöä niiden PK 19 luvun säännösten osalta, jotka soveltuvat testamentin toimeenpanijaan. Koska toimeenpanijan PK 19 luvun mukaiseen oikeusasemaan liittyy tietyiltä osin merkittävää käsitteellistä epäselvyyttä sekä myös käytännön oikeuselämän epä tietoisuutta, pyritään tutkielmassa ottamaan esille oikeudellisesti ongelmallisia tai tulkinnanvaraisia lainkohtia, ja ehdottamaan ratkaisua näihin epäselvyyksiin. Pääasiassa vastauksille etsitään pohjaa erilaisesta oikeuslähdemateriaalista. Huomautettakoon kuitenkin, että jotkin lainopillisista päätelmistä ja ratkaisuehdotuksista perustuvat yksinomaan kirjoittajan omiin ajatuksiin, sillä toimeenpanijaa koskeviin säännöksiin liittyviä toimintaohjeita tai systematisointia ei joiltakin osin ole lainkaan tehty. Voidaan sanoa testamentin toimeenpanijaan kohdistuvan oikeusdogmaattisen tutkimuksen olevan paikoin lapsenkengissä, umpihankeen avattavaa latu-uraa on paljon ja moneen suuntaan.

⁶ Husa et. al. 2005, s. 13.

Lisäksi tutkielmassa käytetään vuoden 1734 lain osalta sekä osin vuoden 1965 perintökaaren valmisteluaineistoa käsiteltäessä oikeushistoriallista tutkimusmenetelmää.⁷ Toimeenpanijaan liittyvään normi- ja aatehistoriaan on olennaista perehtyä yleisellä tasolla, sillä voimassa olevan lainsäädännön sisältöä (ja erityisesti sen aukkokohtia) tarkasteltaessa menneeseen aikaan katsomisesta voi saada tukea lainopilliseen tarkasteluun ja ylipäänsä oikeudelliseen ajatteluun. Vaikka Ruotsin perintökaaren sisältö ei ole tämän tutkielman aiheena, pyritään paikoitellen viittaamaan Ruotsin lakiin, lainvalmisteluaineistoihin ja ruotsalaiseen oikeuskirjallisuuteen. Varsinaista oikeusvertailua⁸ ei käytetä tässä esityksessä tutkimusmenetelmänä, vaan ainoastaan pyritään täydentämään Suomen oikeusjärjestyksen tarkastelua viittauksilla Ruotsin perintökaaren ja sen valmisteluaineistoihin, jotka, kuten jäljempänä todetaan, ovat samaa juurta kuin Suomen perintökaari.

Aiheen tarkastelu perustuu pääasiassa oikeusnormien tulkintaan, jossa perusmetodina käytetään tekstianalyysiä eli sisällönerittelyä.⁹ Käsitteilytapana nykylainsäädännön osalta on PK 19 luvun säännösten käsittely siinä järjestyksessä, jossa ne on lakiin kirjoitettu. Lain epäselville ilmauksille koetetaan löytää merkityssisältö ja perustella näitä tulkintoja pääasiassa lain systematiikkaan ja johdonmukaisuuteen liittyvillä argumenteilla. Empiirisiä tutkimusmenetelmiä¹⁰ ei käytetä tässä tutkielmassa, vaikka käytännön oikeuselämässä havaittuihin ilmiöihin ja ongelmiin pureudutaankin paikoitellen. Lainopillisen sisällönerittelyn ja systematisoinnin kautta on löydettävissä monia ratkaisuja testamentin toimeenpanijan oikeusasemaan liittyviin ongelmiin ja tulkinnanvaraisuuksiin, ja se on uusia oikeudellisia havaintoja poikivana metodina varsin hyödyllinen. Kuten muissakin aihetta käsittelevissä oikeuslähteissä, monet kysymykset ja ongelmakohdat jäävät tässä tutkielmassa vaille huomiota, tai ainakin ilman mitään järkevää ratkaisua.

1.3 Kysymyksenasettelu

Tutkimuskohteena on testamentin toimeenpanijan jäämistöhallinto osana suomalaista kuolinpesän selvitysjärjestelmää. Tutkimusongelmana on pääasiassa 1965 perintökaaren 19 luvun toimeenpanijaa koskevien säännösten sisällön selvittäminen ja systematisointi. Myös

⁷ Husa et. al. 2005, s. 14.

⁸ Husa et. al. 2005, s. 15.

⁹ Husa et. al. 2005, s. 16.

¹⁰ Husa et. al. 2005, s. 17.

vuoden 1734 lain perintökaaren aikaista tapaoikeudellista toimeenpanijainstituutiota käsitellään lyhyesti omassa jaksossaan. Vanhan lain aikaista toimeenpanijajärjestelmää käsitellään mieluummin kuin laajasti, ja säästetään suurin huomio 1965 perintökaareen otettuun lakisääntelyyn, joka on keskeisin tutkimuskohde. Tätä tarkoitusta palvelee niin ikään lyhyt katsaus 1965 perintökaaren lainvalmisteluaineistoon, johon palataan ja viitataan myös paikoin nykylainsäädännön käsittelyn yhteydessä. Nykylainsäädäntöä koskevan jakson tarkoituksena on löytää oikeudellisesti perusteltuja vastauksia siihen, miten voimassa olevan lain näkökulmasta tulisi käytännössä toimia, kun puhutaan testamentin toimeenpanijan hallinnosta ja toimivallasta.

Aihe on laaja, ja käsittely tästä syystä rajataan koskemaan lähtökohtaisesti vain PK 19 luvun toimeenpanijaa koskevia säännöksiä, vaikkei muutamaa laskelmoitua lipsahdusta PK 19 ulkopuolelle voidakaan kokonaan välttää. On tarpeen muun ohella käydä läpi toimeenpanijan oikeusasemaan vaikuttavia, laista ilmentymättömiä oikeusperiaatteita, kuten testamenttausvallan delegoimisen rajoja. Pelkkien lainkohtien lisäksi tässä esityksessä käydään läpi myös joitakin kirjoitetun lain taustalla vaikuttavia periaatteita, jotta voitaisiin muodostaa parempi kuva siitä, minkälainen toimeenpanijan asema on kokonaisuutena osana voimassa olevaa oikeuttamme.

Perintökaaren järjestelmässä jäämistöomaisuuden hallinto kuuluu lähtökohtaisesti pesän osakkaille yhdessä. Tämän tutkielman eräänlaisena metatasona on luonnehtia ja analysoida niitä testamentin hallintovaikutuksia,¹¹ jotka testamentissa annettu toimeenpanijamääräys synnyttää. Tausta-ajatuksena on siis toimeenpanijan testamenttiin perustuvan kuolinpesän hallinnon vaikutukset samantyyppisenä ilmiönä kuin testamentin aineelliset, jäämistöomaisuuden jakautumista koskevat vaikutukset suhteessa tilanteeseen, jossa perimys määräytyy lain mukaan. Kysymyksenasettelu kumpuaa pyrkimyksestä osoittaa, minkä sisältöinen poikkeus toimeenpanijan hallinto on kaikille osakkaille yhteisesti kuuluvasta pesänselvityksestä, eli mitä laissa PK 19 luvussa säädetään tästä erityisestä jäämistöhallinnon muodosta. Toisaalta verrataan ja peilataan toimeenpanijan asemaa myös suhteessa pesänselvitäjään, jota koskeva sääntely pitkälti soveltuu toimeenpanijaan.

¹¹ Saarenpää, Testamentti sallittuna oikeustoimena -luentosarja. Lapin yliopisto. Rovaniemi 10.11.2009. Käsite ”testamentin hallintovaikutukset”.

Tutkimus kohdennetaan nimenomaan kotimaan voimassa olevaan oikeusjärjestykseen. *Saarenpään* mukaan on tärkeää pureutua testamentin toimeenpanijainstituution ruotsalaiseen taustaan ja oikeuslähdeaineistoon, sillä toimeenpanijainstituutio on tullut Ruotsin kautta osaksi Suomen oikeusjärjestystä ja jossa se on pääpiirteittäin samankaltaisena osana pesänselvitystä kuin Suomessa. Tutkimusaiheen rajauksen vuoksi toimeenpanijaa Ruotsin jäämistöjärjestelmässä ei voida nostaa omaksi ”sivututkimusongelmakseen”. Kuitenkin pyritään viittaamaan varsinaisen tutkimusaiheen eli Suomen lain tarkastelun tueksi ja syventämiseksi myös ruotsalaisiin lähteisiin, lähinnä ruotsalaiseen lainvalmisteluaineistoon.

Tutkimusaiheen ja -ongelman kimppuun käydään lähinnä sen pohjalta, mitä suomalaisissa ja tietyiltä osin ruotsalaisissa oikeuslähteissä on toimeenpanijan hallinnosta lausuttu – jos ylipäänsä jotakin on lausuttu. Aiheen käsittelyn kannalta on huomionarvoista, ettei varsinkaan uudempia suomalaisia kirjoituksia toimeenpanijasta ole juurikaan saatavilla. Valitettavasti Ruotsissa vallitsee oikeuskirjallisuuden osalta sama tilanne kuin Suomessa, eli nykyainsäädäntöä sisältöä käsitteleviä lähteitä ei ole paljonkaan saatavilla. Vähäiset oikeustieteelliset kirjoitukset aiheesta muodostavatkin osan kysymyksenasettelua: on syytä luoda kirjoitus tärkeästä ja olennaisesta aiheesta, josta oikeuskirjallisuus monilta osin vaikenee.

1.4 Aiheen rajausta

Tässä tutkielmassa käsittelyn ulkopuolelle jäävät PK 19 luvun pesänselvittäjää koskevat säännökset, jotka ovat kokonaan oman esityksensä aihe, ja josta on olemassa toimeenpanijaa laajemmin kirjallisuutta. Tässä tutkielmassa ei ole tarkoituksena käsitellä pesänselvittäjäinstituutiota taikka myöskään niiden pesänselvittäjää koskevien säännösten sisältöä, joilla on lähtökohtaisesti suora soveltuvuus testamentin toimeenpanijaan. Näiden säännösten sisällön toistaminen toimeenpanijan näkökulmasta on turhaa. Pesänselvittäjästä on kirjoitettu toimeenpanijaa kattavammin muun ohella *Aarnio–Kankaan* uusimmissa perintökaaren yleisesityksissä, mikä yhtäältä auttaa ja toisaalta hämärtää toimeenpanijaa koskevien kysymysten ratkaisemista. Toimeenpanijan hallinto ei nimittäin ole kaikilta osin samanlainen kuin pesänselvittäjän hallinto. Pesänselvittäjäinstituutioon syventymistä ei voida eikä ole tarkoituksenmukaistakaan välttää viimeiseen asti ja kaikilta osin, vaan tiettyjä myönnytyksiä rajauksen osalta tehdään nykyainsäädännön käsittelyssä. Pesänselvittäjäinstituution tarkastelun on aina tarkoitus palvella varsinaista tutkimusaihetta.

Käsittelyn ulkopuolelle rajautuvat PK 23 luvun toimeenpanijaa koskevat perinnönjako-säännökset.¹² PK 20 perunkirjoitusta koskevia säännöksiä sivutaan vain ohuesti. Seikkape-räisempi käsittely toimeenpanijan asemasta PK 20 luvun mukaan ei kuulu tutkimusaihee-seen, vaikka perunkirjoitus onkin perintökaaren systematiikassa tärkeä osa pesänselvityk-sen alkuvaihetta, ja toimeenpanijan asemasta on perunkirjoituksen osalta erikseen säädetty. Holhoustoimesta annetun lain säännösten soveltuminen toimeenpanijan hallitsemaan jää-mistöomaisuuteen jää kokonaan muun esityksen aiheeksi. Toimeenpanijalle annettua sääti-ön perustamista koskeva toimeksiantoa ei käsitellä tässä esityksessä. Joistakin aiheenraja-uksista mainitaan erikseen asian varsinaisen käsittelyn yhteydessä.

Samoin kuin oikeuskirjallisuuden osalta, tätä tutkielmaa varten saatavilla olevaa ja tutki-musongelman käsittelyä valottavaa oikeuskäytäntöä toimeenpanijasta on tarjolla suhteelli-sen vähän. Tutkielman tarkoituksena ei ole pyrkiä tyhjentävästi luettelemaan ja analysoi-maan näitä vähäisiääkään määriä tuomioistuinratkaisuja, jotka toimeenpanijasta on annettu, vaan niihin viitataan vain jos erityistä aihetta on. Aiheenrajaus koskee muiden oikeusläh-teiden ohella myös niitä korkeimman oikeuden ratkaisuja ja muita oikeustapauksia, jotka eivät palvele varsinaisen tutkimusaiheen eli PK 19 luvun käsittelyä.

2 TESTAMENTIN TOIMEENPANIJA VUODEN 1734 LAIN PERINTÖKAAREN JÄRJES-TELMÄSSÄ

2.1 Yleistä

Tässä luvussa käsitellään testamentin toimeenpanijan asemaa vuoden 1965 perintökaaren voimaantuloa edeltäneen perintö- ja testamenttioikeuden valossa eli vuoden 1734 lain pe-rintökaaren voimassaoloaikana.¹³ Testamentin toimeenpanijainstituution kuvaamisen ajalta

¹² Perinnönjaosta ja toimeenpanijasta Ruotsin pesänselvityslain lainvalmisteluaineiston pohjalta ks. Fogel-klou 1954, s. 82 ss.

¹³ Vuoden 1734 PK:n järjestelmää kuvataan tiivistetysti Lvk 1935:2 yleisjohdannossa, s. 60: ”Voimassaoleva perintöoikeutemme, sellaiseksi kuin se on muodostunut 1734 vuoden lain perintökaaressa - - kesäkuun 27 päivänä 1878 annetulla asetuksella tehtyine muutoksineen, perustuen, kuten tiedetään, keskiaikaisiin ruotsa-laisiin oikeuslähteisiin, maakunta- ja maalakeihin sekä kaupunkilakeihin, ja on niin muodoin olennaisesti germaanista alkuperää. Jossakin määrin on siihen vaikuttanut myöskin roomalainen oikeus, jota siis jo tästä syystä on tässä lyhyesti käsiteltävä siitä laajakantoisesta vaikutuksesta riippumatta, mikä sillä on ollut usei-den sivistysmaiden perintöoikeutta koskevaan lainsäädäntöön, ja puhumattakaan sen merkityksestä nykyai-kaisen testamenttioikeuden lähteenä.”

ennen vuoden 1965 perintökaaren voimaantuloa voidaan todeta olevan perusteltua syystä, jonka *Ilmari Melander* on vuonna 1945 muotoillut *R.A. Wreden* Perintökaaren selityksiä -teokseen laatimassaan esipuheessa: ”*Huolimatta siitä, että 1734 vuoden lain perintökaaren säännökset todennäköisesti lähiaikoina kokonaisuudessaan uusitaan, näillä selityksillä tulee aina olemaan tieteisopissa merkitystä*”.¹⁴

Vuoden 1734 lain perintökaaren säännökset vaikenevat testamentin toimeenpanijasta, joten testamentin toimeenpanijainstituutio on alun perin muotoutunut yksinomaan käytännön oikeuselämässä.¹⁵ Vuoden 1734 lain perintökaaren säännökset ovat olleet pääasiassa samansisältöisenä voimassa Suomessa vuoteen 1965 ja Ruotsissa 1930-luvulle saakka. Samasta perintölaista huolimatta testamentin toimeenpanijainstituutio on tapaoikeudellisen luonteensa vuoksi voinut joiltakin osin poiketa toisistaan Suomessa ja Ruotsissa. Vuoden 1734 lain perintökaaren järjestelmän tarkastelu suomalaisen oikeuskäytännön ja kirjallisuuden osalta kuvaa pääosin myös Ruotsin toimeenpanijainstituutiota ennen vuoden 1734 lain perintökaaren Ruotsissa korvanneita 1930-luvun erityislakeja testamentista sekä pesänselvityksestä ja perinnönjaosta. Lähtökohtana voidaan kuitenkin pitää enemmänkin suurpiirteistä ja epätarkkaa oikeushistoriallista kuvausta testamentin toimeenpanijasta Ruotsin jäämistöjärjestelmässä.

2.2 Toimeenpanijan käsite

Koska vuoden 1734 lain perintökaareissa ei ole nykyisen perintökaaren tapaan testamentin toimeenpanijaa koskevia säännöksiä, ennen vuoden 1965 perintökaaren voimaantuloa käsite on esiintynyt ainoastaan oikeuskäytännössä, oikeuskirjallisuudessa sekä eri esitysehdotuksissa uudeksi perintölaiksi. Oikeuskäytännössä toimeenpanijasta on 1900-luvun alkupuolella käytetty jonkin verran vaihtelevia käsiteitä. Esimerkiksi senaatin oikeusosasto on vuonna 1905 antamassaan ratkaisussa käyttänyt käsitteitä ”testamentissa pesänselvitysmieheksi määrätty” sekä ”pesänselvitysmies”;¹⁶ samoin on korkein oikeus vastaavasti vuonna 1920 käyttänyt testamentin toimeenpanijaa tarkoittamaan vanhan lain yksityistoimintoista pesänselvitysjärjestelmää kuvaavaa ilmaisua ”testamentintekijän pesänselvittäjiksi mää-

¹⁴ Wrede 1946, s. 8.

¹⁵ af Hällström 1950, s. 181; Chydenius 1910, s. 290.

¹⁶ SO t. 19.1.1905 n:o 2: ”- - sanotut varat oli testamentissa pesänselvitysmieheksi määrätyn CE:n harkinnan mukaan jaettava - -”.

räämät henkilöt”.¹⁷ Korkeimman oikeuden myöhemmässä ratkaisukäytännössä vuosina 1939-1950 on käytetty johdonmukaisesti, oikeuskirjallisuuden tapaan, joko käsitteitä ”testamentin täytäntöönpanija”¹⁸ tai ”testamentin toimeenpanija”.¹⁹ Vuoden 1965 perintökaaren valmisteluaineistossa on säännönmukaisesti käytetty lopulliseen lakitekstiin tullutta käsitettä ”testamentin toimeenpanija”.

Suomenkielisessä oikeuskirjallisuudessa testamentin toimeenpanijasta on 1900-luvun alkupuolella käytetty käsitteitä ”testamentin täytäntöönpanija”,²⁰ myöhemmin vakiintunut ja vuoden 1965 lakiin tullut ”testamentin toimeenpanija”,²¹ yleisesti lyhennettynä ilmaisuna pelkkä ”toimeenpanija”²² taikka joskus myös lainasanaa ”eksekuuttori”.²³ Ruotsinkielisessä oikeuskirjallisuudessa testamentin toimeenpanijasta on käytetty johdonmukaisesti käsitettä ”testamentsexekutor” tai pelkkä ”exekutor”.²⁴ *Jakob Wilhelm Chydenius* on töissään soveltanut myös testamentin toimeenpanijaan liittyvää saksankielistä käsitteistöä, kuten esimerkiksi käsitettä ”testamentsexekution”.²⁵

2.3 Toimeenpanijan toimivallan perusta ja kelpoisuus

Chydenius toteaa testamentin toimeenpanijaa koskevassa esityksessään toimeenpanijainstituution keskeisimmän lähtökohdan vuoden 1734 lain perintökaaren aikaisessa pesänselvitysjärjestelmässä: ”*Testamentsexekutionen har i Sverige och Finland likasom i flera andra länder utbildat sig endast genom praxis; lag stagar därom intet.*”²⁶ Testamentin toimeenpanijan oikeusasema on siis vuoden 1734 lain perintökaaren järjestelmässä perustunut tapaoikeuteen.

¹⁷ KKO 1920 II 3: ”Testamentintekijä oli myöntänyt pesänselvittäjäksi määräämilleen henkilöille oikeuden antaa - -”.

¹⁸ KKO 1939 I 33, KKO 1945 I 30.

¹⁹ KKO 1939 II 400, KKO 1943 I 15, KKO 1943 II 52, KKO 1945 II 281, KKO 1950 II 23.

²⁰ Wrede 1946, s. 232.

²¹ Ylöstalo 1954, s. 77.

²² Ylöstalo 1954, s. 78: ”Oikeuskäytännössämme on katsottu mahdolliseksi kelvoittaa testamentilla toinen henkilö valitsemaan toimeenpanija - -”.

²³ Ylöstalo 1954, s. 46; näin Ylöstalo ainakin viitatessaan anglosaksiseen oikeuteen: ”On katsottu, että eksekutturin asema kävisi vaikeaksi, jos hänen olisi lähdettävä tulkitsemaan testamenttia - -”.

²⁴ Chydenius 1910, s. 290.

²⁵ Chydenius 1910, s. 290: ”För följande framställning har i tillämpliga delar tyska civillagens stadganden tillgodgjorts.”

²⁶ Chydenius 1910, s. 290.

Testamentin toimeenpanijan toimivalta on nähty yhtäältä korostetusti toimeenpanijan omalla oikeutena, jonka toimeenpanija johtaa testamentin tekijältä, joka puolestaan on omaa testamenttausvaltaansa käyttäen antanut toimivallan testamentissaan toimeenpanijalle.²⁷ Toimeenpanijan toimivalta ja menettely pesänselvityksessä on ollut nimenomaan sidottua testamentin tekijän tahdon toimeenpanemiseen,²⁸ mistä omalta osaltaan kertoo myös se, ettei testamentin toimeenpanijan toimivaltaan vanhastaan, kuten ei vuoden 1965 perintökaaren järjestelmässäkään,²⁹ ole katsottu pelkästään toimeenpanijamääräykseen perustuen kuuluvan pesän osakkaiden (testamentinsaajien) edustaminen oikeudenkäynnissä.³⁰ Testamentin toimeenpanijan toimivalta vanhan järjestelmän aikaisessa pesänselvityksessä on perustunut aina yksinomaan testamenttimääräykseen,³¹ eikä tätä toimivaltaa ole voitu perustaa toimeenpanijan hyväksi muulla tavalla. Toimeenpanijamääräys on tosin voitu antaa testamentin määrämuodossa myös muussa kuin siinä testamentissa, jonka aineellista sisältöä toimeenpanijamääräys koskee, sekä muuttaa ja peruuttaa normaalisti kuten muukin testamenttimääräys. Toimeenpanijamääräys on voitu sitoa myös jonkin ehdon täyttymiseen, ja se on voinut koskea vain osaa pesän omaisuudesta.³²

Testamentin toimeenpanijan yleiset ja erityiset kelpoisuusehdot eivät ole olleet vuoden 1734 lain perintökaaren jäämistöjärjestelmässä kovinkaan tiukat. Edellytyksinä on ollut toimeenpanijaksi määrätyn miehen tai naisen täysi-ikäisyys. Toimeenpanijaksi on voitu määrätä yksi tai useampia henkilöitä. Toimeenpanijaksi määrätyn kansallisuudella ei ole ollut määräyksen pätevyuden kannalta merkitystä, ja toimeenpanijaksi on voitu määrätä myös niin kuolinpesän osakkuusasemassa oleva henkilö kuin myös julkis- tai yksityisoikeudellinen oikeushenkilökin.³³

2.4 Toimeenpanijan jäämistöhallinto

Vuoden 1734 lain perintökaaren mukaan tuomioistuimien ei ole voinut määrätä tehtävään vuoden 1965 perintökaaren järjestelmässä säädetyn pesänselvittäjän kaltaista viralliselvit-

²⁷ Chydenius 1910, s. 290.

²⁸ Chydenius 1910, s. 290.

²⁹ Aarnio-Kangas 2008, s. 767.

³⁰ KKO 1945 II 281: ”Testamentin toimeenpanijan toimivaltaan ei kuulunut testamentin saajien puhevallan valvominen testamentin moitejutussa.”

³¹ Chydenius 1910, s. 292; Benckert 1926, s. 163; af Hällström 1950, s. 183.

³² Chydenius 1910, s. 291.

³³ Chydenius 1910, s. 291.

täjää,³⁴ jolla olisi ollut pesänosakkaiden asialegitimaation syrjäyttävä yleistöimivalta kuolinpesää koskevilla jäämistötoimissa, joten kaikki pesänselvitysmuodot ovat vanhassa järjestelmässä olleet jäämistöhallinnolliselta luonteeltaan yksityistä pesänselvitystä, poisluken kuolinpesän luovuttaminen konkurssiin. Todettakoon tässä yhteydessä kuolinpesän konkurssin osalta, että sikäli kuin testamentin toimeenpanijan toimivalta on syrjäyttänyt hallinnosta pesän osakkaat, konkurssitilanteessa toimeenpanija on vanhan lain järjestelmässä yksin edustanut kuolinpesää samalla tavalla kuin pesänosakkaat tilanteessa, jossa testamentin toimeenpanijaa ei olisi määrätty.³⁵

2.4.1 Toimeenpanijan oikeudet, velvollisuudet ja menettelyperiaatteet

Seuraavassa käydään korostetun lyhyesti läpi toimeenpanijan oikeusaseman keskeisimpiä piirteitä vanhan perintökaaren järjestelmässä. Vuoden 1965 PK:sta poiketen testamentin toimeenpanijan testamenttiin perustuvat oikeus hallita kuolinpesän omaisuutta on vuoden 1734 lain perintökaaren pesänselvitysjärjestelmässä alkanut jo ennen testamentin lainvoimaistumista, mutta ei kuitenkaan ennen testamentin valvontaa.³⁶ Toimeenpanijan tehtäviin on kuulunut lähtökohtaisesti kaikkien pesänselvittämiseksi tarvittavien toimien suorittaminen.³⁷ Vanhan perintökaaren järjestelmässä toimeenpanijaksi määrättyllä ei ole ollut velvollisuutta ottaa tehtävää vastaan. Kieltäytymisoikeus on ollut, vaikka toimeenpanijaksi määrätty olisi luvannut testamentin tekijälle ryhtyvänsä tehtävään.³⁸ Tehtävän vastaanottaneen testamentin toimeenpanijan velvollisuuksiin on muiden pesänselvitystoimien ohella kuulunut järjestää vainajan perunkirjoitus.³⁹

Toimeenpanijaa on hänen suorittamissaan jäämistötoimissa koskenut huolellisuusvelvoite. Toimeenpanijalta edellytettävää huolellisuutta arvioitaessa on painotettu lievemmän, subjektiivisen arvioinnin sijaan pikemminkin noudattaa objektiivista, ankarampaa arviointia, minkä perusteella voidaan sanoa toimeenpanijalla olevan jopa korostettu huolellisuusvelvoi-

³⁴ af Hällström 1950, s. 181 ss; Aarnio-Kangas 2009, s. 461.

³⁵ Chydenius 1910, s. 293.

³⁶ af Hällström 1950, s. 189 ss; Nybergh 1951, s. 57.

³⁷ af Hällström 1950, s. 97.

³⁸ Chydenius 1910, s. 291.

³⁹ Benckert 1926, s. 179; af Hällström 1950, s. 194; Chydenius 1910, s. 293: "Exekutor är skyldig att föranstalta bouppteckning; hans underlåtenhet härutinnan skadar naturligtvis ej testamentarie." – Vanhan perintökaaren järjestelmässä toimeenpanijan velvollisuuksiin on ajateltu kuuluvan ensisijaisesti testamentin aineellisen sisällön toteutumisen turvaaminen (testamentin varsinainen toimeepano), ja vasta toissijaisesti muista yleisistä pesänselvitystoimenpiteistä huolehtiminen. Ks. myös Benckert 1926, s. 164 ss.

te.⁴⁰ Toimeenpanijan hallintotoimissaan käyttämiin avustajiin sovellettavan huolellisuus-velvollisuuden arvioinnissa on arvioitu samoin kuin asiamies- ja toimeksisaantisuhteeseen yleensäkin.⁴¹ Testamentin toimeenpanijalla on ollut tehtävässään oikeus, mikäli muusta ei ole sovittu tai määrätty, tuomioistuimen kohtuulliseksi harkitsemaan palkkioon, sekä kulkorvaukseen tarpeellisista kuluistaan.⁴²

Asialegitimaatio moittia testamentin toimeenpanijan tekemiä pesänselvitystoimia on ollut perillisellä, yleis- tai erityistestamentin saajilla sekä kuolinpesän velkojalla. Nämä tahot ovat voineet nostamassaan kanteessa vaatia tuomioistuimelta suunnitellun toimenpiteen kieltämistä taikka vastaavasti toteutetun oikeustoimen kumoamista sekä vahingonkorvausta.⁴³ Testamentin toimeenpanijan syyllistyttyä rikokseen – ilmeisestikin nimenomaan perittävän jäämistöä koskevaan rikokseen – on noudatettu olettaa, jonka mukaan toimeenpanijan jatkaminen tehtävässään ei ilmeisestikään ole enää ollut testamentin tekijän tahdon mukaista. Kun toimivaltainen tuomioistuin on saanut tiedon toimeenpanijaa vastaan annettusta lainvoimaisesta rikostuomiosta, on tuomioistuimen tullut erottaa toimeenpanija tehtävästään ja antaa tästä tieto yleis- ja erityistestamentin saajille sekä perillisille.⁴⁴ Tuomioistuin on voinut erottaa toimeenpanijan tehtävästään myös muissa tilanteissa kuin rikostapaüksissa toimeenpanijaa kuultuaan, mikäli on ollut selvää, ettei hänen hallintonsa ole vastannut testamentin sisältöä.⁴⁵ Jos toimeenpanija alun perin ottanut tehtävän vastaan, mutta sittemmin laiminlyönyt toimensa, on toimeenpanijaa moittimaan oikeutettu voinut vaatia tuomioistuinta määräämään toimeenpanijan sakon uhalla suorittamaan tehtävänsä.⁴⁶

Testamentin toimeenpanijan toiminta on vanhan perintökaaren järjestelmässä ollut erilaisen tapaoikeudellisten menettelyperiaatteiden ohjaamaa. Ellei testamentista ole muuta johdunut, että toimeenpanijan on merkittävien toimenpiteiden yhteydessä tullut kuulla niitä tahoja, joiden oikeuksia kyseisen toimenpiteen suorittaminen koskee. Mikäli kuulemisperi-

⁴⁰ Chydenius 1910, s. 291; Benckert 1926, s. 167.

⁴¹ Chydenius 1910, s. 291 alav.

⁴² Chydenius 1910, s. 292.

⁴³ Chydenius 1910, s. 293.

⁴⁴ Chydenius 1910, s. 293 ss.

⁴⁵ Chydenius 1910, s. 294; Benckert 1926, s. 167.

⁴⁶ Chydenius 1910, s. 293.

aatteen noudattaminen on laiminlyöty, on siitä johtunut toimenpiteen pätemättömyys.⁴⁷ Keskeisellä sijalla on ollut myös muiden kuin yksinomaan taloudellisten hyötynäkökohtien huomioon ottaminen kuolinpesän hallinnossa ja selvityksessä. Vanhan perintökaaren aikaisen, hyvinvointivaltiota edeltävän järjestelmän elatus- ja huolenpitovastuusaännöstöä⁴⁸ heijastaa muun ohella se, että kuolinpesän varoista annettavista avustuksista päättäminen on kuulunut toimeenpanijan vapaaseen harkintaan ilman erillistä testamenttimääräystäkin. Kuolinpesän omaisuuden luovutuksia pelkästään taloudellisen voiton saavuttamiseksi ei liioin ole katsottu hyväksyttäväksi, mikäli tämä ei ole ollut pesänselvityksen kannalta perusteltua.⁴⁹

2.4.2 Toimeenpanijan toimivallan rajoitukset

Vuoden 1734 lain perintökaaren järjestelmässä testamentin toimeenpanijan hallinnon on katsottu kohdistuvan nimenomaan siihen omaisuuteen, josta testamentin tekijä on jälkisaädöksellään määrännyt tai voinut määrätä. Mikäli perittävä on tehnyt jälkisaädöksen koko jäämistöstään, eikä pesänselvitykseen osallistumiseen oikeutettuja intressitahoja ole ollut, testamentin toimeenpanija on huolehtinut koko jäämistön hallinnosta ja selvittämisestä.⁵⁰ Kuitenkin jos testamentin toimeenpanijan hallinnoimassa kuolinpesässä on ollut osakkaana perillinen, jolla on oikeus lakiosaan tai muuhun kuolinpesän omaisuuteen,⁵¹ testamentin toimeenpanijan hallinto on ollut jaettua näiden osakkaiden kesken⁵² siihen saakka, kun osakkaan lakiin perustuva saatava kuolinpesältä on tyydytetty. Kuolinpesä on siis ollut toimeenpanijan ja lakiosaperillisten tai muuhun kuolinpesän omaisuuteen oikeutettujen yhteishallinnossa, kunnes heidän osuutensa pesästä on erotettu.

Mikäli perittävä on testamentilla määrännyt kuolinpesän omaisuudesta tavalla, joka on loukannut lakiosaperillisen tai muuhun kuolinpesän omaisuuteen lain nojalla oikeutetun

⁴⁷ Chydenius 1910, s. 293 – oikeustoimen pätemättömyys on voinut muun ohella aiheutua myös vilpillisessä mielessä olevaan kolmanteen nähden, joka tiesi toimeenpanijan ylittävän toimivaltansa, ks. myös Benckert 1926, s. 179.

⁴⁸ Aarnio-Kangas 2009, s. 1094.

⁴⁹ Chydenius 1910, s. 291.

⁵⁰ Chydenius 1910, s. 292: "Vanligen skall exekutor förvalta och utreda hela boet - -." – Chydeniuksen ajattelussa korostuu testamentin toimeenpanijan käyttö nimenomaan yleisjälkisaädöksen täytäntöönpanijana.

⁵¹ 1734 lain perimysmaan testamenttaamista koskevat rajoitukset, ks. Lvk 1935:2, s. 61; af Hällström 1950, s. 184 ss.

⁵² Chydenius 1910, s. 293: "Om arfvinge finnes, som tager laglott eller arfvejord, så förvaltas boet af denne och exekutor under samnad hand." Ks. myös Benckert 1926, s. 164.

oikeutta, ei perittävä ole voinut ulottaa testamenttinsa hallintovaikutuksia mainittuihin tahoihin. Toimeenpanijan hallintovaltuus ei ole syrjäyttänyt lakiosaperillistä tai perimysmaahan oikeutettua pesän hallinnosta. Vuoden 1965 perintökaassa on vastaavasti omak-suttu osakkuusasemassa olevan eloonjääneen oikeus osallistua pesänselvitykseen, mistä tarkemmin jäljempänä tässä esityksessä. Vanhan perintökaaren järjestelmässä on vallinnut yhtäältä vahva oletama samastuksesta testamentin aineellisen sisällön ja testamentin hal-lintovaikutusten osalta, sekä toisaalta lain suoman oikeuden, kuten lakiosan tai perimys-maan, ja tämän saatavan luoman osakkuusaseman osalta. Testamentin toimeenpanijan rooli on vanhan perintökaaren järjestelmässä nähty korostetusti yleisjälkisäädöksen saajan ja legataarin oikeuden turvaajana, muttei niinkään ”luotettu” toimeenpanijan huolehtivan esimerkiksi lakiosaperillisen oikeuden tyydyttämisestä. Tähän on katsottu tarvittavan la-kiosaan oikeutetun omaa osallistumista kuolinpesän hallintoon.

Edellä sanotusta ei kuitenkaan voida päätellä sitä, etteikö vanhan perintökaaren järjestel-mässä olisi testamentin nimenomaisella sanamuodolla voitu katkaista toimeenpanijan toi-mivallan ja testamentinsaajalle tulevan jako-osuuden samastus esimerkiksi määräämällä koko kuolinpesän omaisuutta hallitsemaan testamentin toimeenpanija, vaikka testamentin aineelliset määräykset eivät olisi olleet luonteeltaan yleistestamenttimääräyksiä. Tällainen testamenttimääräys tuskin olisi ollut pätemätön, mutta siltikään ei näin olisi voitu syrjäyt-tää kuolinpesän hallinnosta lakiosaan tai perimysmaahan oikeutettua pesänosakasta, vaan testamentin toimeenpanijan toimivalta olisi tällöin koskenut vain vapaaosaa⁵³ jäämistöstä.

2.4.3 Ei mahdollisuutta viralliselvitykseen

Koska vanhan perintökaaren järjestelmässä pesänselvityksessä on sekä osakkaiden yhtei-sen jäämistöhallinnon⁵⁴, testamentin toimeenpanijan hallinnon että eräiden muiden kuolin-

⁵³ Aarnio-Kangas 2009, s. 821: ”Toisinaan lakiosaoikeudella on historiallisista syistä tarkoitettu sitä osaa perittävän jäämistöstä, josta ei voi pätevällä tavalla tehdä testamenttia. Jäämistö jaetaan näin ajatellessa kah-teen osaa: lakiosaan (lakiosiin) ja vapaaosaan.” – samantyyppinen ajattelutapa liittyy myös pesän hallintoon osallistumiseen oikeutettujen tahojen ehdottomaan hallintovaltuuteen vanhan perintökaaren järjestelmässä.

⁵⁴ Osakkaiden yhteishallinnosta 1734 lain perintökaassa (PK 11:1) Wrede 1946, s. 141: ”Perillisistä, jotka elävät yhdessä pesää jakamatta, voidaan - - tarkoittaa joko sitä suhdetta, jossa vainajan perilliset hänen kuol-tuansa aina ovat toisiinsa, ennen kuin jako on ennätetty toimittaa, taikka sitä suhdetta, jossa vainajan perilliset päättävät pitää saamansa jäämistön jakamattomana, eli siis heidän keskinäiseen sopimukseensa perustuvaa suhdetta.” Huom. myös tarkennuksena lain sanonnasta s. 141: ”Tässä käytetään sanaa ’perillisistä’ laajassa merkityksessä, s.o. ei ainoastaan varsinaisten perillisten, vaan myös eloonjääneen puolison ja yleistestamen-tinsaajan yhteisnimityksenä.”

pesän hallinnon erityistilanteiden muodossa ollut leimallisesti kyse yksityisestä pesänselvityksestä, eikä virallisselvittäjäinstituutiota ole tunnettu, testamentin toimeenpanijalla ei ole luonnollisestikaan ollut vuoden 1965 perintökaaressa säädetyn kaltaista pesänselvittäjäetu-oikeutta.⁵⁵ Toimeenpanijalla, sen paremmin kuin osakkaillakaan, ei ole ollut mahdollisuutta saada tuomioistuimelta hyväkseen minkäänlaista kaikkien muiden tahojen asiavaltuuden kuolinpesään liittyvissä toimissa lakkauttavaa määräystä esimerkiksi tilanteessa, jossa kuolinpesän osakkaat ovat pyrkineet sivuuttamaan testamentin toimeenpanijamääräyksen, taikka jos pesänselvitys ja -jako on muutoin kohtuuttomasti hankaloitunut tai viivästynyt. Vuoden 1734 lain perintökaaren pesänselvityksen oikeusturvajärjestelmää onkin oikeuskirjallisuudessa kuvattu yleisesti heikoksi ja erittäin puutteelliseksi.⁵⁶

Vanhan perintökaaren järjestelmässä tuomioistuimella on kuitenkin ollut tietyissä olosuhteissa mahdollisuus määrätä uskottu mies hoitamaan testamentin toimeenpanijan tehtäviä,⁵⁷ jos toimeenpanijaksi määrätty kieltäytyy tai on syystä tai toisesta estynyt ottamasta tehtävää vastaan, eikä testamentti tekijänsä tarkoituksen tulkinnan perusteella käy tämän johdosta muilta osin pätemättömäksi.⁵⁸ Tällöin alkuperäisen testamentin toimeenpanijan sijaan on määrätty uskottu mies, jonka toimivalta on määräytynyt alkuperäistä toimeenpanijaa koskevan testamentin sanamuodon mukaan. Kuitenkaan, vaikka kyseessä onkin ollut tuomioistuimen antama määräys tietylle henkilölle huolehtia pesän selvittämisestä, uskotun miehen määrämistä ei voida pitää luonteeltaan pesänselvittäjän määräämisen kaltaisena oikeusturvakeinona, sillä uskotun miehen toimivalta on sanotussa tilanteessa perustunut, ei tuomioistuimen määräykseen sinänsä, vaan testamentissa annettuun toimeenpanijamääräykseen. Tuomioistuimen määräys ei siten ole konstituoanut kokonaan uutta asiavaltuutta. Koska uskotun miehen toimivaltaa pesänselvittäjänä ei tässä tilanteessa olisi ilman alkupe- räistä, testamentissa annettua toimeenpanijamääräystä lainkaan syntynyt, on kyse tässäkin erityistapauksessa ollut siten perustaltaan yksityisestä pesänselvitystä.

⁵⁵ Aarnio-Kangas 2009, s. 483.

⁵⁶ af Hällström 1950, s. 180; Aarnio-Kangas 2009, s. 461.

⁵⁷ af Hällström 1950, s. 182.

⁵⁸ Chydenius 1910, s. 294: "Men om - - [testamentsexekutor] vägrar eller hindras, så kan frågas, om testamentet det oaktadt må upprätthållas. Då gäller att afgöra, om testator satt den af honom anordnande exekutionen så att säga såsom vilkor för sitt öfriga förordnande. Om detta ej framgår, torde sådan verkställighet, som han afsett, böra anordnas genom god man, utsedd af rätten." – voidaan voimassaolevan lainsäädännön näkökulmasta kysyä, minkälaisessa tulkintatilanteessa testamentin aineellinen sisältö voisi olla riippuvainen kuolinpesän hallintoa koskevan (henkilö)määräyksen toteutumisesta sikäli, kun testamentissa on annettu muukin kuin toimeenpanijaa koskeva määräys.

Vanhan perintökaaren järjestelmässä on ollut mahdollista määrätä jäämistön menemisestä toimeenpanijan hallintoon, mutta delegoida toimeenpanijan nimeäminen jonkin henkilön tai myös tuomioistuimen tehtäväksi.⁵⁹ Se, onko tässä vaihtoehdossa ollut yleisemminkin käytetty mahdollisuus virallisuontoisempaan, tuomioistuimen harkintaan perustuvaan pesänselvitysmiehen määräämiseen, jää tämän esityksen puitteissa tarkemmin tutkimatta.⁶⁰ Ottaen huomioon tuomioistuimen mahdollisuus uskotun miehen määräämiseen toimeenpanijan kuolin- tai kieltäytymistapauksessa, on testamentin tekijällä ollut myös mahdollisuus pätevästi jättää toimeenpanijan nimeäminen tuomioistuimen tehtäväksi. Järjestely sivuaa testamentin toimeenpanijan estymistapauksessa aktualisoituvaa testamenttausvallan delegoimisongelmaa,⁶¹ mutta on katsottu päteväksi vanhan perintökaaren aikana.

2.4.4 Toimeenpanijakollektiivi

Toimivaltakysymysten osalta pääsääntö tilanteessa, jossa on testamentissa määrätty useampi kuin yksi toimeenpanija,⁶² on ollut vanhan perintökaaren järjestelmässä selvä: mikäli testamentin sisällöstä ei muuta johdu, on toimeenpanijoilla ollut toimivalta jäämistöä koskeviin toimiin vain yhdessä (tässäkin yhteydessä on huomioitava lakiosaperillisen oikeus osallistua pesänselvitykseen yhdessä useampien toimeenpanijoiden kanssa). Useista toimeenpanijoista yksikin on voinut kuitenkin suorittaa kiireellisen toimenpiteen, jota omaisuuden säilyttäminen on edellyttänyt – tämän voitaneen katsoa koskevan myös tilannetta, jossa pesän hallintoon osallistuu toimeenpanijan ohella lakiosaperillinen. Esimerkkinä tällaisesta toimenpiteestä *Chydenius* mainitsee vanhentumassa olevan velan valvomisen.⁶³

Tilanteessa, jossa yksi useammista toimeenpanijoista on kieltäytynyt toimeenpanijan tehtävästä, kuollut, estynyt taikka muutoin ei voi hoitaa tehtäväänsä, ovat muut toimeenpanijaksi määrätty henkilöt tulleet hänen sijaansa. Mikäli useiden toimeenpanijoiden keskinäisestä toimivallasta on syntynyt erimielisyyttä, erimielisyys on ratkaistu tuomioistuimessa.

⁵⁹ af Hällström 1950, s. 181 ss; Chydenius 1910, s. 291 alav.: ”Exekutors utseende synes kunna af testator anförtros åt någon viss person eller domstol.”

⁶⁰ Tuomioistuimesta ja toimeenpanijasta lähemmin ks. af Hällström 1950, s. 201 ss.

⁶¹ Aarnio-Kangas 2009, s. 595.

⁶² af Hällström 1950, s. 180.

⁶³ Chydenius 1910, s. 292.

Useampien toimeenpanijoiden vahingonvastuu yhden toimenpiteellään tai laiminlyönnillään aiheuttamasta vahingosta on ollut solidaarista.⁶⁴

3 TESTAMENTIN TOIMEENPANIJA PERINTÖKAAREN LAINVALMISTELUAINEISTOSSA

3.1 Yleistä

Johdannoksi testamentin toimeenpanijan nykyiseen oikeusasemaan johtaneiden lakihankkeiden käsittelyyn voidaan esittää *Saarenpään* – joka sivumennen sanoen on ainakin tämän tutkielman lähdeaineiston osalta ainut kirjoittaja, joka on seikkaperäisesti tarkastellut ja kritisoinut töissään perintökaaren valmisteluaineistoa – kiteytys Suomen nykyisessä perintökaaressa osakkaiden yhteishallinnon rinnalle omaksutuista virallisselvittäjä- ja -jakajaratkaisuksista sekä testamentin toimeenpanijan laissa vahvistetusta asemasta: ”*Aikaisemman lainsäädännön vajavuudesta aiheutuneet haitat olivat hyvin lainsäätäjän tiedossa ryhdyttäessä valmistelemaan uutta jäämistölainsäädäntöä. - - Ruotsalaisen esikuvan mukaan ja sitä mukailten ratkaisuksi otettiin kaksitahoinen, pesänselvittäjän ja pesänjakajan varaan rakentuva järjestelmä. - - Tämän ohella oikeuskäytännön jo varhemmin tunnustama testamentin toimeenpanija on pesänselvittäjään rinnastettuna saanut paikkansa kirjoitetun lain säännöksissä.*”⁶⁵

Kuten *Saarenpää* toteaa, aiempaan lainsäädäntöön liittyi vajavaisuuksia ja suoranaisia käytännön ongelmia, joista osaa on edellä sivuttu toimeenpanijan osalta. Siirryttäessä vuoden 1734 lain perintökaaren toimeenpanijajärjestelmästä kohti 1965 perintökaarta, voidaan yleisenä lähtökohtana todeta, että ehdottomasti keskeisin uudistus nykyiseen perintökaareen johtaneissa lainsäädäntöhankkeissa on ollut toimeenpanijan lainsäädännöllisen aseman perustaminen.⁶⁶ Lainvalmistelun tavoitteena on ollut, että aikaisemman tapaoikeudellisen toimeenpanijajärjestelmän sijaan Ruotsin esimerkin mukainen, toimeenpanijan lakiin perustuva asema otettaisiin osaksi myös Suomen oikeusjärjestystä. Toisaalta on syytä havaita se *Saarenpään* toteama taustatekijä, että toisin kuin pesänselvittäjä, johon toimeenpanijan hallintovaltuus on laissa pitkälti samastettu, testamentin toimeenpanija ei ole ollut

⁶⁴ Chydenius 1910, s. 292.

⁶⁵ Saarenpää 1980a, s. 3.

⁶⁶ Pesänselvittäjää ja testamentin toimeenpanijaa koskevien säännösten puuttumista on pidetty 1734 PK:n suurimpana puutteena, ks. af Hällström 1950, s. 180.

lainsäädännöllinen uutuus perintökaarta valmisteltaessa. Voidaan jopa karrikoiden väittää, että pesänselvittäjäinstituutio on jäämistöhallinnollisena ilmiönä, siis osakashallinnon korvaavana pesänselvitysmiehen yleishallintona, perinyt muotonsa toimeenpanijalta, eikä toisin päin. Pesänselvittäjän hallintovaltuuden antajana on vain eri taho, tuomioistuin testamentin tekijän sijasta.

Epäselvää ei ole ollut, olisiko toimeenpanijan toimivallasta ja hallinnosta lainkaan tarpeellista säätää laissa. Toimeenpanijasta on nimenomaisesti haluttu säätää laissa, ja tälle halulle on ollut käytännön oikeuselämästä kumpuavat perusteet. Olennaiseksi kysymykseksi Suomessa onkin muodostunut toimeenpanijan lainsäädännöllisen aseman sisältö, lähinnä Ruotsin pesänselvityslain ratkaisusta poikkeaminen tai niissä pysyminen. Tässä luvussa käsitellään toimeenpanijan nykyiseen PK 19:21 mukaiseen lainsäädännölliseen asemaan johtanutta prosessia ja kehityskulkua ensin Ruotsin ja sitten Suomen osalta, mutta koko esityksen laajuus huomioiden korostetun lyhyesti ja pyrkien keskittymään vain kaikkein keskeisimpiin lainsäädäntölinjoihin.

Muiden kuin toimeenpanijan PK 19:21 (ÄB 19:20) toimivaltasäännöksen perusteluihin ei tässä luvussa paneuduta. Laajempi PK 19 luvun toimeenpanijajärjestelmää kokonaisuutena dokumentoiva lainvalmisteluprosessin kuvaus ja analyysi jäävät oman esityksensä aiheeksi. Lainvalmistelutöiden katsauksessa on tarkoituksena kohdistaa mielenkiinto keskeisimpiin toimeenpanijan hallintovaltuutta koskeviin lainsäädäntöratkaisuihin. Muita toimeenpanijaa koskevia (lopullisia) lainsäädäntöratkaisuja, kuten pesänselvittäjäprivilegin ulottuvuuksia, käsitellään erikseen nykyllainsäädäntöä koskevassa osuudessa.

3.2 Toimeenpanijaa koskeva ruotsalainen lainvalmisteluaineisto

Koska Suomen 1965 PK ja Ruotsin 1958 ÄB⁶⁷ ovat valmistelultaan samaa juurta,⁶⁸ ruotsalaisen lainvalmisteluaineiston kautta voidaan saada merkittävää oikeudellista informaatiota myös Suomen perintökaaren sisällöstä. *Saarenpää* on kuvannut Ruotsin ja Suomen perintölakijärjestelmien yhteisyyttä toteamalla, että ”säännöksiä on sanallisesti siirretty maasta toiseen ja niille on löydetty yhteisiä perusteita”.⁶⁹ Kuvauksen voidaan sanoa soveltuvan

⁶⁷ Ärvdabalk 637/1958.

⁶⁸ Saarenpää 1980b, s. 87.

⁶⁹ Saarenpää 1980b, s. 87.

paitsi lainsäännöksiin, myös lainvalmisteluun eli säännösten perusteluihin. On myös hyvä huomata, että lopulliset voimaan tulleet pykälätekstit PK 19:21 ja ÄB 19:20 poikkeavat toisistaan, vaikka toimeenpanijan oikeusasema onkin Suomessa ja Ruotsissa melko samankaltainen. Erilaisten, paikoin hyvinkin ristiriitaisten perintölakiehdotusten kautta kypsynyt Suomen PK jakaa ulkoisista eroistaan huolimatta vahvasti saman jäämistöoikeudellisen ajattelun kuin Ruotsin ÄB. Sanallisen siirtämisen periaate on ollut kaikkein keskeisin tekijä siirrettäessä laissa säänneltyä pesänselvittäjä- ja toimeenpanijainstituutiota Ruotsista osaksi Suomen oikeusjärjestystä.

Eräs syy sääntöjen ja niiden perustelujen lähes suoraan siirtämiseen (kopioimiseen) saattaa mahdollisesti olla se, että toimeenpanijasta on lausuttu ruotsalaisten lainvalmisteluaineistoissa kerrassaan niin erinomaisesti, ettei Suomen perintökaarta valmisteltaessa ja perusteltaessa ole ollut mitään tarvetta poiketa ruotsalaisten aivoituksista. Rakas naapurimme on kiistämättä tehnyt hyvää työtä. Nykylainsäädäntöä käsittelevästä osuudesta kuitenkin ilmenee, että kaikilta osin toimeenpanijajärjestelmää ei ole hiottu valmisteluvaiheessa sellaiseen uskoon, joka täysin palvelisi jokapäiväisen oikeuselämän tarpeita. Sanallisen siirtämisen periaatetta voidaankin kritisoida yliolkaisuudesta toimeenpanijaa koskevan sääntelyn osalta. Mitä tulee Ruotsin lakiperustelujen hyödyntämiseen Suomen nykylainsäädännön analysoinnissa, systematisoinnissa ja esimerkiksi mahdollisten virhetulkintojen oikaisemisessa, olisi, kuten *Saarenpää* on todennut, ”*suunnaton virhe jättää kertaalleen tehty työ huomiotta*”.⁷⁰

Kuten edellä todettua, Ruotsissa perintöä ja testamenttia koskeva yleislaki on ollut vuoden 1734 lain perintökaari 1920-luvun loppuun saakka. Testamentin toimeenpanijan oikeusasema on ollut ennen 1930-luvun erityislakeja pääpiirteittäin vastaava kuin Suomessakin. Ruotsissa 1930-luvun osittaisuudistuksiin saakka lain kirjain on siis vaiennut testamentin toimeenpanijasta, ja toimeenpanijan oikeusaseman perusta on ollut tapaoikeudessa myös Ruotsin jäämistöjärjestelmässä.⁷¹ Toimeenpanijaan kohdistuneet uudistusaineet ovat muiden pesänselvityksen ja -jaon oikeusturvanäkökohtien ohella olleet samankaltaisia ja sitä kautta luoneet samanlaisen lähtöpisteen lainvalmistelulle niin Ruotsissa kuin Suomessakin.

⁷⁰ Saarenpää 1980b, s. 88.

⁷¹ Guldberg-Bergendal 1962, s. 58 ”Äldre rätt”.

Erotuksena Suomen perintölainsäädännön kehittymisestä ja uudistamisesta, Ruotsin jäämistöjärjestelmää on ennen vuoden 1958 kokonaisuudistusta muutettu useilla erillislaeilla. Vuonna 1930 on tullut voimaan laki testamentista⁷² sekä vuonna 1933 laki pesänselvityksestä ja perinnönjaosta.⁷³ Ruotsin pesänselvitys- ja jakolakia on vielä ennen kokonaisuudistusta uudistettu osittain vuosina 1937, 1940, sekä 1946, kunnes vuoden 1958 Ruotsin uusi perintökaari on tullut voimaan.⁷⁴ Aiemmin 1930-luvulla säädettyjen erillislakien osittaisuudistukset on otettu pääsääntöisesti samansisältöisinä vuoden 1958 perintökaareen,⁷⁵ näin myös testamentin toimeenpanijan osalta. Toimeenpanijaa koskevat 1933 pesänselvitys- ja jakolain 2 luvun säännökset on myöhemmin otettu osaksi 1958 ÄB:n 19 lukua niitä toimeenpanijan osalta muuttamatta.⁷⁶

Niin pitkälti kuin tätä tutkielmaa kirjoitettaessa on ollut mahdollisuus käydä läpi lainvalmistelutyötä Ruotsin 1930 testamentista annetusta laista (NJA 1930 II), ei tämä sinänsä mittava työ sisällä mitään merkittävää uudistusta testamentin toimeenpanijan laissa sääntelyyn oikeusasemaan. Uusien perintölakien osalta systemaattinen linjaus on ollut selvä: testamentin toimeenpanijaa koskeva sääntely kuuluu testamenttia koskevan sääntelyn sijasta osaksi pesänselvitysjärjestelmän sääntelyä yhdessä osakashallinnon ja pesänselvittäjän hallinnon kanssa. Tätä ratkaisua voidaan pitää ainoana oikeana, sillä voidaan sanoa, että toimeenpanijan hallinto jäämistöoikeudellisena ilmiönä ei muutoin kuin perustaltaan ole testamenttioikeudellinen (testamenttilain valmisteluaineistossakin todettu lähtökohtaisesti täysi testamenttausvapaus⁷⁷).

Testamentin toimeenpanijan osalta keskeisin, korkeatasoin ja merkittävimmin myös Suomen oikeusjärjestykseen vaikuttanut ruotsalainen lainvalmistelutyö on 1933 pesänselvityksestä ja perinnönjaosta annetun lain valmisteluaineisto (NJA 1933 II). Pesänselvitys- ja perinnönjakolain toimeenpanijan toimivaltaa koskevan 2 luvun 20 §:n yhteydessä on käsitelty yhteensä yhdeksän sivun laajuisesti toimeenpanijan hallintoa ja oikeusasemaa. Monet NJA 1933 II s. 282–291 toimeenpanijaa koskevista lausumista on otettu lähes suoraan käännettynä osaksi Suomen perintökaaren lainvalmisteluaineistoa.

⁷² Lag om testamente 25/4 1930.

⁷³ Lag om boutredning och arvskifte 314/1933.

⁷⁴ Guldberg-Bergendal 1962, s. 5.

⁷⁵ Wallin 1976, s. 7; Guldberg-Bergendal 1962, s. 5.

⁷⁶ SOU 1954:6, s. 121 ss.

⁷⁷ NJA 1930 II, s. 126.

Ruotsin 1933 pesänselvitys- ja perinnönjakolain 2:20⁷⁸ vastaa sisällöltään 1958 ÄB 19:20:ää,⁷⁹ joka nykyiselläänkin on perusratkaisuiltaan muuttamattomana voimassa lukuun ottamatta ÄB 19:20.2 osittaista uudistamista 1996.⁸⁰ Nykylainsäädännön osalta sivuhuomautuksena todettakoon, että Ruotsin perintökaareen on 1958 voimaantumisen jälkeen otettu vuonna 1981 toimeenpanijan ja osakkaiden prosessivaltuuksia koskeva uusi erityissäännös ÄB 19:20a,⁸¹ jolle ei ole Suomen PK:ssa vastaavaa säännöstä. Toimeenpanijan toimivaltaa käsitteleviin perusteluihin ei ole vuoden 1958 perintökaaren valmisteluaineistossa (SOU 1954:6) kajottu,⁸² joten voidaan pitää vahvana lähtökohtana, että toimeenpanijaa koskevien lainsäädäntöratkaisujen NJA 1933 II:ssa esitetyt perustelut soveltuvat lähes sellaisenaan paitsi Suomen, eritoten Ruotsin voimassa olevaan lainsäädäntöön.⁸³

Seuraavassa perehdytään lyhyesti 1933 pesänselvitys- ja perinnönjakolain 2:20 keskeisratkaisujen perusteluihin. Pykälän 1 momentissa toimeenpanijan valtuudesta käytetty ilmaus ”att företaga alla för boets utredning erforderliga åtgärder” tarkoittaa perustelujen mukaan kuolinpesän selvittämistä kokonaisuudessaan perillisten ja yleisjälkimmäisyyksien saajien sijasta, muun ohella testamentin mahdollisten täytäntöönpanomääräysten toteuttamista

⁷⁸ Lag om boutredning och arvsifte 2:20: Förordnande att vara testamentsexekutor skall, såvitt ej annat framgår testamentet, anses innefatta bemyndigande att företaga alla för boets utredning erforderliga åtgärder.

Vad i 14-16, 18 och 19 §§ sagts om boutredningsman skall äga motsvarande tillämpning å testamentsexekutor ävensom å den som genom testamente förordnats att allenast i viss del verkställa utredningen efter den döde; och skall jämväl om entledigande gälla vad om boutredningsman är stadgat.

⁷⁹ ÄB 19:20 on sisällöltään täysin yhteneväinen pesänselvityslain 2:20 kanssa.

⁸⁰ Kirjoitushetkellä voimassa olevaa ÄB 19:20 on 2 momentin osalta muutettu lailla 1996:245, ja nykymuodossaan 2 momentti poikkeaa 1958 ÄB:sta seuraavasti: ”Det som sägs i 14 16, 18 och 19 §§ om boutredningsman skall tillämpas på testamentsexekutor och på den som genom testamente förordnats att endast i viss del verkställa utredningen efter den döde. Även i fråga om entledigande skall tillämpas det som sägs om boutredningsman. Skyldigheten enligt 14 a § att underrätta rätten om vem som tillställts årsredovisning gäller dock endast den som är boutredningsman.”

⁸¹ ÄB 19:20a: När dödsboet förvaltas av testamentsexekutor med behörighet att företräda boet i rättegång får var och en av delägarna i mål som rör boet väcka och föra talan som part i eget namn men för boets räkning, om övriga delägare är motparter i målet och testamentsexekutorn avstår från att föra boets talan.

Delägare som har väckt talan har rätt till ersättning av dödsboet för kostnaderna i målet, i den mån kostnaderna täcks av det som har kommit boet till godo genom rättegången. – ÄB:n toimeenpanijaa koskevien uudistushankkeiden 1981:359 tai 1996:245 perusteluja ei tämän esityksen laajuudessa käsitellä. ÄB 19:20a:sta tarkemmin ks. Walin 2001, s. 121 ss.

⁸² SOU 1954:6, s. 121.

⁸³ Ruotsin voimassa olevan lain ÄB:n toimeenpanijajärjestelmästä ks. Walin 2001, s. 114 ss.

sekä myös perunkirjoituksen toimittamista.⁸⁴ Toisaalta toimeenpanijan toimivaltaan ei kuulu jäämistön jakamisesta päättäminen tai testamentin tekeminen perittävän sijasta.⁸⁵

Toimeenpanijan yleistoimivaltaan kuuluvista käytännön pesänselvitystoimista on perusteluissa yksilöity muun ohella vainajan velkojen maksaminen, jäämistöomaisuuden rahaksi-
muutto tarpeen vaatiessa, jäämistöomaisuuden sijoittaminen tuottavasti, jäämistöön kuulu-
vasta kiinteästä omaisuudesta disponoiminen, kuolinpesän saatavien periminen,⁸⁶ testa-
mentin valvonta, lopullisen perinnönjaon valmisteluun liittyvät toimet,⁸⁷ jäämistöomaisuuden hallinto riippumatta vajaavaltaisen holhousta koskevista säännöistä ja luvanvaraisuuk-
sista, kuolinpesän edustaminen yksin rajoittuen kuitenkin lesken hallintovaltuuteen sekä pesänselvityksen kannalta tarpeellisiin toimiin ja sopimuksiin, kantaminen ja vastaaminen kuolinpesää koskevassa oikeusjutussa sekä lesken kanssa jaettu hallinto siltä osin, kuin lesken oikeus osallistua pesänselvitykseen rajoittaa toimeenpanijan toimivaltaa.⁸⁸

Mainittu toimivalta alkaa vasta, kun testamentin toimeenpanijamääräys on tullut lainvoimaiseksi. Kuitenkin tätä ennen toimeenpanija voi hakea pesänselvittäjän määräämistä,⁸⁹ samoin kuin testamentin jo tultua lainvoimaiseksi, esimerkiksi jos toimeenpanijan on edustettavaa kuolinpesää ulkomailla.⁹⁰ Eloonjääneen puolison hallintovaltuuden osalta perusteluissa on vahvistettu Ruotsin laissa mainitsematta jätetty, mutta Suomen PK 19:21 pykälätekstiin otettu sääntö siitä, ettei eloonjääneen puolison avio-oikeuteen perustuvaa oikeutta osallistua pesänselvitykseen voida rajoittaa toimeenpanijan määräämisellä. Perusteluksi on esitetty se, ettei testamentin tekijä voi määrätä muusta kuin omasta jäämistöstään. Kuitenkin perusteluissa on nimenomaisesti todettu, että toimeenpanija syrjäyttää pesän hallinnosta perillisenä tai testamentinsaajana olevan lesken.⁹¹ Lakiosaperillisen loukkaamaton hallintovaltuus, joka oli voimassa 1734 lain järjestelmässä ja johon Suomen PK:n valmistelu-
prosessissa on tuhraantunut ilmeisesti leijonanosa toimeenpanijan oikeusaseman pohtimi-

⁸⁴ NJA 1933 II, s. 283 ss.

⁸⁵ NJA 1933 II, s. 283.

⁸⁶ NJA 1933 II, s. 285.

⁸⁷ NJA 1933 II, s. 286.

⁸⁸ NJA 1933 II, s. 287.

⁸⁹ NJA 1933 II, s. 287.

⁹⁰ NJA 1933 II, s. 288 – esimerkkiperustelua toimeenpanijan pesänselvittäjä määräyksen hakemisen tarpeelle testamentin lainvoimaistumisen jälkeen voidaan pitää suomalaisesta näkökulmasta jokseenkin eksoottisena.

⁹¹ NJA 1933 II, s. 284.

seen varatuista resursseista, on todettu ruotsalaisessa lainvalmistelussa todettu tarpeettomaksi perustuen lähinnä lakiosaperillisen oikeuteen hakea pesänselvittäjän määräämistä.⁹²

Koska toimeenpanijan ja pesänselvittäjän toimivalta on pitkälti yhteneväinen, pesänselvittäjää koskevilla säännöillä tulee perustelujen mukaan olla pesänselvitysjärjestelmän yhtenäisyyden vuoksi samanlainen soveltuvuus myös toimeenpanijaan. Kuitenkin on huomautettu, että testamentin tekijällä on aina valta vaikuttaa testamentilla toimeenpanijan oikeusasemaan,⁹³ niin laajentavasti kuin supistavasti. Lain 2:14:ssä pesänselvittäjän osalta säädetty velvollisuus pitää pesän omaisuus erillisenä omaisuusmassana koskee myös toimeenpanijaa, samoin kuin hallinnon lopettamista koskevat 2:15 säännöt,⁹⁴ 2:16 säädetty toimeenpanijakollektiivin jaoton yhteishallinto, 2:18 mukainen vahingonkorvausvelvollisuus sekä 2:19 mukainen oikeus palkkioon ja kulukorvaukseen⁹⁵ huomautuksin kohtuuden ylittävän palkkion katsomisesta toimeenpanijalle erityisjälkisäädöksin annetuksi.⁹⁶ Toimeenpanijan hallinnon lakkauttamisesta on todettu, että siihen soveltuvat pesänselvittäjän vapauttamista koskevat säännöt.⁹⁷ Erityistoimeenpanijamääräyksen osalta on ensiksikin todettu määräyksen olevan käytännössä harvinainen,⁹⁸ ja viitattu yleistoimeenpanijaa koskevien sääntöjen soveltuvuuteen siinä laajuudessa, jonka erityistoimeenpanijan lainvoiman saaneessa testamentissa määritelty hallintovaltuus kattaa.⁹⁹

Loppuyhteenvetona voidaan todeta, että Ruotsin laissa toimeenpanijasta on Suomen toteutuneeseen perintökaareen verrattuna säädetty esimerkiksi lesken hallintovaltuuden osalta epämääräisemmin, mutta sen sijaan lainvalmisteluaineistossa on esitetty huomattavasti suomalaista lainvalmistelua yhdenmukaisemmat, kattavammat ja laadukkaammat perustelut keskeisimpiin toimivaltakysymyksiin. Voidaan todeta, ettei Ruotsissa ole selvästikään arasteltu ”esitöissä säätämistä” – paikoin vain lainvalmisteluaineistoon perehtymällä voi löytää selityksen lain konkreettisesta sisällöstä. Kenties vielä nurinkurisempi tilanne on kuitenkin se, että löytääkseen vastauksen Suomen lain sisältöön, sikäli kun laista ei ole löydettävissä selvää vastausta, on suomalaisen lainvalmisteluaineiston yliolkaisuuden

⁹² NJA 1933 II, s. 284.

⁹³ NJA 1933 II, s. 288.

⁹⁴ NJA 1933 II, s. 288.

⁹⁵ NJA 1933 II, s. 289.

⁹⁶ NJA 1933 II, s. 290.

⁹⁷ NJA 1933 II, s. 290.

⁹⁸ NJA 1933 II, s. 291.

⁹⁹ NJA 1933 II, s. 291.

vuoksi turvauduttava ruotsalaisiin lainvalmistelulähteisiin ja nimenomaan NJA 1933 II:een.

3.3 Toimeenpanijaa koskeva suomalainen lainvalmisteluaineisto

Johdannoksi Suomen perintökaaren lainvalmisteluaineiston käsittelyyn on todettava, että toisin kuin ruotsalaisen valmisteluaineiston osalta, seuraavassa käsiteltävät suomalaiset lainvalmistelutyöt eivät muodosta yhtä yhtenäistä kokonaisuutta. Ne ovat tavalla tai toisella toisistaan poikkeavia kokonaisuuksia,¹⁰⁰ joiden pohjalta ei voida rakentaa yhtenäistä kuvaa toimeenpanijaa koskevista systemaattisista ratkaisuista tai niiden perusteluista. Tämä tilanne vallitsee sivumennen sanottuna myös monien muiden perintökaaren säännösten osalta.¹⁰¹ Paikoitellen esitöiden lukeminen ei tuo lainkaan valaistusta 1965 PK:ssa omaksettuihin toimeenpanijaa koskeviin lopullisiin lainsäädäntöratkaisuihin.

Aikajärjestyksessä ensimmäinen perintökaaren suomalaisista lainvalmistelutöistä on 1935 ehdotus perintö- ja testamenttilaiksi (Lvk 1935:2), jota *Saarenpää* on yleisellä tasolla luonnehtinut seuraavasti: ”*Ehdotuksen perintökaari olisi toteutuessaan ollut ruotsalaista esikuvaansa vapaammin ja joustavammin tulkittavissa. Tämä on yksi osa Ehdotuksen suomalaisuutta.*”¹⁰² Lausuman voidaan osittain katsoa pätevän myös Ehdotuksen toimeenpanijaa koskevaan sääntelyyn. Kuitenkin sen sijasta, että sinänsä kattava 1935 Ehdotus olisi toteutunut Suomessa, se toimi vasta lähtölaukauksena suomalaisten lainvalmisteluhankkeiden pitkälle ja hajanaiselle sarjalle. Vastaavasti Ruotsissa lainvalmisteluprosessi eteni huomattavasti ripeämmin, sillä vuonna 1927 alkanut¹⁰³ valmistelu johti jo vuonna 1933 voimaan tulleseeseen pesänselvitys- ja jakolakiin.

Ehdotuksen rakenne vastaa Ruotsin pesänselvityslakia. Ehdotuksen IV osan 2 luvun otsikko on ”*Pesänselvittäjät ja testamentin toimeenpanijat.*”, joka on siis toteutuneen PK 19 luvun otsikon varhainen esikuva. Ehdotuksen toimeenpanijan toimivaltasäännös 117 §¹⁰⁴

¹⁰⁰ Saarenpää 1980b, s. 144.

¹⁰¹ Saarenpää 1980b, s. 145.

¹⁰² Saarenpää 1980b, s. 96.

¹⁰³ Saarenpää 1980b, s. 86.

¹⁰⁴ Ehdotus 117 §: Testamentintoimeenpanijaksi annetun määräyksen on, ellei siitä mitä jäljempänä tässä pykälässä sanotaan tai testamentista muuta ilmene, katsottava käsittävän valtuutuksen ryhtyä kaikkiin pesän selvittämiseksi tarvittaviin toimiin, valvoa testamentti, edustaa pesää kolmatta henkilöä vastaan sekä kantaa

on muotoilultaan – ”valtuutus ryhtyä kaikkiin pesän selvittämiseksi tarvittaviin toimiin” – paljon lähempänä ruotsalaista esikuvaansa kuin lopullinen 1965 PK 19:21. Toimeenpanijaa koskevaa 117 §:ää perustellaan Ehdotuksessa pitkälti edellä käsiteltyjen Ruotsin pesänselvitys- ja perinnönjakolain 2:20 perustelujen tavoin, joskin vähemmän yksityiskohtaisesti. Ruotsin vastaavan säännöksen perusteluista ei sisällöllisesti paljonkaan poiketa, joten tässä esityksessä ei toisteta uudelleen niitä Ehdotuksen perusteluja, jotka vastaavat edellä läpi käytyjä Ruotsin pesänselvityslain perusteluja. Eräs mainitsemisen arvoinen poikkeus Ehdotuksessa on toimeenpanijan hallinnon tarkistaminen ja tilintekovelvollisuus, johon lainvalmistelukunta katsoi ruotsalaisia kollegoitaan pessimistisemmin olevan aihetta sillä perusteella, että ”*taloudellisissa asioissa luottamus usein pettää*”.¹⁰⁵ Muutoin Ehdotuksen 117 §:n perustelut ovat käytännössä yhteneväiset, mutta suppeammat kuin Ruotsin pesänselvityslaissa. Seuraavassa käsitellään keskeisimpiä poikkeamia, joita Ehdotuksesta (ja Ruotsin pesänselvityslaista) on suomalaisen PK:n valmistelun eri vaiheissa ehdotettu.

Ehdotusta seuraava lainvalmistelutyö on vuoden 1938 ehdotus perintölaiksi (Lvk 1938:5) eli nk. Esitysehdotus, jossa lainvalmistelukunta on huomionnut Ehdotuksesta saadut lausunnot tarpeellisilta osin.¹⁰⁶ Rakenteeltaan Esitysehdotus vastaa Ehdotusta, ja lain IV osan 2 luvun toimeenpanijaa koskeva 117 §¹⁰⁷ on pitkälti samankaltainen kuin edeltäjänsä – lukuun ottamatta yhtä keskeistä poikkeusta. Kun Ehdotuksen mukaan toimeenpanijan valtuus rajoittaa lakiosaperillisen, muttei lesken oikeutta osallistua pesän hallintoon,¹⁰⁸ 1938 Esitysehdotus kallistuu sille konservatiiviselle kannalle, ettei toimeenpanijan valtuus rajoita lesken, eikä tämän lisäksi myöskään rintaperillisen oikeutta osallistua pesän hallin-

ja vastata pesää koskevissa asioissa. Testamentintoimeenpanijan valtuus ei kuitenkaan supista eloonjääneen puolison oikeutta osallistua pesänselvitykseen.

Mitä 102 §:n 1 momentissa ja 2 momentin ensimmäisessä lauseessa, 108 §:n 3 momentissa, 110-113 §:ssä, 114 §:n 2 ja 3 momentissa sekä 115 ja 116 §:ssä on säädetty, on vastaavasti sovellettava testamentintoimeenpanijaan sekä siihen, joka testamentilla on määrätty vain eräiltä osin toimittamaan vainajan pesän selvittäminen.

¹⁰⁵ Lvk 1935:2, s. 143; vrt. NJA 1933 II, s. 289.

¹⁰⁶ Saarenpää 1980b, s. 99.

¹⁰⁷ Esitysehdotus 117 §: Testamentin toimeenpanijalle annetun määräyksen on, mikäli ei testamentista muuta ilmene, katsottava käsittävän valtuutuksen ryhtyä kaikkiin pesän selvittämiseksi tarvittaviin toimiin sekä kantaa ja vastata pesää koskevissa asioissa. Testamentin toimeenpanijan valtuus ei kuitenkaan supista eloonjääneen puolison eikä lakiosaperillisen oikeutta osallistua pesänselvitykseen.

Mitä 102 §:n 1 momentissa ja 2 momentin ensimmäisessä lauseessa, 107 §:n 2 ja 4 momentissa, 110-113 §:ssä, 114 §:n 2 ja 3 momentissa sekä 115 ja 116 §:ssä on säädetty, on vastaavasti sovellettava testamentin toimeenpanijaan.

¹⁰⁸ Lvk 1935:2, s. 143.

toon.¹⁰⁹ Perusteluksi muutokselle on Esitysehdotuksessa todettu 1734 perintökaaren aikaisesta järjestelmästä periytyvä jossakin määrin taantumuksellinen ajatus siitä, että ”lakiosaoikeuden luonteesta johtuu, että perillisen tulee saada käytellä pesänosakkaalle kuuluvia oikeuksia niin kuin testamenttia ei olisi”.¹¹⁰ Vaikka kyseessä voidaan sanoa olevan selvä taka-askel perittävän oman jäämistön hallintoa koskevaan testamenttausvapauteen, vanhasta kytkennästä vainajan jäämistön vapaa- ja lakiosan sekä tähän liittyvän hallintovaltuuden välillä ei ole voitu Suomessa päästää vielä irti. Esitysehdotuksen kanta sekä lakiosaperillisen että lesken rajoittamattomasta hallintovaltuudesta on jäänyt kummitelemaan lainvalmistelutöihin vielä monen vuoden ajaksi.¹¹¹

Korkein oikeus on vuonna 1941 oikeusministeriön pyynnöstä puntaroinut lausunnossaan 1935 Ehdotuksen ja 1938 Esitysehdotuksen erilaisia järjestelmiä sekä uudistusten suuntaa yleisesti¹¹² (Korkeimman oikeuden lausunto esitysehdotuksesta perintölaiksi 1941). Saarenpää kutsuu Lausuntoa ”lakiehdotukseksi vailla pykälää”.¹¹³ KKO on poikennut monin kohdin Esitysehdotuksen toimeenpanijaa koskevista ratkaisuksista takaisin Ehdotuksen ratkaisuihin, ja jopa sitäkin enemmän Ruotsin pesänselvityslain suuntaan. Rintaperillisen hallintovaltuuden osalta KKO on kääntynyt Ehdotuksen eli lakiosaperillisen hallintovaltuuden syrjäyttävälle kannalle.¹¹⁴ Toimeenpanijan hallinnon tarkistamisen ja tilintekovelvollisuuden osalta lähtenyt vielä Ehdotustakin jyrkemmälle linjalle, eikä katsonut, että toimeenpanijan ”tulisi pesänselvityksen kestäessä tehdä hallinnostaan selkoa pesänosakkaille”.¹¹⁵ Lausunto on yleisesti katsottu ratkaisuiltaan Ehdotusta puoltavaksi,¹¹⁶ ja sitä se on myös toimeenpanijan lainsäädännöllisen aseman osalta.

Perintökaaren uudistushankkeiden huomio on kohdistunut sodan jälkeen 1940-luvulla pääasiassa vanhan 1734 perintökaaren 17 luvun uudistamiseen sekä muihin vähäisempiin osittaisuudistuksiin.¹¹⁷ Seuraava merkittävämpi ja laajempi testamentin toimeenpanijan oikeusasemaan kantaa ottanut uudistus on 1953 annettu hallituksen esitys kuolinpesän selvitys-

¹⁰⁹ Lvk 1938:5, s. 28, 117.

¹¹⁰ Lvk 1938:5, s. 117.

¹¹¹ Ks. esim. Lvk 1953:1, s. 28; Lvk 1956:1, s. 6.

¹¹² Saarenpää 1980b, s. 106.

¹¹³ Saarenpää 1980b, s. 144.

¹¹⁴ Lausunto 1941, s. 125 ss.

¹¹⁵ Lausunto 1941, s. 128.

¹¹⁶ Saarenpää 1980b, s. 107.

¹¹⁷ Saarenpää 1980b, s. 127, 130.

tä ja perinnönjakoa koskevan lainsäädännön uudistamisesta (Lvk 1953:1). Siinä on yhdistetty erilaisten järjestelmien osia, mutta säännösratkaisut palautuvat monessa kohdin Esitysehdotukseen,¹¹⁸ mikä koskee pitkälti myös toimeenpanijan oikeusasemaa. Hallituksen esityksen 2 luvun 27 §,¹¹⁹ jota on perusteltu myöhempiin lainvalmistelutöihin nähden ruhtinaallisesti yhteensä 1,5 sivun mitassa, palauttaa takaisin lakiosaperillisen hallintovaltuuden täysin samoilla perusteilla, joita Esitysehdotuksessa on käytetty.¹²⁰ Uutuutena pykälässä on Ruotsin pesänselvityslain 2:13:sta lainattu huomautus siitä, ettei toimeenpanijan määrääminen pesänselvittäjäksi rajoita toimeenpanijan lainvoimaiseen testamenttiin perustuvaa erityistoimivaltaa. Sen sijaan erityistoimeenpanijaa koskeva erillinen lausuma on katsottu tarpeettomaksi.¹²¹

Järjestyksessä seuraava kokonaisuudistusehdotus on Lvk 1955:1, josta KKO:n viimeiseksi jääneen 1955 antaman lausunnon pohjalta laadittiin Tarkistettu ehdotus (Lvk 1956:1). Tarkistetun ehdotuksen 2 luvun 27 §¹²² on sisällöltään täysin yhteneväinen Lvk 1953:1 kanssa lukuun ottamatta 3 momentin muotoilua, joka on jo lähellä 1965 PK 19:21 toteutunutta muotoilua pesänselvittäjäksi määrätyn toimeenpanijan lainvoiman saaneeseen testamenttiin perustuvasta erityistoimivallasta. Lvk 1955:1:sta seuraavassa lainvalmistelutyössä Lvk 1959:4 on siirretty valtiontaloudellisista syistä *Saarenpään* toteamuksin ”perustelematto-

¹¹⁸ Saarenpää 1980b, s. 127.

¹¹⁹ Lvk 1953:1 2:27: Jos testamentissa on määrätty testamentin toimeenpanija, on määräyksen, mikäli testamentista ei muuta ilmene, katsottava käsittävän valtuutuksen ryhtyä kaikkiin pesän selvittämiseksi tarvittaviin toimiin. Testamentin toimeenpanijan valtuus ei kuitenkaan supista sitä oikeutta, mikä eloonjääneellä puolisoilla tai lakiosaan oikeutetulla perillisellä on osallistua pesänselvitykseen.

Mitä 12 §:n 1 momentissa ja 2 momentin ensimmäisessä ja kolmannessa lauseessa, 18 §:n 1 momentin toisessa lauseessa ja sanotun pykälän 3 momentissa sekä 21–26 §:ssä on säädetty, on vastaavasti sovellettava tämän pykälän 1 momentissa tarkoitettuun testamentin toimeenpanijaan.

Testamentin toimeenpanijan määrääminen pesänselvittäjäksi ei supista hänelle kuuluvaa toimivaltaa.

¹²⁰ Lvk 1953:1, s. 28 – syynä ratkaisuun ”lakiosaoikeuden luonne”.

¹²¹ Lvk 1953:1, s. 29.

¹²² Lvk 1956:1 2:27: Jos testamentissa on määrätty testamentin toimeenpanija, on määräyksen, mikäli testamentista ei muuta ilmene, katsottava käsittävän valtuutuksen ryhtyä kaikkiin pesän selvittämiseksi tarvittaviin toimiin. Testamentin toimeenpanijan valtuus ei kuitenkaan supista sitä oikeutta, mikä eloonjääneellä puolisoilla tai lakiosaan oikeutetulla perillisellä on osallistua pesänselvitykseen.

Mitä 12 §:n 1 momentissa ja 2 momentin ensimmäisessä ja kolmannessa lauseessa, 18 §:n 1 momentin toisessa lauseessa ja sanotun pykälän 3 momentissa sekä 21–26 §:ssä on säädetty, on vastaavasti sovellettava tämän pykälän 1 momentissa tarkoitettuun testamentin toimeenpanijaan.

Testamentin toimeenpanijan määrääminen pesänselvittäjäksi ei supista sitä toimivaltaa, mikä hänellä saattaa olla lainvoiman saaneen testamentin nojalla.

muuden kauteen”, jota on myös osuvasti kuvailtu ”*saituuden Suomen ennätykseksi*”,¹²³ eikä pykäläkohtaisia perusteluita Lvk 1959:4 19 luvun 21 §:ssä¹²⁴ omaksutuille ratkaisuille ole enää annettu. Toimeenpanijan osalta voidaan kylläkin todeta, ettei yksityiskohtaisia perusteluja jää erityisemmin kaipaamaan lähinnä siitä syystä, ettei lainvalmistelukunnalla ole ollut 1930-luvun jälkeen esittää mitään sellaisia oikeudellisesti mullistavia ideoita toimeenpanijan asemaan, jotka eivät jo aiemmin olisi olleet esillä Ruotsin pesänselvityslain, Ehdotuksen tai Esitysehdotuksen perusteluissa.

Lvk 1959:4 omaksutut toimeenpanijan oikeusasemaa koskevat ratkaisut varioivat siis niitä ideoita, joita aiemmin on ollut jo esillä. Lain rakenne on sama kuin toteutuneessa perintökaaressa, eli toimeenpanijaa koskeva säädös löytyy 19:21:stä. Toimeenpanijan toimivaltaa rajoittaa enää vain lesken oikeus. Voidaan todeta, että Lvk 1959:4:ssä on yksinkertaisesti palattu lakiosaperillisen hallintovaltuuden osalta samaan, mihin Ehdotuksessakin on aiemmin päädytty. Muutoin on – tuntemattomiksi jäävistä syistä – päädytty toteutuneen 1965 PK 19:21 ratkaisuun nimenomaan pesänselvittäjään rinnastuvasta toimivallasta Ruotsin lain sanamuodon mukaisen ”kaikkien pesän selvittämiseksi tarvittavien toimien” sijasta. Uutena rajoituksena toimivaltaan on todettu myös se, ettei toimeenpanijalla ole kelpoisuutta luovuttaa kuolinpesää konkurssiin.¹²⁵ Erityistoimeenpanijaa koskevaa 4 momenttia voidaan hyvällä syyllä pitää turhana ja samaa toistavana lisäyksenä, sillä kuten aiemmin Lvk 1953:1 perusteluissa on kyseisen momentin hylkäävässä ratkaisussa varsin järkeen käyvästi todettu, ”*erityistoimeenpanijan valtuudet ja tehtävät on yleensä testamentissa määrätty,*

¹²³ Saarenpää 1980b, s. 139.

¹²⁴ Lvk 1959:4 19:21: Testamentin toimeenpanijalla on, jollei testamentista muuta ilmene, sama valtuus kuin pesänselvittäjällä, ei kuitenkaan valtuutta luovuttaa kuolinpesää konkurssiin. Mitä edellä on säädetty pesänselvittäjän hallinnosta, vastuusta, vapauttamisesta toimestaan sekä oikeudesta palkkioon, sovellettakoon vastaavasti testamentin toimeenpanijaan.

Testamentin toimeenpanijan valtuus ei kuitenkaan supista eloonjääneen puolison oikeutta osallistua pesän selvitykseen.

Testamentin toimeenpanijan määrääminen pesänselvittäjäksi ei rajoita sitä oikeutta, mikä hänellä lainvoiman saaneen testamentin nojalla saattaa olla.

Mitä edellä tässä pykälässä on säädetty testamentin toimeenpanijan vastuusta, vapauttamisesta toimestaan sekä oikeudesta palkkioon, sovellettakoon vastaavasti myös siihen, joka on testamentissa määrätty vain eräiltä osin hoitamaan pesän selvittämisen.

¹²⁵ Lvk 1959:4, s. 22.

ja analogian avulla voitaneen tarpeen vaatiessa saada ohjetta myös yleistoimeenpanijaa ja pesänselvittäjää koskevista säännöksistä”.¹²⁶

Koska Lvk 1959:4 ei johtanut vielääkään lopulliseen hallituksen esitykseen, asetettiin 1960 erityinen perintölakitoimikunta jälleen kerran pohtimaan uudistusten suuntaa. Tämän työn tuloksena syntyi Perintölakitoimikunnan mietintö (Km 1962:7), jossa lakiehdotuksen ulkoinen muoto tarkentui ja myös sisältö muuttui paikoitellen.¹²⁷ Komiteamietinnön 19 luvun 21 §:ssä¹²⁸ perintökaaren toimeenpanijaa koskeva erityissäännös saa vihdoin lopullisen muotonsa ja sisältönsä. Säännöksen sisältö siirtyi tismalleen samansisältöisenä helmikuussa 1964 annettuun hallituksen esitykseen¹²⁹ ja toteutuneeseen perintökaareen, kuten pääasiassa muutkin komiteamietinnön säännökset.¹³⁰ Verrattuna Lvk 1959:4 huolimattomasti jäseneltyyn, joskin sisällöltään varsin lähelle Ehdotusta asettuvaan toimeenpanijasäännökseen, komiteamietinnön 19:21:n voidaan sanoa olevan jo valmiin oloinen lakipykälä.¹³¹

Eduskunta on hyväksynyt voimaan tulleen perintökaaren 11.12.1964.¹³² Voidaan sanoa, että lopullinen 1965 PK 19:21 mukainen oikeustila, joka on tämän tutkielman varsinainen tutkimusaihe, toteutui 38 lainvalmisteluvuoden¹³³ jälkeen ja toimivaltaa koskevasta turbulenssista huolimatta säilyi kuitenkin huomattavan samankaltaisena kuin 1935 Ehdotuksessa oli hahmoteltu, vaikka varsinaisen toimivaltapykälän sanamuoto hioutuikin 30 vuoden aikana melko erilaiseksi. Komiteamietinnön vahvistamaan säännösratkaisua, jonka mukaan toimeenpanijan valtuus rajoittaa vain lakiosaperillisen, muttei lesken oikeutta osallistua pesän hallintoon, voidaan pitää keskeisimpänä saavutuksena ja myös ainoana oikeana lop-

¹²⁶ Lvk 1953:1, s. 29.

¹²⁷ Saarenpää 1980b, s. 140 – sivuhuomautuksena todettakoon, että 1960 perintölakitoimikunnan työn kohdalla alkaa tämän teoksen kirjoittajaa voimakkaasti hämmästyttää lakiehdotusten iänikuinen vatvominen.

¹²⁸ Km 1962:7 19:21: Testamentin toimeenpanijalla on, jollei testamentista muuta ilmene, sama valtuus kuin pesänselvittäjällä, ei kuitenkaan valtuutta luovuttaa kuolinpesää konkurssiin. Testamentin toimeenpanijan valtuus ei supista eloonjääneen puolison oikeutta osallistua pesän selvitykseen. Mitä edellä on sanottu pesänselvittäjän hallinnosta, vastuusta, vapauttamisesta toimestaan sekä oikeudesta palkkioon, sovelletaan vastaavasti testamentin toimeenpanijaan.

Jos testamentin toimeenpanija määrätään pesänselvittäjäksi, ei se rajoita sitä oikeutta, mikä hänellä lainvoiman saaneen testamentin nojalla saattaa olla.

¹²⁹ HE 1964:6

¹³⁰ Poikkeuksiakin tosin on, ks. Saarenpää 1980b, s. 142.

¹³¹ Km 1962:7, s. 23.

¹³² Saarenpää 1980b, s. 144.

¹³³ Saarenpää 1980b, s. 142.

putuloksena testamentin tekijän kannalta. Muilta osin toteutuneen perintökaaren ratkaisuja pohditaan nykyainsäädäntöä koskevassa luvussa.

4 TESTAMENTIN TOIMEENPANIJA NYKYISEN PERINTÖKAAREN 19 LUVUSSA

4.1 Yleistä

Perustavana lähtökohtana varsinaisen tutkimusaiheen käsittelylle voidaan todeta, ettei PK 20 tai 23 luvun toimeenpanijaa koskevia säännöksiä käsitellä tässä esityksessä lainkaan, vaikka näissäkin PK luvuissa on toimeenpanijaa koskevia säännöksiä. Tarkastelu kohdistetaan seuraavassa luvussa nimenomaan PK 19 luvun järjestelmään, vaikka tiettyjä poikkeuksiakin tehdään. Huomautettakoon myös, että PK 19 luvun säännöksiä toimeenpanijan näkökulmasta käsiteltäessä mennään paikoin melko syvällekin pesänselvittäjäinstituution puolelle, sillä pesänselvittäjäinstituutio on muun ohella toimeenpanijan oikeusturvajärjestelmän perusta. On perusteltua syytä käydä läpi esimerkiksi pesänselvittäjän määräämisen sääntöjä, kun testamentissa on määrätty toimeenpanija. Tarkoituksena ei ole erityisesti välillä ”pesänselvittäjän varpaille astumista”, jos siihen on aihetta varsinaisen tutkimusaiheen tarkastelun kannalta.

Tämän tutkielman PK 19 luvussa omaksuttuja lainsäädäntöratkaisuja tarkasteltaessa pyritään tausta-ajatuksena pitämään sitä, miten toimeenpanijaa uudistukset ovat käytännön oikeuselämän näkökulmasta toteutuneet ja onnistuneet. Seuraavassa pyritään vastaamaan siihen, ovatko, ja miltä osin, vuoden 1965 perintökaaren testamentin toimeenpanijaa koskevat lainsäädännölliset ratkaisut onnistuneet siirryttäessä 1734 lain perintökaaren aikaisesta tapaoikeudellisesta asemasta lakiin kirjattuihin sääntöihin. Osittain voitaneen todeta, että sääntely on onnistunutta, ja toimeenpanijan toimivallassa lähtökohtainen rinnastus pesänselvittäjään toimiva ratkaisu. Toisaalta, kun vuoden 1965 perintökaaren testamentin toimeenpanijaa koskevia säännöksiä sovelletaan käytäntöön päivittäisessä oikeuselämässä, käy ilmi, ettei kaikkia asioita ole hyvästä yrityksestä huolimatta mietitty loppuun saakka, vaan erinäiset epäselvyydet vaivaavat toimeenpanijainstituutiota edelleen – näitä kysymyksiä ja epäselvyyksiä pyritään nostamaan tässä tutkielmassa esiin.

Tässä nykyisen vuoden 1965 perintökaaren järjestelmää oikeudellisesti kuvaavassa ja arvioivassa luvussa yritetään hahmottaa, minkälainen sääntely koskee nimenomaan testa-

mentin toimeenpanijaa. Toimeenpanijaa koskevien lainkohtien tarkastelun ohessa pyritään esittämään kunkin säännöksen tarkastelun yhteydessä mahdollisimman käytännönläheisestä näkökulmasta, miten nämä voimassa olevat lainsäädännölliset ratkaisut käytännön oikeuselämässä toimivat. Käsittely etenee samassa järjestyksessä, jossa toimeenpanijaa koskevat säännökset on voimassa olevaan PK 19 lukuun kirjoitettu. Toimeenpanijaa koskevan lainsäädännön erittelemisen lisäksi pyritään osoittamaan niitä hallintovaikutuksia, joita perittävä testamentissaan antamalla toimeenpanijamääräyksellä voi ja toisaalta ei voi nykyisen perintökaaren järjestelmässä luoda.

Tässä luvussa käydään kommentaariseen tyyliin läpi ne voimassa olevan PK 19 luvun säännökset, joissa suoraan (kirjaimellisesti) säädetään testamentin toimeenpanijasta. Niin ikään käsitellään lyhyesti toimeenpanijan asemaa sen pohjalta, mitä johtuu PK 19:21 sisältyvästä toimeenpanijan hallintovaltuuden samastuksesta pesänselvittäjän hallintoon, vastuuseen, toimesta vapauttamiseen sekä palkkioon. Sen laajemmin kuin mitä toimeenpanijan rinnastuksesta pesänselvittäjään johtuu, sekä erityisesti, mikä tästä rinnastuksesta toimii toimeenpanijan osalta eri tavalla kuin pesänselvittäjän osalta, ei tässä tutkielmassa kuitenkaan syvennytä toimeenpanijan ”isoveljeen” pesänselvittäjäinstituutioon. Tältä osin viitataan siihen, mitä eri oikeuslähteissä on lausuttu pesänselvittäjästä. Testamentin toimeenpanijan sääntelyä koskevia uudistamistarpeita ja -ehdotuksia käsitellään luvussa *de lege ferenda*.

4.2 PK 19:1

Perintökaaren 19 luvun 1 § 1 momentin ”hybridilause” sisältää toimeenpanijan varsinaisen määritelmän ohella säännöksen testamentin toimeenpanijan kelpoisuudesta tehdä tuomioistuimelle hakemus kuolinpesän omaisuuden luovuttamisesta pesänselvittäjän hallintoon.¹³⁴

¹³⁴ PK 19:1: Pesän osakkaan hakemuksesta oikeuden on päätettävä, että pesän omaisuus on luovutettava pesänselvittäjän hallintoon, ja määrättävä joku pesänselvittäjänä pitämään huolta pesän hallinnosta. Jos joku on testamentissa määrätty perillisten tai yleisjälkimmäisäädöksen saajain sijasta testamentin toimeenpanijana pesää hallitsemaan, on määräys annettava myös hänen hakemuksestaan. Sellaista määräystä voi niin ikään hakea erityisjälkimmäisäädöksen saaja tai se, jolla on oikeus ajaa kannetta tarkoitamääräyksen toteuttamisesta, milloin tämän harkitaan olevan tarpeen säädöksen tai määräyksen täytäntöön saattamiseksi. Sama oikeus on sillä, jolle perillinen tai yleisjälkimmäisäädöksen saaja on luovuttanut osuutensa pesään.

Hakemuksen voi tehdä myös sellainen avustukseen oikeutettu henkilö, joka ei ole kuolinpesän osakas, milloin tämän harkitaan olevan tarpeen avustusvaatimuksen toteuttamiseksi.

Pykälän 3 momentissa säädetään pesäselvittäjän määräämisestä siitä käytännössä suhteellisen harvinaisessa tilanteessa, että perittävä olisi jälkisäädöksellään toimeenpanijaa nimeämättä määrännyt, ettei osakkaiden tule (eivät saa) PK 18:2 mukaisesti yhteisesti hallintaa kuolinpesän omaisuutta. Jos toimeenpanija ilmoittaa ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa, ettei hän ota tehtävää vastaan, sovelletaan edellä sanotun lainkohdan ilmaisemaa sääntöä. Pykälän 4 momentissa tarkennetaan erikseen, että testamentin toimeenpanijalla on kelpoisuus hakea pesäselvittäjän määräystä, vaikka testamentti olisi tullut lainvoimaiseksi eikä toimeenpanijan toimivalta olisikaan vielä PK 19:21 mukaisesti alkanut.

4.2.1 Toimeenpanijan varsinainen määritelmä

PK 19:1 1 momentti sisältää testamentin toimeenpanijan legaalimääritelmän:¹³⁵ testamentin toimeenpanija on lain mukaan se, joka on testamentissa määrätty perillisten tai yleisjälkisäädöksen saajain sijasta pesää hallitsemaan. Lainkohdan muotoilun voidaan sanoa olevan siinä mielessä täsmällistä työtä lainsäätäjältä, että yleistoimeenpanija, jota määritelmä koskee, syrjäyttää hallinnosta juuri perilliset ja yleistestamentin saajat, muttei eloonjäänyttä puolisoa.

Tätä koko pesän selvitysvaltuutta tarkoittavaa yleistoimeenpanijan määritelmää ei voida kuitenkaan pitää koko toimeenpanijainstituution osalta tyhjentyvänä, sillä testamentin hallintovaikutukset ja sitä kautta toimeenpanijan toimivalta voi testamentin sanonnasta riippuen olla paitsi lakiin otettua määritelmää laajempi, myös sitä suppeampi (erityistoimeenpanija).¹³⁶ Toimeenpanijan hallintovaltuus voi koskea esimerkiksi vain tiettyä omai-

Jos testamentissa on sen toimeenpanijaa määräämättä pesän omaisuus erotettu pesän osakkaiden hallinnosta tai toimeenpanijaksi määrätty ei tehtävään ryhdy, antakoon oikeus 1 momentissa tarkoitetun määräyksen sen hakemuksesta, jonka oikeus on pesän selvityksestä riippuvainen, tai saatuaan muutoin asiasta tiedon.

Tämän pykälän mukainen päätös voi perustua myös testamenttiin, joka ei ole saanut lainvoimaa.

¹³⁵ Ottaen huomioon PK:n toisen asian yhteydessä tehdyn lakimääritelmän toimeenpanijasta, varsinaisen määritelmän merkitystä syystäkin alleviivaa Pylvänäinen 1969, s. 268.

¹³⁶ Terminologiasta yleis- vai erikoistoimeenpanija ks. Pylvänäinen 1969, s. 269 – tässä esityksessä käytetään vakiintunutta käsitettä erityistoimeenpanija tarkoittamaan yleistoimeenpanijaan nähden toimivallaltaan ka-
vennettua toimeenpanijaa.

suusosaa pesässä, taikka liittyä testamentissa toimeenpanijalle tehtyyn säätiön perustamistoimeksiantoon.¹³⁷

4.2.2 Toimeenpanijan oikeus hakea pesänselvittäjää

PK 19:1 osalta keskitytään toimeenpanijalle säädettyyn oikeuteen, siis asiavaltuuteen hakea tuomioistuimelta pesänselvittäjä määräystä sekä tämän hakemuksen sisältöä. Tuomioistuimen ratkaisua toimeenpanijan (tai muun henkilön) määräämisestä pesänselvittäjäksi – lähtökohtana jäljempänä tarkasteltava toimeenpanijan selvittäjäprivilegi – sekä muita tässä päätöksenteossa huomioon otettavia seikkoja, samoin kuin perittävän testamentissaan antaman toimeenpanijamääräyksen vaikutusta pesänselvittäjän määräämiseen käsitellään laajemmin PK 19:4 yhteydessä.

Toimeenpanijan oikeuden hakea kuolinpesään pesänselvittäjää voidaan lakitekstiä lukiemalla ajatella kuuluvan ainoastaan pykälässä sanotulle, varsinaisen määritelmän mukaiselle yleistoimeenpanijalle. Kuitenkin, ottaen huomioon muullekin jäämistöintresentille,¹³⁸ kuten esimerkiksi erityisjälkisaädöksen saajalle PK 19:1.2 mukaan kuuluva oikeus perustellusta syystä hakea pesänselvittäjää, voidaan erityistoimeenpanijankin katsoa olevan perustellusta syystä oikeutettu hakemaan pesänselvittäjää. Myös tätä kysymystä käsitellään lisää PK 19:4 yhteydessä sen osalta, soveltuuko toimeenpanijan pesänselvittäjäprivilegi myös erityistoimeenpanijaan.

4.2.2.1 Hakemuksen sisältö

Toimeenpanijan, kuten ei pesän osakkaankaan tekemälle pesänselvittäjähakemukselle ole asetettu laissa tiukkoja sisällöllisiä edellytyksiä. Ensiksikään sille, joka testamentissa on määrätty toimeenpanijaksi¹³⁹ ja PK 19:1.1 nojalla tekee tuomioistuimelle hakemuksen hyväkseen annettavasta pesänselvittäjä määräyksestä, ei ole asetettu velvollisuutta erityisesti perustella tätä hakemusta.¹⁴⁰ *Saarenpää* on todennut osakkaan tekemästä hakemuksesta, että ”*ehdoton oikeus hakea pesänselvittäjän määräys on samalla oikeus olla perustelemat-*

¹³⁷ Aarnio-Kangas 2009, s. 597.

¹³⁸ Aarnio-Kangas 2009, s. 473.

¹³⁹ Testamentin epäselvyytilanteista ks. jäljempänä.

¹⁴⁰ Rautiala 1968, s. 42; Aarnio-Kangas 2009, s. 473.

ta hakemustaan”.¹⁴¹ Näin siis myös yleistoimeenpanijan tekemän hakemuksen tapauksessa. Oikeus olla perustelematta hakematta koskee kuitenkin nimenomaan yleistoimeenpanijaa. Erityistoimeenpanijan, mikäli hänen toimivaltansa ei kata koko jäämistön hallintoa, eli esimerkiksi vain osaa siitä taikka vain erityistä tehtävää, tulisi perustella hakemustaan lähtökohtaisesti samalla tavoin kuin esimerkiksi esinelegaatin saajan pesänselvittäjähakemusta tehdessään. Kuten toimeenpanijan pesänselvittäjäprivilegin osalta jäljempänä todetaan, ei erityistoimeenpanijalla lähtökohtaisesti ole myöskään PK 19:4 mukaista pesänselvittäjäetuoikeutta.

Kuten lakitekstissäkin on nimenomaisesti mainittu, ei toimeenpanijamääräyksen sisältävän testamentin tarvitse olla hakemuksen tekohetkellä lainvoimainen¹⁴², jotta hakemus otettaisiin tutkittavaksi. Muunlaista ratkaisua ei testamentin lainvoimaisuuden osalta voitaisikaan ajatella, sillä tilanteessa, joissa toimeenpanijalle syntyy tarve hakea itselleen pesänselvittäjä määräystä, on usein kyse juuri testamentin lainvoimaiseksi saattamiseen ja siten toimeenpanijan jäämistöhallinnon käynnistämiseen liittyvästä ongelmasta.¹⁴³

4.2.2.2 Voiko toimeenpanija hakea pesänselvittäjäksi vain itsensä?

Perintökaaren järjestelmää käsittelevässä oikeuskirjallisuudessa toimeenpanijalle laissa annetun oikeuden hakea tuomioistuimelta kuolinpesän omaisuuden luovuttamista pesänselvittäjän hallintoon on tarkasteltu yleensä kohdentunut toimeenpanijan itselleen hakemaan pesänselvittäjä määräykseen. Tämä voidaankin katsoa olevan tyyppitilanne käytännön oikeuselämässä. Toimeenpanijalle laissa annettu asialegitimaatio hakea pesänselvittäjää ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa ei ilmeisesti tarkoita pelkästään sitä, että pesänselvittäjäksi määrättäisiin toimeenpanijan hakemuksesta yksinomaan ja ehdottomasti toimeenpanija itse. Toimeenpanijan ei myöskään voida katsoa olevan sidottu vastustamaan hakemuksessaan mahdollisen muun ehdokkaan valintaa. Tähän kysymykseen ei ole otettu kantaa perintökaaren esitöissä tai oikeuskirjallisuudessa – toimeenpanijan siis oletetaan hakevan määräystä aina itselleen.

¹⁴¹ Saarenpää 1980a, s. 83.

¹⁴² Aarnio-Kangas 2009, s. 483.

¹⁴³ Ns. pakottava syy, ks. tarkemmin Rautiala 1968, s. 41; Saarenpää 1980a, s. 82.

Tuomioistuimen ei tulisi suoralta kädeltä hylätä toimeenpanijan tekemää pesänselvittäjähakemusta, jossa toimeenpanija ei ehdota tehtävään itse itseään. Toimeenpanijan pesänselvittäjäetuoikeudesta poikkeamisen perusteiden yhdistyessä pesän osakkaiden yhteishallinnon puuttuviin edellytyksiin, toimeenpanijaksi määrätty voisi, kuten muukin pesänselvittäjän hakemiseen oikeutettu taho, tehdä hakemuksen muun henkilön kuin itsensä määräämiseksi pesänselvittäjän tehtävään. Toimeenpanijan oikeutta hakea pesänselvittäjää tulisi tulkita mieluumminkin avarasti kuin suppeasti, sillä tämän mahdollisuuden voidaan ajatella kuuluvan testamentin tekijän toimeenpanijalle uskomaan luottamustehtävään huolehtia kuolinpesän hallinnosta.

Oikeudellista tarvetta ei voida katsoa olevan sille, että toimeenpanija tässä tilanteessa, kuten luopuessaan muutoin toimestaan ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa, antaisi erillisen kirjallisen luopumisilmoituksen muun henkilön kuin toimeenpanijan pesänselvittäjäksi määräämiseksi tekemässään hakemuksessa. Luopumisilmoituksen voidaan katsoa konkluudenttisesti sisältyvän sanotun sisältöisenä tehtyyn pesänselvittäjähakemukseen. Tuomioistuimen antama pesänselvittäjän määräys, sikäli kun toimeenpanijaa itseään ei syystä tai toisesta toimeen määrätä, syrjäyttää toimeenpanijan joka tapauksessa kuolinpesän hallinnosta, ilmoitti hän luopuvansa tehtävästään tai ei.¹⁴⁴ Kuitenkin on huomioitava, että nimenomaan toimeenpanijalle annetun pesänselvittäjä määräyksen jälkeen tuomioistuin ei voi jäljempänä käsiteltävän PK 19:7 nojalla pesän osakkaiden yksimielisestäkään pyynnöstä vapauttaa pesänselvittäjää ilman toimeenpanijan omaa suostumusta, toisin kuin on asian laita ilman toimeenpanijan statusta olevan pesänselvittäjän vapauttamisen osalta. Pesänselvittäjäksi määrätyn toimeenpanijan asema on siten poikkeuksellisen vahva yksimielisiäkin osakkaita vastaan, ja mikäli toimeenpanijaksi määrätty vain suinkin pystyy suoriutumaan pesänselvittäjän tehtävästä, hänen tulisi tähän tehtävään hakeutua, jottei testamentin tekijän ilmaisema tahto osakkaiden erottamisesta pesän hallinnosta vaarantuisi.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Aarnio-Kangas 2009, s. 606: ”Asiallisesti ottaen toiselle henkilölle annettu pesänselvittäjä määräys merkitsee siten testamentin toimeenpanijaa koskevan määräyksen sivuuttamista.”

¹⁴⁵ Rautiala 1968, s. 44: ”Kun perittävä kuitenkin on halunnut järjestää erityisen kuolinpesän hallinnon, seurataan hänen tarkoitustaan määräämällä pesänselvittäjä.”

4.2.2.3 Toimeenpanijan luopumistilanne ja pesänselvittäjän hakeminen

Mikäli toimeenpanija luopuu tehtävästään ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa,¹⁴⁶ kuolee perittävän jälkeen ennen kuin pesä on selvitetty¹⁴⁷ taikka esimerkiksi menettää pesänselvityksen kestäessä oikeustoimikelpoisuutensa, palautuu pesä lähtökohtaisesti, ellei testamentista muuta johdu, pesän osakkaiden PK 18:2 mukaiseen yhteishallintoon. Toimeenpanijan luopumisen osalta PK 19:1.3 sanonta ”*Jos - - toimeenpanijaksi määrätty ei tehtävään ryhdy, antakoon oikeus 1 momentissa tarkoitetun määräyksen sen hakemuksesta, jonka oikeus on pesän selvityksestä riippuvainen*” tarkoittaa lähtökohtaisesti kaikkia niitä jäämistöintressenttejä, joilla muutoinkin on oikeus pesänselvittäjän hakemiseen. Lainkohdan lopputoteamuksen ”*tai saatuaan muutoin asiasta tiedon*” voidaan ajatella koskevan lähinnä ns. hallinnottoman pesän tilannetta.

Voidaan myös ajatella, että toimeenpanijan asiavaltuus hakea pesänselvittäjä määräystä lakkaisi sillä hetkellä, kun hän määräyksen tiedoksiannon yhteydessä ilmoittaa, että hän ei vetoa hyväkseen tehtyyn toimeenpanijamääräykseen. Ainakin toimeenpanijan tulisi perustella tavallista laajemmin luopumisilmoituksensa jälkeen tekemää pesänselvittäjänhakemusta selventääkseen perusteitaan vaatia pesän virallishallintoa itselleen luovuttuaan siitä ensin. Asiaa ratkaistaessa tulisi kuitenkin huomioida perittävän tahto alun perin määrätä toimeenpanija jäämistönsä hallintoon. Voidaan toisaalta päätyä ajatukseen, ettei toimeenpanijan tehtävästä luopuminen lopullisesti sammuttaisi toimeenpanijan selvittäjäprivilegiä, vaan pesänselvittäjän määrääminen tulee ratkaista tällaisissa tilanteissa tapaus tapaukselta. Tässä kohtaa tulisi laskea enemmän painoarvoa perittävän tekemälle henkilövalinnalle kuin toimeenpanijan omalle toiminnalle.

4.2.2.4 Toimeenpanijaa määräämättä pesän osakkaiden hallinnosta erotettu pesä ja pesänselvittäjän hakeminen

PK 19:1.3 sanonnan ”*Jos testamentissa on sen toimeenpanijaa määräämättä pesän omaisuus erotettu pesän osakkaiden hallinnosta - - antakoon oikeus 1 momentissa tarkoitetun määräyksen sen hakemuksesta, jonka oikeus on pesän selvityksestä riippuvainen*”, sekä

¹⁴⁶ Testamentin lainvoimaistumisen jälkeen toimeenpanijan vapauttamiseen sovelletaan pesänselvittäjän vapauttamista koskevia säännöksiä (PK 19:6-7).

¹⁴⁷ Rautiala 1968, s. 44.

erityisesti lopputoteamuksen ”tai saatuaan muutoin asiasta tiedon” voidaan ajatella koskevan erityisesti ns. hallinnottoman, mutta samalla toimeenpanijan hallintoon määrätyn pesän tilaa. Sääntelyn kohteena on siis tilanne, jossa pesä on nimenomaisesti määrätty toimeenpanijan hallintoon, mutta toimeenpanijan henkilö on jätetty nimeämättä,¹⁴⁸ eikä kukaan ryhdy valmistelemaan perunkirjoitusta ja muita pesänselvitystoimia.

Perintökaaren järjestelmässä hallinnottoman pesän tila on käsillä, jos pesässä ei ole lainkaan PK 18:1 tarkoitettuja osakkaita, eli perillistä, yleisjälkisäädöksen saajaa taikka aviovarallisuussuhteiden nojalla pesän hallintoon oikeutettua, eikä välttämättä edes legaatin saajia, eikä kukaan siten ole oikeutettu lain mukaan hoitamaan pesän omaisuutta.¹⁴⁹ Oikeuskirjallisuudessa on lainkohdassa tarkoitettua tilanteesta mainittu esimerkkinä legaatti, ”jolla kaikki pesän osakkaat on suljettu erityismääräyksin pois pesän hallinnosta määräämättä samalla testamentin toimeenpanijaa”.¹⁵⁰ Tuomioistuimien on tällaisessa tilanteessa velvollinen määräämään pesänselvittäjän joko sen hakemuksesta, jonka oikeus on pesänselvityksestä riippuvainen, tai *ex officio* saatuaan asiasta tiedon. Tieto voi PK 18:4.1 nojalla tulla poliisilta, jos ei kukaan muu, kuten vaikkapa elinkumppani tai yksinäisen vanhuksen elinaikainen edunvalvoja, ryhdy pesän väliaikaista hallintoa koskevien sääntöjen mukaisesti hoitamaan pesää.

Vaikka PK 19:1.3 tilanne on käytännössä hyvin harvinainen, lainkohdan arvo on toimeenpanijan nimeämättä jättämisen oikeusvaikutusten ilmaiseminen. On jäämistöhallinnon selvyyden vuoksi perittävän intressissä laatia jälkisäädös, jossa toimeenpanija nimetään, jos pesä samalla erotetaan osakkaiden yhteishallinnosta. Muutoin joudutaan välittömästi eli käytännössä jo perunkirjoituksen valmisteluvaiheessa tai viimeistään perunkirjoituksen jälkeen hankalaan tilanteeseen ja lainkohdassa tarkoitettuun virallisselvittäjän hakemismenettelyyn, joka on testamentin lainvoimaiseksi saattamista ja nimetyn toimeenpanijan hallinnon aloittamista raskassoutuisempi ja hitaampi järjestely.

¹⁴⁸ Tähän tilanteeseen palataan jäljempänä testamenttausvallan delegoinnin yhteydessä.

¹⁴⁹ Aarnio-Kangas 2009, s. 499.

¹⁵⁰ Aarnio-Kangas 2009, s. 499 – epäselvää tosin on, tarkoitetaanko tällä käytännössä melko yleistä (ilman asiantuntija-apua laadittua) jälkisäädöstä, jolla koko pesän omaisuus on jaettu legaatein, muttei lausuttu mitään pesän hallinnosta. Tällaisessa tilanteessa on ainakin pankkikäytännössä katsottu, sikäli kun perillisille ei ole testamentin perusteella jäämässä mitään omaisuutta jaettavaksi, erityisjälkisäädöksen saajien katsotaan olevan pesän osakkaita samassa merkityksessä kuin yleisjälkisäädöksen saaja, sillä perittävän voidaan vahvasti olettaa uskoneen jäämistönsä hallinnon niille, jotka tämän omaisuuden kokonaan saavat.

4.2.2.5 Testamentin riidanalaisuus ja toimeenpanijan tekemä pesänselvittäjähakemus

Oma kysymyksensä toimeenpanijan tekemästä pesänselvittäjähakemuksesta liittyy tilanteeseen, jossa toimeenpanijamääräyksen sisältävää jälkisäädöstä varjostaa joko vireillä oleva moitekanne testamentin pätemättömäksi julistamisesta, taikka testamenttia muuten rasittaa jokin ilmeinen virhe. Pääsääntönä oikeuskirjallisuudessa on pidetty järjestelyä, jossa ilmeisen pätemättömyydenkin tilanteessa riidanalaisessa testamentissa määrätyn toimeenpanijan tekemä hakemus tutkitaan, ja tarvittaessa annetaan toimeenpanijalle pesänselvittäjä määräys väliaikaisena PK 19:11.1 mukaisesti.¹⁵¹

Oikeuskirjallisuudessa on huomautettu, etteivät perilliset tilanteessa, jossa he eivät hyväksy toimeenpanijaa pesänselvittäjäksi, yleensä hyväksy testamenttia ylipäänsä.¹⁵² Voidaan siis ajatella, että toimeenpanijan asema ja mahdollisuus saada hyväkseen pesänselvittäjä määräys ratkeavat lopullisesti vasta testamenttiriidan saadessa lainvoimaisen ratkaisun. Kun otetaan huomioon testamenttiriidan vaikutus kuolinpesän juoksevien asioiden, kuten laskun- ja vaikkapa taloyhtiövastikkeiden hoitamiselle tai ajatellaan ylipäänsä tilannetta, jossa normaali pesänselvitys on hankaloitunut, on puollettavissa toimeenpanijan hakemuksen tutkiminen ja pikainen ratkaiseminen toimeenpanijan hyväksi annetulla väliaikaisella pesänselvittäjä määräyksellä. Muissa tapauksissa, eli jos pätemättömyys ei ole ilmeistä, toimitaan sen sijaan täysin normaalisti sekä toimeenpanijan tekemän pesänselvittäjä hakemuksen osalta että tämän hakemuksen pohjalta tehtävässä ratkaisussa (normaali toimeenpanijan PK 19:4 mukainen selvittäjäprivilegi).

Toimeenpanijamääräys otetaan testamenttiin yleensä vakiomuotoisena,¹⁵³ eikä toimeenpanijamääräyksen olemassaolosta sinänsä ilmene epäselvyyttä käytännön oikeuselämässä juuri koskaan. Ei silti voitane pitää täysin mahdottomana tilannetta, jossa esimerkiksi tes-

¹⁵¹ Aarnio-Kangas 2009, s. 491.

¹⁵² Aiheesta varsin tyhjentävästi Rautiala 1968, s. 51: ”Jos perilliset eivät hyväksy testamentin toimeenpanijaa pesänselvittäjäksi, eivät he tavallisesti hyväksy tesmenttiakaan. Harkitessaan testamentin toimeenpanijan määräämistä pesänselvittäjäksi joutuu tuomioistuim tällöin pakostakin arvostelemaan myös testamentin pätevyyttä. Jos näyttää todennäköiseltä, ettei testamentti tule pysymään voimassa, ei myöskään enää voida pitää voimassa testamentin toimeenpanijan oikeutta tulla määrättyksi pesänselvittäjäksi.”

¹⁵³ Vakiomuotoisen määräyksen tarkka sanamuoto voi vaihdella, mutta sisältö on aina samankaltainen; ”testamentin toimeenpanijaksi määrään asianajajan X...”, vastaavasti ruotsiksi ”till exekutor av mitt testamente utser jag advokat Y...”.

tamentin sanonnan – tekijänsä tarkoituksen – epäselvyydestä, testamentin tekstin yliväivä-
uksesta¹⁵⁴ tai vastaavasta seikasta johtuen olisi *de facto* epävarmaa tai tulkinnanvaraista,
onko testamentin tekijä ylipäänsä tarkoittanut antaa kuolinpesänsä hallintoa koskevaa toi-
meenpanijamääräystä. Siten ei olisi välttämättä täysin poissuljettu tilanne, jossa tuomiois-
tuin jättäisi toimeenpanijaksi itseään väittävän pesänselvittäjähakemuksen tutkimatta suo-
raan sillä perusteella, ettei perittävän katsota lainkaan antaneen testamentissaan yksilöityä,
pesän hallinnosta testamentin muotoa noudattaen tietyn henkilön hyväksi annettua määrä-
ystä, jonka tarkoituksena olisi organisoida kuolinpesän selvitys ja huolehtia pesänselvityk-
sestä pesän osakkaiden edun vaatimalla tavalla. On kuitenkin edellytettävä, että tällaisessa
tilanteessa on oltava yksiselitteistä, ettei testamentin tekijä ole lainkaan tarkoittanut määrä-
tä toimeenpanijaksi sitä, joka itse katsoo olevansa oikeutettu PK 19:1 nojalla tekemään
toimeenpanijana pesänselvittäjähakemuksen.

4.3 PK 19:3

Perintökaaren 19 luvun 3 §:ssä¹⁵⁵ säädetään pesänselvittäjähakemuksen muotovaatimuksis-
ta. Lainkohdan mukaan riippumatta siitä, kuka pesänselvittäjää hakee, testamentin toi-
meenpanija on aina erikseen ilmoitettava hakemuksessa.¹⁵⁶ Pesänselvittäjähakemuksessa
on yksilöintitietoina ilmoitettava testamentin toimeenpanijan nimi ja kotipaikka.¹⁵⁷ Lain
sanonnan on katsottava koskevan nimenomaan hakemuksen jättämishetkellä tiedossa ole-
vaa testamenttia, jossa toimeenpanija on määrätty.

PK 19:3 keskeisin merkitys lienee luotettavan selvityksen¹⁵⁸ varmistamisen ohella korostaa
toimeenpanijan asemaa ja merkitystä ratkaistaessa PK 19:4 mukaisesti, kenet pesänselvittä-
jäksi on määrättävä. Ilman nimenomaista muotomääräystä toimeenpanijan ilmoittamisesta
tuomioistuimien joutuisi säännönmukaisesti erikseen pyytämään hakijalta selvitystä siitä, onko

¹⁵⁴ Aarnio-Kangas 2008, s. 409.

¹⁵⁵ PK 19:3: Kun hakemus pesänselvittäjän määräämisestä tehdään, on samalla ilmoitettava pesän osakkaat ja testamentin toimeenpanija, milloin sellainen on määrätty, sekä näiden kotipaikat. Jos perunkirjoitus on toimi-
tettu, on hakemukseen liitettävä perunkirjasta oikeaksi todistettu ote, josta käy selville pesän tila ja varojen
laatu. Jos perunkirjoitus on toimitettu, on hakemukseen liitettävä perunkirjasta oikeaksi todistettu ote, josta
käy selville pesän tila ja varojen laatu.

¹⁵⁶ Aarnio-Kangas 2009, s. 486: ”Pesänselvittäjän määräämisestä koskevaan hakemukseen on aina liitettävä
testamentti, jos siinä on toimeenpanijamääräys.”

¹⁵⁷ Rautiala 1968, s. 49.

¹⁵⁸ Rautiala 1968, s. 48.

perittävä määrännyt jäämistönsä menevän testamentin toimeenpanijan hallintoon.¹⁵⁹ Lainkohdan voidaan katsoa lisäksi ilmentävän jäljempänä käsiteltävää periaatetta, jonka mukaan osakkaat tai muut jäämistöintresentit eivät saa sivuuttaa testamentin toimeenpanijaa pesänselvitystoimissa – kutsuttakoon tätä periaatetta toimeenpanijan syrjäyttämättömyyden periaatteeksi. On hyvä, että asia on nimenomaisesti ilmaistu laissa, vaikka erityismaininta enemmänkin johtuu perintökaaren pesänselvittäjäjärjestelmästä ja toimeenpanijan selvittäjäprivilegistä, ei niinkään edellä sanotun syrjäyttämättömyyden periaatteen alleviivaamisesta.

4.4 PK 19:4

Perintökaaren 19 luvun 4 §:ssä¹⁶⁰ säädetään pesänselvittäjän yleisistä kelpoisuusehdoista, joita tämän tutkielman puitteissa käydään läpi vain siltä osin, kun kosketellaan toimeenpanijaa. Lainkohdan 3 momentissa säädetään testamentin toimeenpanijan selvittäjäprivilegistä eli etuoikeudesta päästä pesänselvittäjäksi,¹⁶¹ jota tarkastellaan seuraavassa.

4.4.1 Toimeenpanijan selvittäjäprivilegin perusta

Saarenpää on todennut, että ”testamenttausvapaus on osaksi myös vapautta määrätä pesän hallinnosta”.¹⁶² On siis keskeistä havaita, että laissa suojataan toimeenpanijan selvittäjäprivilegistä säädettyä pesänselvittäjän itsensä lisäksi myös testamentin tekijää ja hänen viimeistä tahtoaan. Perintökaaren järjestelmässä testamentin tekijän vapaus määrätä pesän hallinnosta on kytketty toimeenpanijan etuoikeuteen saada viime kädessä tuomioistuimelta pesänselvittäjän määräyskirja, sillä toimeenpanijalla katsotaan olevan perittävän hänelle antama luottamusasema.¹⁶³ Tämän oikeuden voidaan sanoa olevan erittäin keskeinen ai-

¹⁶⁰ PK 19:4: Pesänselvittäjäksi oikeuden on määrättävä henkilö, jonka voidaan olettaa suorittavan pesän selvityksen sen laadun edellyttämällä taidolla ja joka siihen suostuu. Erityistä huomiota on kiinnitettävä pesän osakkaiden sekä muidenkin ehdotuksiin, joiden oikeus on pesän selvityksestä riippuvainen.

Osakas voidaan määrätä pesänselvittäjäksi vain, jos muut osakkaat eivät sitä vastusta ja määräämiseen on erityinen syy.

Jos testamentissa on nimetty testamentin toimeenpanija, on hänet määrättävä pesänselvittäjäksi, jollei vastasyitä ole.

¹⁶¹ Aarnio-Kangas 2009, s. 483.

¹⁶² Saarenpää 1980a, s. 83; samaa mieltä on mm. Pylvänäinen 1969, s. 288.

¹⁶³ Rautiala 1968, s. 51.

nesosa ja tehoste toimeenpanijalle henkilökohtaisesti testamentissa annettua tehtävää käynnistää ja viedä läpi pesänselvitys.

Voidaan myös tässä yhteydessä viitata toimeenpanijan syrjäyttämättömyyden periaatteen. Osakkaat eivät yksimielisinäkään voi oman harkintansa mukaan jättää noudattamatta testamentin toimeenpanijamääräystä taikka hakea pesänselvittäjäksi jotakuta muuta henkilöä, ellei toimeenpanija nimenomaisesti luovu tehtävästään ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa. Toimeenpanijalla on ”ässänä hihassaan” pesänselvittäjäprivilegi, mikäli osakkaat päättäisivät yksissä tuumin hankkiutua hänestä eroon, ja osakkaiden on jäljempänä kerrotulla tavalla myös esitettävä päteviä vastasyitä vastustaakseen toimeenpanijan määräämistä pesänselvittäjäksi. Lisäksi huomionarvoista on, ettei toimeenpanijan määrääminen pesänselvittäjäksi rajoita PK 19:21.2¹⁶⁴ mukaan sitä oikeutta, mikä hänellä lainvoiman saaneen testamentin nojalla saattaa olla. Näin on tältä osin luotu toimeenpanijalle lain järjestelmässä ”vesitiivis” asema käyttää oikeusturvakeinona pesänselvittäjä määräyksen hakeamista ilman pelkoa siitä, että hänen toimivaltansa pesänselvittäjänä kaventuisi verrattuna kuolinpesän omaisuuden hallintovaltuuteen testamentin toimeenpanijana.

Lainsäätäjä on suonut pesänselvittäjäprivilegin kautta toimeenpanijalle tältä osin erittäin vahvan aseman. Mitään konkreettisia haittavaikutuksia ei pitäisi syntyä pesänselvittäjän määräystä hakevalle toimeenpanijalle, päinvastoin. Käytännön oikeuselämän ongelmat liittyvät usein kuitenkin siihen tilanteeseen, ettei pesänselvittäjä määräystä haluta, yleensä pesänselvitysekonomisista syistä, lainkaan hakea. Tähän problematiikkaan palataan myöhemmin.

4.4.2 Pesänselvittäjäksi määrätään toimeenpanija

Perintökaaren 19:4.3 mukaan toimeenpanija on määrättävä pesänselvittäjäksi, jollei vastasyitä ole.¹⁶⁵ Tämä on toimeenpanijan pesänselvittäjäprivilegin legaalimääritelmä. PK 19:4.3 sanonta sisältää OK 17:2.2¹⁶⁶ tarkoitetun laillisen oletaman (*praesumptio juris*) toimeenpanijaksi määrätyn kelpoisuudesta ja soveltuvuudesta pesänselvittäjän tehtävään;

¹⁶⁴ PK 19:21.2 on suhteellisen monitahoinen lainkohta, ks. esim. jäljempänä tässä luvussa erityistoimeenpanijan oikeudesta saada pesänselvittäjän määräys.

¹⁶⁵ Aarnio-Kangas 2009, s. 483, 487 puhutaan ”erityisistä vastasyistä” – lienee ainakin teorian tasolla makuasia, onko vastasyiden oltava jollakin tapaa erityisiä vaiko vain ”tavallisia” (laissa tarkoitettuja) vastasyitä.

¹⁶⁶ OK 17:2.2: Milloin jonkin todisteen vaikutuksesta on laissa erityinen säännös, noudatettakoon sitä.

testamentin tekijä on halunnut saattaa hänet tähän asemaan. Todistustaakka asetetaan toimeenpanijan määräämistä vastustavalle.¹⁶⁷ Presumption synnyttävä fakta on tässä tapauksessa lainvoimaisen tai vielä lainvoimaa vailla olevan (ei kuitenkaan ilmeisesti pätemättömän) testamentin sisältämä toimeenpanijamääräys, ja se voidaan kumota PK 19:4.3 tarkoitetuilla vastasyillä toimeenpanijan pesänselvittäjäksi määräämiselle.

Lähtökohtaisesti pesänselvittäjäksi määrätään toimeenpanija, jos hän itse tai yhtä hyvin muu pesänselvittäjän hakemiseen oikeutettu pyytää tuomioistuimelta pesän omaisuuden määräämistä pesänselvittäjän hallintoon. PK 19 luvun järjestelmästä ei voida katsoa yksiselitteisesti johtuvan, että pesänselvittäjän olisi nimenomaan itse oltava hakijana, jotta pesänselvittäjäetuoikeus olisi voimassa. Kuten edellä sanottua, toimeenpanija on lain mukaan joka tapauksessa aina mainittava pesänselvittäjähakemuksessa, oli hakijana kuka hyvänsä. Oikeuskirjallisuudessa on testamentin toimeenpanijan pesänselvittäjäksi määräämisen osalta viitattu PK 19:6-7 pesänselvittäjän vapauttamisperusteisiin, jotka määrittävät osaltaan myös pesänselvittäjäksi määräämisen esteitä. Pesän osakkaiden keskinäinen tai osakkaiden ja toimeenpanijan välillä vallitseva riitatilanne ei kuulu pesänselvittäjän vapauttamisperusteisiin, joten tämä seikka ei lukeudu toimeenpanijan pesänselvittäjäksi määräämisen esteisiin.¹⁶⁸ Voidaan sanoa, että käytännön oikeuselämässä toimeenpanijan on haettava pesänselvittäjän määräyskirja juuri niissä tilanteissa, joissa osakkaat eivät hyväksy hänen osallistumistaan pesän hallintoon. Oikeuskäytännössä on tarkennettu, etteivät myöskään esimerkiksi prosessiekonomiset syyt ole sellaisia, joihin pelkästään nojautuen voitaisiin poiketa toimeenpanijan selvittäjäprivilegistä.¹⁶⁹

Käytännössä toimeenpanijan on haettava pesänselvittäjä määrääystä, jos hän ei muutoin saa käynnistettyä pesän omaisuuden hallintoa, joka hänelle testamentin nojalla kuuluu. Näitä tilanteita ovat esimerkiksi edellä mainittu pesän osakkaiden pyrkimys sivuuttaa testamentin toimeenpanija tietoisesti viivyttämällä testamentin tiedoksisaanti- ja hyväksymisilmoitus-

¹⁶⁷ Lappalainen et. al. 2003, s. 468: ”Legaalinen presumptio sitoo tuomioistuinta sikäli, että tuomioistuin on velvollinen lähtemään jutussa liikkeelle presumption osoittamasta asiantilasta. - - Legaalinen presumptio on kumottavissa sitä vastaan suunnatun näytön avulla. Punnitessaan presumption synnyttävien faktojen ja presumptiota vastaan esitetyn näytön todistusvoimaa vastakkain tuomioistuin noudattaa vapaata todistusharkintaa.” – Näin myös toimeenpanijaa koskevaa ratkaisua tehtäessä.

¹⁶⁸ Aarnio-Kangas 2009, s. 489.

¹⁶⁹ Helsingin HO 22.4.2008 A 07/2943: ”Päätöstä tehtäessä oli pantava suurempi paino testamentin tekijän tahdon kunnioittamiselle kuin prosessiekonomisille syille.”

ten allekirjoittamista taikka riitauttamalla testamentin shikaaninomaisesti.¹⁷⁰ Tällaisia tilanteita esiintyy käytännön oikeuselämässä paljon. Tällöin toimeenpanijan, joka haluaa hoitaa tehtävänsä ja saada pesän yksinomaiseen hallintoonsa, on yksinkertaisesti haettava selvittäjäprivileginsä turvin itsensä pesäselvittäjäksi. Testamenttiin perustuvaan kuolinpesän hallintoon – ei silti tietenkään testamentin aineelliseen sisältöön – liittyvät kysymykset lakais-taan tällöin merkityksettöminä syrjään virallistoimintoisen pesäselvityksen tieltä, ja pääs-tään pesäselvityksessä eteenpäin.

Toinen tyyppitilanne, jossa toimeenpanija tekemästään hakemuksesta määrätään pesäselvittäjäksi, on PK 19:21.1 mukaisen toimeenpanijan ja eloonjääneen puolison yhteishallin-non epäonnistuminen.¹⁷¹ Jos ositusta lesken ja kuolinpesän välillä ei ole vielä toimitettu ja aviopuolisoilla oli avio-oikeus, leski on sidottu hallitsemaan pesän omaisuutta yhdessä toimeenpanijan kanssa. Kun pesäselvittäjä määrätään, leski sulkeutuu pois pesän hallin-nosta, johon hän ilman pesäselvittäjä määräystä hallitsevan toimeenpanijan kanssa osallis-tuisi.¹⁷² Lähtökohtaisesti mikä hyvänsä lesken ja toimeenpanijan kesken jaettuun hallintoon liittyvä syy voi olla perusteena pesäselvittäjä määräyksen hakemiselle, jos toimeenpanija katsoo parhaaksi hakea määräystä. Tuomioistuimien ei tällöinkään tutki toimeenpanijan pesäselvittäjähakemuksen perustetta tai aiheellisuutta, sillä toimeenpanijan ei tarvitse missään tilanteessa erityisesti perustella hakemustaan.¹⁷³

Käytännössä tilanne voi tulla eteen esimerkiksi, kun sinällään onnistuneesti alkanutta (tes-tamentti tullut lainvoimaiseksi) toimeenpanijan hallintoa vastustavalta leskeltä ei saada-kaan valtakirjaa kuolinpesän pankkiasioiden hoitamiseksi, taikka leski ei suostu hyväksy-mään muuta pesäselvityksen kannalta välttämätöntä tai jopa kiireellistä toimenpidettä. Niin ikään lesken horjuva oikeustoimikelpoisuus ja mahdollinen joutuminen holhoustoimi-lain mukaisen edunvalvonnan tarpeen selvitykseen voi johtaa tilanteeseen, jossa on koko-

¹⁷⁰ Saarenpää 1980a, s. 83: ”Testamentin pätevytykseen sidottuna voisi testamentin toimeenpanijan mää-räminen pesäselvityksen kannalta jäädä merkityksettömäksi. Osakkaat voisivat kanne- ja muutoksenhaku-keinoin estää toimeenpanijaa ryhtymästä tehtävänsä ennen pesäselvityksen päättymistä. Siksi on tarpeen antaa hänelle hakea pesäselvittäjän määräämistä.”

¹⁷¹ Saarenpää 1980a, s. 82 ss: ”Toimeenpanijan hallinto ei vielä sellaisenaan supista lesken oikeutta osallistua pesän hallintoon. - - Pesäselvittäjä syrjäyttää myös lesken pesän hallinnosta. Tätä taustaa vasten on erheel-listä sanoa, että lesken toimivallan supistaminen olisi perusteena testamentin toimeenpanijan oikeudelle ha-kea pesäselvittäjää. Käytännössä se sitä vastoin voi olla yksi syy määräyksen hakemiseen.”

¹⁷² Aarnio-Kangas 2009, s. 483.

¹⁷³ Aarnio-Kangas 2009, s. 473: ”Jos hakemuksen on tehnyt - - testamentin toimeenpanija, hakemusta ei tarvitse erityisesti perustella.”

naisuutena arvostellen järkevämpää, että toimeenpanija ottaa pesän omaisuuden yksinomaiseen virallishallintoonsa, kuin odottaa lesken oikeustoimikelpoisuuden selviämistä. Pesän virallisselvityksen alettua ei enää tarvittaisi holhousviranomaisen lupaa esimerkiksi kuolinpesään kuuluvan asuinhuoneiston myymiseen, jos leski myöhemmin määrättäisiin edunvalvontaan.¹⁷⁴

4.4.3 Pesäselvittäjäksi määrätään muu kuin toimeenpanija

Aina toimeenpanijaa ei kuitenkaan määrätä pesäselvittäjäksi,¹⁷⁵ mikä on todettu nimenomaisesti myös laissa. Toimeenpanijan selvittäjäprivilegi ei ole ehdoton, vaan erityiset vastasyt voivat antaa aihetta pesän omaisuuden virallishallinnon uskomiseen muulle kuin perittävän testamentissaan määräämälle toimeenpanijalle. Harkinnan osalta voidaan yhtäältä yleisesti todeta, että tuomioistuimella on valta kaikkien esiin tulleiden, toimeenpanijan pesäselvittäjäksi määräämisen puolesta ja sitä vastaan puhuvien seikkojen valossa harkita, annetaanko pesäselvittäjä määräys toimeenpanijalle¹⁷⁶ ottaen korostetusti huomioon toimeenpanijan pesäselvittäjäetuoikeuden. Toimeenpanijan pesäselvittäjäksi määräämistä vastaan puhuvat syyt on näytettävä toteen PK 19:4.3 aiemmin sanotun todistustaakkanoormin mukaisesti, eli todistustaakka on toimeenpanijan pesäselvittäjäksi määräämistä vastustavalla. Toisaalta voidaan sanoa, että pesäselvittäjäprivilegistä poikkeamiseen liittyvä harkinta on pohjimmiltaan samaa harkintaa, joka liittyy pesäselvittäjän yleisiin kelpoisuusehtoihin sekä valintaan useampien pesäselvittäjäehdokkaiden välillä,¹⁷⁷ mutta hieman eri näkökulmasta ja erilaisin painotuksin.

Vastasyiden tulisi olla ”erityisiä”,¹⁷⁸ minkä voidaan katsoa tarkoittavan käytännössä useampia asioita. Erityisyyden voidaan ajatella kertovan korotetusta kynnyksestä toimeenpanijan sivuuttamiselle ja olevan siten toimeenpanijan selvittäjäprivilegille myönteinen katsontatapa. Erityisistä vastasyistä puhuttaessa voidaan myös ajatella tämän argumentaation

¹⁷⁴ Tarkennettakoon esimerkkitalanteen osalta, että kuitenkin edunvalvojalle tarvittaisiin holhoustoimilain mukaista lupaa päämiehen puolesta tehtävään ositukseen, jos leski on edunvalvonnassa, ja lesken edunvalvoja ja pesäosakkaat allekirjoittavat keskenään ositussopimuksen eli he eivät pyydä toimeenpanijaa (tai pesäselvittäjää) PK 23:4.3 mukaisesti toimimaan pesänjakajana, eikä toista ole pesänjakajaksi määrätty.

¹⁷⁵ Saarenpää 1980a, s. 83.

¹⁷⁶ Aarnio-Kangas 2009, s. 487.

¹⁷⁷ Aarnio-Kangas 2009, s. 503 ss.

¹⁷⁸ Käsitepari ”erityiset vastasyt” ks. Aarnio-Kangas 2009, s. 483, 487; vrt. kuitenkin Rautiala 1968; Saarenpää 1980a.

viittaavan jäljempänä läpikäytävään jaotteluun objektiiviset–subjektiiviset vastasyyt. Eri-tyisyys siis liittyisi, ei niinkään syiden erityisyyteen suhteessa esimerkiksi muihin pesänselvittäjää määrättäessä huomioitaviin seikkoihin, vaan vastasyiden jakaantumiseen edelleen kahteen pääluokkaan. Perusteet toimeenpanijan selvittäjäprivilegistä poikkeamiseen on *Aarnio-Kankaan* toimesta jaettu objektiivisiin ja subjektiivisiin vastasyihin, mikä pohjautuu pesänselvittäjän yleisten kelpoisuus-, tai tarkemminkin sopimattomuusehtojen osalta tehtyyn jakoon.¹⁷⁹ Mitään syytä ei olekaan hylätä pesänselvittäjän yleistä kelpoisuutta koskevia periaatteita puhuttaessa erityisistä vastasyistä toimeenpanijan pesänselvittäjäksi määrittämiselle. Objektiivisten ja subjektiivisten vastasyiden yhdistävänä tekijänä on se, että molempien voidaan arvioida konkreettisesti vaarantavan toimeenpanijan pesänselvittäjänä suorittaman pesänselvityksen.¹⁸⁰

Vastasyiden erityisyyttä voidaan peilata myös siltä kannalta, että määrättäessä pesänselvittäjää tilanteessa, jossa perittävä ei ole määrännyt jäämistöään toimeenpanijan hallintoon, pesänselvittäjän kelpoisuuskriteerit tulisivat sovellettavaksi ”normaalikynnyksen” mukaan. Tällöin ei siis ole pesänselvittäjää valittaessa kysymys erityisten vastasyiden punninnasta, vaan yleisestä pesänselvittäjäehdokkaan sopivuuden arvioinnista. Toimeenpanijan kelpoisuutta pesänselvittäjäksi arvioitaessa erityisten vastasyiden voidaan katsoa tarkoittavan korotettua kynnystä pesänselvittäjän objektiivista ja subjektiivista sopimattomuutta punnittaessa, sillä kaiken harkinnan pohjana on testamentin tekijän viimeinen tahto, jonka voidaan perustellusti sanoa olevan suojattava oikeushyvä tässä tilanteessa. Ajattelu on tässä kohtaa vaarassa ajautua helposti pesänselvittäjä- ja toimeenpanijakeskeiseksi – toimeenpanijan henkilöstä puhuttaessa pitäisikin, myös pesänselvittäjäksi määrittämisen yhteydessä, korostaa paremminkin testamenttausvapauden näkökulmaa.¹⁸¹

Kuitenkin voidaan yleisesti todeta, ettei vastasyissä tarvitse olla kyse tavanomaisesta oikeuselämästä poikkeavista seikoista.¹⁸² Voidaan myös puoltaa kantaa, jonka mukaan tuomioistuimen olisi todettava toimeenpanijan pesänselvittäjäksi määrittämisen vastasyyt (ja niiden

¹⁷⁹ Aarnio-Kangas 2009, s. 504.

¹⁸⁰ Aarnio-Kangas 2009, s. 487.

¹⁸¹ Tätä tarpeellisesti korostaa Saarenpää 1980a, s. 83.

¹⁸² Toimeenpanijan sivuuttamisesta pesänselvittäjää määrättäessä, kun toimeenpanijaksi määrätty ei muiden vastasyiden ohella ollut lakimieskoulutuksen saanut henkilö (objektiivinen vastasyt) ks. Helsingin HO no 137/23.09.1975/SV 1975/122/54: ”Perittävät olivat testamentissaan määränneet kaupunginvoudin apulaisen testamentin toimeenpanijaksi - -. Alioikeus määräsi pesänselvittäjäksi asianajajan, koska vastasyitä oli esitetty ja kaikki osakkaat olivat kannattaneet hänen määräämistään.”

erityisyys) tapaus tapaukselta. Oikeuskirjallisuudessa on luotu käytännöllinen pääsääntö toimeenpanijan sivuuttamiselle pesänselvittäjän tehtävästä.¹⁸³ *Aarnio-Kankaan* mukaan ”yleisohjeeksi soveltuu periaate, jonka mukaan toimeenpanija tulee sivuuttaa silloin, kun on perusteita epäillä, ettei hän puuttuvan ammattitaidon tai puolueettomuuden vuoksi kykene hoitamaan jäämistöhallintotehtäviä asianmukaisella tavalla”.¹⁸⁴ Tämä on hyvä lähtökohta erityisten vastasyiden erottelussa, mutta on muistettava, etteivät pesänselvittäjän tehtävästä syrjäyttämiseen oikeuttavat perusteet tule milloinkaan arvioitaviksi, jos toimeenpanija hoitaa pesänselvitystä ja hallitsee pesän omaisuutta toimeenpanijana eikä haeta pesänselvittäjän määräystä.

4.4.3.1 Objektiiiset vastasyyt

Toimeenpanijan pesänselvittäjäksi määräämisen objektiiiset vastasyyt liittyvät aina toimeenpanijan henkilöön itsessään. Lähtökohtana näiden toimeenpanijan henkilöön – joskaan ei ainakaan ensisijaisesti hänen luonteeseensa tai persoonallisuuteensa¹⁸⁵ – liittyvien objektiiisten vastasyiden tarkastelussa toimii PK 19:4.1, jonka mukaan pesänselvittäjäksi on mukaan määrättävä henkilö, jonka voidaan olettaa suorittavan pesän selvityksen sen laadun edellyttämällä taidolla.¹⁸⁶ Objektiiisissa vastasyissä kyse on siis ammattitaidosta ja muista siihen rinnastuvista seikoista.

Kuten edellä on todettu, ensiksikin toimeenpanijan sopivuutta harkittaessa olisi tuomioistuimen toimeenpanijan määräämistä vastaan puhuvia seikkoja arvioidessaan noudatettava korotettua kynnyistä verrattuna pesänselvittäjän valintatilanteeseen, jossa perittävä ei ole määrännyt testamentin toimeenpanijaa. Toiseksi pesänselvittäjän yleisten kelpoisuusvaatimusten ohella harkinnan ”lisäaineistona” on huomioitava pesänselvittäjän PK 19:6-7 vapa-

¹⁸³ Käytännön oikeuselämän näkökulmasta voidaan tehdä huomautus, että samankaltaisella tarkkuudella ja suoranaishella hartaudella, kuin toimeenpanijan selvittäjäprivilegistä poikkeamisen osalta, olisi toivonut kirjoittajien selventävän myös muita (tärkeämpiäkin), esimerkiksi toimeenpanijan toimivallan alkamiseen liittyviä solmukohtia toimeenpanijan hallintoa käsittelevässä luvussa, joka on lyhyt ja vaikuttaa luvalla sanoen kiireisesti tehdyttä.

¹⁸⁴ Aarnio-Kangas 2009, s. 487.

¹⁸⁵ Joskin ns. erittäin hankalan persoonallisuuden tapauksessa voitaneen katsoa vaarantuvan se, minkä on todennut Rautiala 1968, s. 51: ”Pesänselvittäjältä on vaadittava, että hän pystyy käytännöllisesti ja taloudellisesti suorittamaan kuolinpesän selvittämisen ja puolueettomasti valvomaan eri oikeudenomistajain etua.” – Siten olisi yhteistyökyvyttömän tai muutoin normaalista poikkeavalla tavalla kontroversiaalinen persoonallisuuden omaavan toimeenpanijan tapauksessa mahdollista sivuuttaa hänet pesänselvittäjää valittaessa, jos hän ei tosiasiallisesti kykene hoitamaan tehtävää oman yhteistyökyvyttömyytensä vuoksi.

¹⁸⁶ Aarnio-Kangas 2009, s. 503: ”Kysymys on ammattitaidosta, osaamisesta, jäämistöasioiden hallinnasta.”

uttamisperusteet,¹⁸⁷ joiden lisäarvona on oikeuskirjallisuudessa pidetty tähän liittyen lähinnä siinä, ettei vapauttamisperusteena ole mainittu esimerkiksi osakkaiden ja toimeenpanijan välistä erimielisyyttä, eikä se siten ole myöskään objektiivinen vastasyys toimeenpanijan määräämiselle pesänselvittäjäksi. Toimeenpanijan pesänselvittäjäksi määräämisen objektiiviset vastasyyt voidaan edelleen jakaa suhteellisiin ja ehdottomiin.

Suhteellisessa objektiivisessa vastasyyssä toimeenpanijan pesänselvittäjäksi määräämiselle on kyse toimeenpanijan henkilökohtaisesta kyvystä, taidosta tai yleisestä valmiudesta selviytyä pesänselvittäjän tehtävästä suhteutettuna pesän laatuun ja laajuuteen. On keskeistä havaita, että päätyminen toimeenpanijan sivuuttamiseen pesänselvittäjän tehtävästä voi olla useiden yksittäisten (suhteellisten) vastasyiden summa, joista yksikään seikka itsessään ei vielä oikeuttaisi poikkeamaan toimeenpanijan selvittäjäprivilegiä¹⁸⁸ – objektiivinen vastasyys voi myös tässä mielessä olla suhteellinen, riippuen siitä minkälaisen merkityksen eri tekijät saavat suhteutettuna kuolinpesän selvitystilanteeseen. Suhteellista objektiivista vastasyyttä on aina verrattava pesän laatuun ja laajuuteen, kuten PK 19:4.1 edellyttää, sekä muihin asiassa ilmenneisiin seikkoihin, kuten pesänselvityksen vaiheeseen sekä toimeenpanijan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin.

Jos pesä on laadultaan helposti (loppuun) selvitettävissä tai esimerkiksi vähävarainen, voidaan pesänselvittäjäksi määrätä vähäisemmälläkin tiedolla, taidolla ja vastuuvakuutuksella varustettu toimeenpanija. Sen sijaan vaikeasti selvitettävään laajaan pesään taikka rajusti ylivelkaiseen pesään voidaan ajatella lähtökohtaisesti määrättävän pesänselvittäjäksi vain asianajaja tai vähintäänkin muu lakimieskoulutuksen saanut henkilö. Näiltä osin on syytä viitata siihen, mitä oikeuskirjallisuudessa on sanottu pesänselvittäjän kelpoisuusehdoista, ottaen huomioon toimeenpanijan selvittäjäprivilegin tuottama korotettu kynnys toimeenpanijan pesänselvittäjän tehtävästä sivuuttamiselle. Suhteellinen objektiivinen vastasyys voi olla toimeenpanijan henkilökohtainen taloudellinen kyky kantaa PK 19:19 mukainen vahingonkorvausvastuu siitä, minkä hän on pesänselvittäjänä tahallansa tai huolimattomuus-

¹⁸⁷ PK 19:6.2: Jollei pesänselvittäjä ole toimeensa sopiva, on hänet siitä vapautettava, milloin joku, jonka oikeus riippuu pesän selvityksestä, sitä vaatii. Sama on laki, milloin pesän selvitys jostakin erityisestä syystä on uskottava toiselle. Jos oikeuden tietoon tulee seikkoja, joiden perusteella pesänselvittäjää on pidettävä toimeensa sopimattomana, voi oikeus omasta aloitteestaan vapauttaa hänet siitä.

¹⁸⁸ Esimerkkinä toimeenpanijan puutteellinen ammattitaito sekä tämän lisäksi pesänselvitysprosessiin liittyvät laiminlyönnit ks. Turun HO 13.1.1994 S 93/781.

desta aiheuttaa pesälle tai jollekin, jonka oikeus on pesänselvityksestä riippuvainen.¹⁸⁹ Voidaan todeta pääsääntönä, että toimeenpanijan maksukyvyttömyys voi olla jossakin tapauksessa – muttei aina, kuten vain tilapäisen maksukyvyttömyyden tilanteessa – objektiivinen vastasyys. Suhteelliseksi objektiiviseksi vastasyysiksi voidaan varmasti luokitella myös toimeenpanijan korkea ikä ja horjuva terveys.

Ehdoton objektiivinen vastasyys on sellainen toimeenpanijaksi määrätyn henkilön ominaisuus, joka käytännössä aina ja poikkeuksetta muodostaa perusteen kenen hyvänsä muun pesänselvittäjän kelpoisuusehdot täyttävän henkilön määräämiseen pesänselvittäjäksi. Yhdenkin ehdottoman objektiivisen vastasyyn käsillä olo voi riittää toimeenpanijaprivilegin sivuuttamiseen. Esimerkkinä ehdottomista objektiivisista vastasyistä voidaan mainita toimeenpanijan oikeustoimikelpoisuuden horjumisen, joka joko on jo johtanut HolhTL:n mukaiseen oikeustoimikelpoisuuden rajoittamiseen tai lähitulevaisuudessa ilmeisesti johtaa siihen, asianajajalle annettu julkinen varoitus ja Suomen Asianajajaliitosta erottaminen,¹⁹⁰ pysyvä maksukyvyttömyys tai henkilökohtainen konkurssi, liiketoimintakielto sekä osakkaiden kanssa kommunikointiin riittämätön kielitaito.¹⁹¹

4.4.3.2 Subjektiiiset vastasyyt

Subjektiiiset vastasyyt liittyvät aina toimeenpanijan suhteeseen pesän osakkaisiin tai muihin jäämistöintressentteihin nähden. On siis pohjimmiltaan kyse nimenomaan pesänselvittäjälle asetettavasta esteettömyysvaatimuksesta eli puolueettomuudesta suhteessa muihin jäämistöintressentteihin. Ensimmäiseksi on havaittava, että toimeenpanijan asema (ensisijaisena) pesänselvittäjäehdokkaana on lähtökohdiltaan erilainen myös esteellisyyden osalta. Tilanteessa, jossa pesänselvittäjää valitaan, kun toimeenpanijaa ei ole määrätty, arvioidaan pesänselvittäjäehdokkaan objektiivista ja subjektiivista esteellisyyttä tehtävään eri tavalla.¹⁹²

¹⁸⁹ Toimeenpanijan ylivelkaisuudesta Aarnio-Kangas 2009, s. 487 ss – lähtökohtana: ”Ylivelkaisuuden aiheuttama este ei ole kuitenkaan ehdoton.”

¹⁹⁰ Helsingin HO 17.10.1995 S 95/1420.

¹⁹¹ Aarnio-Kangas 2009, s. 504.

¹⁹² Pesänselvittäjän esteellisyyteen yleisenä ilmiönä ei voida tämän esityksen puitteissa syventyä, ks. tarkemmin esim. Aarnio-Kangas 2009, s. 505 ss.

Voidaan esittää, että toimeenpanijaa ei koske samanlainen objektiivisen puolueettomuuden vaatimus¹⁹³ kuin pesänselvittäjää yleensä, sillä testamentin tekijä on hänet tehtävään määrännyt. Testamentin tekijän tahto lähtökohtaisesti poistaa vaatimuksen siitä, että kaikkien puolueettomuuteen kohdistuvien perusteltujen epäilyjen tulee olla poissuljettuja – näin ei voida arvioida perittävän viimeistä tahtoa. Toisenlainen johtopäätös olisi verrattavissa esimerkiksi tilanteeseen, jossa testamentin aineellinen määräys sivuutettaisiin pelkästään sen perusteella, että määräyksellä suositaan yhtä perillistä toisten vahingoksi. Testamentin tekijän ei tarvitse testamenttia laatiessaan olla puolueeton, oli kysymys sitten testamentin aineellisesta tai hallinnollisista vaikutuksista. Jäljempänä käsitellään erikseen toimeenpanijan selvittäjäprivilegiä ja toimeenpanijaksi määrättyä osakasta.

Pesänselvittäjäehdokkaana olevan toimeenpanijan arvioinnissa on ensiksikin noudatettava edellä sanottua korotettua kynnystä, ja tarkasteltava toimeenpanijan esteellisyyttä pesänselvittäjäksi lähinnä subjektiivisen – ei objektiivisen eli ehdottoman – puolueettomuuden vaatimuksen näkökulmasta. Pesänselvittäjän subjektiivisen puolueettomuuden vaatimus on läheistä sukua toimeenpanijan pesänselvittäjäksi määräämisen subjektiivisille vastasyille. Toimeenpanijan ollessa pesänselvittäjäehdokkaana subjektiivista puolueettomuutta on arvioitava korotetun kynnyksen periaatteen mukaisesti, minkä voidaan katsoa siis olevan subjektiivisten vastasyiden arvioimisen sisältönä. Näiden vastasyiden selvittämiseksi on PK 19:10.2¹⁹⁴ mukaisesti kuultava pesän osakkaita, ja miksei muitakin lainkohdassa mainittuja tahoja.

Toimeenpanijan subjektiivista esteellisyyttä (vastasyyttä) pesänselvittäjäksi voidaan peilata esimerkiksi oikeustapauksen kautta, jossa pesän osakkaan aviopuolisoa pidettiin sopimattomana pesänselvittäjän tehtävään tilanteessa, jossa aviopuolisoa ei ollut määrätty testamentissa toimeenpanijaksi.¹⁹⁵ Olisiko käsillä ollut subjektiivisen vastasyyn tilanne, jos

¹⁹³ Objektiivisen puolueettomuuden vaatimuksesta Aarnio-Kangas 2009, s. 506: ”Kaikkien perusteltujen epäilysten pesänselvittäjän puolueettomuudesta tulee olla poissuljettuja.”

¹⁹⁴ PK 19:10.2: ”Ennen kuin tuomioistuin antaa päätöksen, joka koskee pesänselvittäjän määräämistä tai vapauttamista tehtävästä, tuomioistuimen on varattava osakkaille tilaisuus tulla kuulluiksi, jollei ole syytä olettaa, että hakijan oikeus tämän vuoksi vaarantuu. Asia voidaan myös ratkaista varaamatta osakkaalle tilaisuutta tulla kuulluiksi, jos häntä ei tavoiteta. Tuomioistuin voi harkintansa mukaan varata myös vainajan velkojille ja erityisjälkisäädöksen saajille tilaisuuden tulla kuulluiksi. Edellä 6 §:n 2 momentissa ja 7 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa tieto on annettava myös sille, joka on tehnyt hakemuksen pesänselvittäjän määräämiseksi.”

¹⁹⁵ Turun HO 12.12.1997 S 97/782.

osakkaan aviopuoliso olisi ollutkin vainajan testamentissaan toimeenpanijaksi määräämä ja hänellä olisi siten ollut selvittäjäprivilegi puolellaan? Lienee syytä tässä kohtaa viitata oikeuskirjallisuudessa esitettyyn punnintaohjeeseen: ”*On punnittava sitä, mikä painoarvo annetaan vainajan tekemälle henkilövalinnalle ja toisaalta pesänselvityksen ja -jaon puolueettomuuden turvaamiselle. Epäselvissä tapauksissa vaaka on kallistunut jälkimmäisen eduksi.*”¹⁹⁶

Koska mitään järkevää perustetta ei toisaalta ole lähteä ”urheilemaan” vainajan viimeisellä tahdolla puolueeton ja asianmukainen pesänselvitys vaarantaen, myös tässä esityksessä kallistutaan subjektiivisten vastasyiden osalta siihen, että epäselvässä tilanteessa, jossa toimeenpanijan määräämistä pesänselvittäjäksi vastustetaan, ja toteen näytetty subjektiivinen vastasy ilmestisi rasittaisi tavalla tai toisella toimeenpanijan suorittaman pesänselvityksen oikeellisuutta ja asianmukaisuutta, tulisi pesänselvittäjäksi määrätä mieluummin muu henkilö toimeenpanijan selvittäjäprivilegi sivuuttaen.

4.4.4 Pesän osakas toimeenpanijana ja pesänselvittäjäprivilegi

Oma pesänselvittäjäprivilegiin ja pesänselvittäjän esteettömyysvaatimukseen liittyvä erityiskysymyksensä on PK 19:4 omaksutusta lainsäädäntöratkaisusta johtuva tilanne, jossa perittävä on määrännyt osakkuusasemassa olevan henkilön testamentin toimeenpanijaksi. Vaikka toimeenpanijaa ei olisi määrätty, ei ole estettä osakkaan määräämiselle pesänselvittäjäksi tilanteessa, jossa yksimieliset pesänosakkaat sitä pyytävät ja tälle on olemassa erityinen syy siten kuin PK 19:4.2 säädetään. Erityisestä syystä on oikeuskirjallisuudessa mainittu esimerkkinä lähinnä kustannustehokkuus.¹⁹⁷

Varsinainen ongelma aktualisuu, kun pesän osakas on määrätty toimeenpanijaksi, ja haetaan pesänselvittäjää tilanteessa, jossa kaikki pesänosakkaat eivät ole yksimielisiä yhden osakkaan (toimeenpanijan) määräämisestä pesänselvittäjäksi eikä tälle muutoinkaan ole olemassa laissa tarkoitettua erityistä syytä. Tuomioistuimen on pesänselvittäjähakemusta ratkaistessaan ikään kuin työnnettävä vastakkain toisiaan hylkiviä magneetteja, joista toinen on pesänselvittäjän PK 19:4.3 mukainen selvittäjäprivilegi, toinen taas PK 19:4.2 mukainen osakkaan pesänselvittäjäksi määräämiselle asetettu osakasten yksimielisyyden ja

¹⁹⁶ Aarnio-Kangas 2009, s. 489.

¹⁹⁷ Aarnio-Kangas 2009, s. 505.

erityisen syyn vaatimus. Voidaan kysyä, onko toimeenpanijan pesänselvittäjäprivilegi tässä tilanteessa lainkaan voimassa, ja liittyykö tähän asetelmaan jotakin erityistä huomioon otettavaa suhteessa ”normaaleihin” subjektiivisiin vastasyihin toimeenpanijan pesänselvittäjän tehtävään määräämiseksi.

Näihin kysymyksiin voidaan esittää ratkaisuksi ensinnäkin, ettei voida ajatella PK 19:4.3 selvittäjäprivilegin kokonaan lakkaavan pelkästään sen takia, että toimeenpanija sattuu olemaan itse pesän osakas. Toisaalta, koska tässä erityistilanteessa on kyse samankaltaisista subjektiivisista vastasyistä, joita on käyty edellä läpi, on myös tässä yhteydessä viitattava edellä sanottuun punnintaohjeeseen: jos tilanne on epäselvä, painotetaan pesänselvittäjää määrätessä enemmän pesänselvityksen puolueettomuutta kuin vainajan henkilövalintaa pesänselvitysmieheksi. Pesänselvittäjäprivilegi syrjäytyy, jos puolueettomuus vaarantuu – näin myös osakkaana olevan toimeenpanijan tapauksessa.

4.4.5 Toimeenpanijakollektiivista pesänselvittäjäkollektiivi

PK 19:5 mukaan voidaan määrätä useita pesänselvittäjiä, jos pesän laatu ja laajuus taikka muu erityinen syy sitä edellyttää.¹⁹⁸ Samasta syystä perittävä voi – esimerkiksi jos jäämistövarallisuus on iso ja pesänselvityksestä tulossa mittava, tai muuten katsoessaan sen tarpeelliseksi – määrätä testamentissaan useamman kuin yhden toimeenpanijan. Jos testamentissa on määrätty useampia (yleis)toimeenpanijoita, on käsillä pesänselvittäjäprivilegiä koskeva erityistilanne. Voidaan kysyä, koskeeko pesänselvittäjäprivilegi tällöin kaikkia toimeenpanijoita. Tarkoittaako PK 19:4.3 yksikkömuotoinen muotoilu ”*jos testamentissa on nimetty testamentin toimeenpanija*” lainkaan tilannetta, jossa on nimetty useita toimeenpanijoita? Tätä esitystä varten saatavilla oleva oikeuskirjallisuus vaikenee tämän erityiskysymyksen osalta, joten on tyydyttävä kokonaan kirjoittajan omiin pohdintoihin.

Suhteellisen selvänä lähtökohtana voidaan pitää sitä, että jos on määrätty vain yksi PK 19:1 legaalimääritelmän mukainen eli toimivallaltaan pesänselvittäjään rinnastuva yleistoimeenpanija, ja tämän lisäksi yksi tai useampi erityistoimeenpanija, toimeenpanijaprivilegi koskee lähtökohtaisesti yleistoimeenpanijaa, eikä siis erityistoimeenpanijaa. Tämän voi-

¹⁹⁸ PK 19:5: Milloin pesän laatuun tai laajuuteen katsoen taikka muusta erityisestä syystä on tarpeen, voidaan määrätä useita pesänselvittäjiä. Oikeudella on valta jakaa hallinto heidän keskenään, ja sen on samalla määrättävä hallinnon jaon perusteet.

daan katsoa olevan selvittäjäprivilegin yksi keskeinen ulottuvuus: se koskee yleistoimeenpanijaa, sillä jos testamentista ei muuta johdu, yleistoimeenpanijamääräyksen mukaan pesänselvitys kokonaisuutena kuuluu yleistoimeenpanijalle. Siten myös pesänselvittäjäprivilegi kuuluu perintökaaren järjestelmässä hänelle. Erityistoimeenpanijan selvittäjäprivilegiä käsitellään jäljempänä. Jos pesä on iso, ja perittävä on tiedossa olevien, erilaista asiantuntemusta edellyttävien varainhoito- tai säätiöittäimistöimenpiteiden taikka muutoin suuren työmäärän vuoksi määrännyt testamentissaan useita yleistoimeenpanijoita, voidaan vahvana lähtökohtana pitää, että tuomioistuin määrää PK 19:5 nojalla, ottaen huomioon PK 19:4.3 yleistoimeenpanijalle säädetty etuoikeus, kaikki toimeenpanijat pesänselvittäjiksi, ellei vastasyitä ole. Pesänselvittäjäprivilegi koskee siis PK 19:5 edellytysten täytyessä kaikkia yleistoimeenpanijoita – tämän voidaan katsoa olevan sekä perintökaaren järjestelmän että testamentin tekijän tahdon valossa ainut hyväksyttävä ratkaisu. PK 19:5 tarkoitettu erityinen syy¹⁹⁹ usean pesänselvittäjän määräämiselle on tässä tilanteessa perittävän testamentissaan usealle antama yleistoimeenpanijamääräys.

Jos jonkin toimeenpanijan pesänselvittäjäksi määräämiselle on olemassa edellä läpikäyty objektiivinen tai subjektiivinen vastasy, taikka perittävän määräämien toimeenpanijoiden määrää paljoksutaan,²⁰⁰ tuomioistuin voinee määrätä toimeenpanijoista jäämistön selvittämiseksi kannalta tarpeellisen määrän pesänselvittäjäksi, esimerkiksi yhden tai kolme henkilöä, ja pudottaa loput pois pesän virallishallinnosta. Jos toimivallan jakamisesta toimeenpanijoiden kesken oli annettu testamentissa määräyksiä, tämä tulisi ottaa vastaavalla tavalla ottaa useiden pesänselvittäjien hallinnon jaon perustaksi PK 19:5 mukaista hallinnanjakoratkaisua tehtäessä.

¹⁹⁹ Aarnio-Kangas 2009, s. 516.

²⁰⁰ Esimerkiksi jos testamentissa on tarpeettomasti määrätty viisi yleistoimeenpanijaa, eikä tuomioistuimen arvion mukaan ole sujuvalle pesänselvitykselle eduksi, että heidät kaikki määrättäisiin pesänselvittäjiksi. Jos toimeenpanijoita on testamentissa nimetty parillinen määrä eikä pesänselvittäjä määräyksen yhteydessä anneta määräyksiä hallinnonjaosta heidän kesken, tuomioistuimen päätöksenteossa olisi kiinnitettävä huomiota myös PK 19:17 mukaisen enemmistöpäätöksenteon eliminoitumisen ja tuomioistuimen kautta erimielisyystapauksissa kiertävän raskassoutuisen päätöksenteon mukanaan tuomiin ongelmiin – ex anal. välimiesmenettelylain mukainen ratkaisunteko, jossa mieluiten pariton määrä välimiehiä, ks. Lappalainen et. al. 2007, s. 1094; Aarnio-Kangas 2009, s. 517.

4.4.6 Erityistoimeenpanijan pesänselvittäjäprivilegi

Jos testamentissa ei ole annettu yleistoimeenpanijamääräystä, pesän omaisuutta hallitsevat muilta kuin testamentissa sanotun omaisuuden tai tehtävän osalta pesän osakkaat yhdessä PK 18:2 mukaisesti. Erityistoimeenpanijan toimivallalla ei siis ole samankaltaista vastavuuttoa pesänselvittäjän toimivallan kanssa, joka yleistoimeenpanijalla on. Siten ei voida katsoa, että erityiseen tehtävään määrättyllä toimeenpanijalla olisi PK 19:4.3 tarkoitettu pesänselvittäjäprivilegi samassa merkityksessä kuin vainajan testamentissaan määräämällä yleistoimeenpanijalla, sillä ei ole ollut vainajan tahtona määrätä erityistoimeenpanijaa pesän osakkaiden sijasta hallitsemaan koko pesän omaisuutta.

Rajattuun erityistehtävään määrätty toimeenpanija voitaneen määrätä pesänselvittäjäksi vain, jos yleistoimeenpanijaa ei ole lainkaan määrätty, sekä tämän lisäksi erityistoimeenpanija on pesänselvittäjän yleiset kelpoisuusehdot täyttävä ja muutoinkin paras ehdokas pesänselvittäjän tehtävään. Voitaneen ajatella edelleen, että mikäli erityistoimeenpanijan hallintovaltuus kattaa valtaosan kuolinpesän omaisuudesta, hänellä on ”parempi oikeus” tulla määrättyksi pesänselvittäjäksi verrattuna siihen, että hänen tehtäväkseen olisi uskottu pesän kokonaisvarallisuuteen suhteutettuna vain vähämerkityksinen tehtävä, kuten esimerkiksi yksittäisen rahalegaatin hallitseminen ja luovuttaminen tietyn määräajan täytyessä.

Huomionarvoista on määrättäessä testamentin erityistoimeenpanija pesänselvittäjäksi, että PK 19:21.2 mukaan pesänselvittäjä määräys ei se rajoita sitä oikeutta, mikä hänellä lainvoiman saaneen testamentin nojalla saattaa olla. Jos siis erityistoimeenpanija määrätään pesänselvittäjäksi, hänellä on pesän omaisuuteen kohdistuva PK 19:12 mukainen pesänselvittäjän yleisvaltuus sekä (lainvoimaisen) testamentin sanamuodon suoma erityisvaltuus. PK 19:21.2 koskee ja suojaa yhtä lailla myös yleistoimeenpanijaa, jolle on testamentissa annettu yleisen pesänselvityksestä huolehtimisen ohella jokin erityismääräys.

4.4.7 Toimeenpanijaksi määrätyn oikeushenkilön pesänselvittäjäprivilegi

Suomen perintökaaren järjestelmässä ei ole estettä sille, että testamentin toimeenpanijaksi määrätään oikeushenkilö.²⁰¹ Estettä ei liioin ole sille, että pesänselvittäjäksi määrätään oi-

²⁰¹ Aarnio-Kangas 2009, s. 595.

keushenkilö.²⁰² Voidaan kysyä, koskeeko toimeenpanijaksi määrättyä oikeushenkilöä PK 19:4.3 etuoikeus tulla määrätyksi pesänselvittäjäksi, sillä oikeushenkilökin voi olla pesänselvittäjä. Kuten tuntuu olevan muiden harvinaisuuksien osalta, oikeuskirjallisuus vaikenee myös tästä erityistilanteesta. Voidaan varovaisesti esittää, ettei toimeenpanijaksi määrätyn oikeushenkilön määräämiselle pesänselvittäjäksi olisi perintökaaren järjestelmässä mitään estettä.

Kuitenkin puheena olevassa tilanteessa voitaisiin ajatella, olisiko sittenkin tarkoituksenmukaista vastuusuhde-epäselvyyksien²⁰³ välttämiseksi, mutta silti ottaen huomioon testamentin tekijän viimeinen tahto, määrätä pesänselvittäjäksi mieluummin se toimeenpanijaksi määrätyn oikeushenkilön edustaja eli luonnollinen henkilö, joka konkreettisesti ja henkilökohtaisesti olisi tai jo on toimeenpanijana ryhtynyt hoitamaan pesänselvitystä. Kysymyksenasettelua voidaan käytännön oikeuselämän näkökulmasta pitää lähinnä teoreettisena. Tuomioistuimen kaikkien asiassa esitettyjen seikkojen nojalla suorittama tapauskohtaiseen harkintaan perustuva ratkaisu lienee paras tapa ratkaista tämä harvinainen tilanne sen sijasta, että pyrittäisiin kategorisen toimintaohjeen luomiseen. Voidaan kuvitella dialogi, jossa nuorempi käräjätuomari kysyy vanhemmalta kollegaltaan: ”Määräisitkö oikeushenkilötoimeenpanijan pesänselvittäjäksi?”, johon hän vastaa: ”Ehkä määräisin, ehkä en.”

4.5 PK 19:7

Perintökaaren 19 luvun 7 §:ssä²⁰⁴ säädetään pesänselvityshallinnon lakkauttamisesta²⁰⁵ osakkaiden pyynnöstä. Lainkohdan 2 lauseessa testamentin toimeenpanijan osalta on kuitenkin säädetty, ettei yksimielistenkään osakkaiden pyynnöstä voida vapauttaa tehtävästään ilman tämän suostumusta sellaista pesänselvittäjää, jonka vainaja on testamentissaan määrännyt toimeenpanijaksi.²⁰⁶ Sivumennen sanottuna tuomioistuimen antamaa PK 19:7 kos-

²⁰² Rautiala 1968, s. 50; Aarnio-Kangas 2009, s. 519

²⁰³ Aarnio-Kangas 2009, s. 519: ”Pesänselvittäjän henkilökohtaisesta vastuusta ei voi vapautua viittaamalla siihen, että selvittäjäksi on määrätty oikeushenkilö.”

²⁰⁴ PK 19:7: Jos kaikki osakkaat pyytävät, ettei pesää enää pidetä pesänselvittäjän hallittavana, tulee oikeuden antaa siitä määräys, mikäli tästä ei aiheudu vahingon vaaraa kenellekään, jonka oikeus riippuu pesän selvityksestä, ja samalla vapauttaa pesänselvittäjä toimestaan. Milloin testamentin toimeenpanija on määrätty pesänselvittäjäksi, on vapauttamiseen saatava hänen suostumuksensa.

²⁰⁵ Rautiala 1968, s. 57.

²⁰⁶ Huom. lainkohdassa ei tarkoiteta erityistoimeenpanijaa, Rautiala 1968, s. 58: ”Säännöksessä tarkoitetaan vain varsinaista testamentin toimeenpanijaa eikä sellaista, jolle on testamentissa annettu vain jokin erityistehävä.”

kevaa päätöstä on noudatettava PK 19:22.2²⁰⁷ mukaan vasta, kun se on saanut lainvoiman. Tämä on PK 19 luvun järjestelmässä ainut poikkeus pääsäännöstä, jonka mukaan tuomioistuimen määräystä on noudatettava heti muutoksenhausta huolimatta.

4.5.1 Pesänselvittäjäprivilegin tehoste

Testamentin toimeenpanijan pesänselvittäjäprivilegi on keskeinen osa toimeenpanijan määräämisen hallintovaikutuksia, ja PK 19:7 on hyvästä syystä säädetty tämän toimeenpanijan oikeuden tehosteeksi ja suojaksi. Muutoin pesänselvittäjäetuoikeus olisi tehoton pesänselvittäjän vapauttamista vaativia yksimielisiä osakkaita kohtaan. Kuten pesänselvittäjäprivilegin käsittelyn yhteydessä todettua, osakkaat eivät voi oman harkintansa mukaan jättää noudattamatta testamentin toimeenpanijamääräystä. Jos he tätä yrittävät, toimeenpanija voi hakea itselleen pesänselvittäjä määrääystä PK 19:4 nojalla, eivätkä osakkaat voi tehokkaasti tätä estää muutoin kuin esittämällä päteviä vastasyitä toimeenpanijan pesänselvittäjäksi määräämistä vastaan. Lisävahvistuksena PK 19:7 estää osakkaita jälkiperäisesti lakkauttamasta PK 19:4 selvittäjäprivilegin nojalla hallintonsa virallistaneen toimeenpanijan pesänselvittäjänhallintoa, ja saada näin kuolinpesän omaisuutta palautettua osakkaiden yhteishallintoon vastoin vainajan tahtoa.²⁰⁸

Kuitenkin toimeenpanija voi antaa suostumuksensa siihen, että tuomioistuin osakkaiden pyynnöstä vapauttaa hänet tehtävästään. Tämän voidaan katsoa olevan ennen testamentin lainvoimaistumista tapahtuvan toimeenpanijan tehtävästä luopumisen, jos ei rinnakkais-, niin ainakin sukulaisilmiö sikäli, että toimeenpanijalla on myös tässä kohtaa mahdollisuus sallia tai olla sallimatta kuolinpesän omaisuuden palautuminen osakkaiden yhteishallintoon. Lukuun ottamatta PK 19:7 poikkeussäännöstä, pesänselvittäjäksi määrätyn toimeenpanijan vapauttaminen määräytyy muutoin soveltuvin osin²⁰⁹ pesänselvittäjän vaihtamista²¹⁰ koskevan PK 19:6²¹¹ mukaan.

²⁰⁷ PK 19:22.2: Oikeuden tässä luvussa muissa kuin 7 §:ssä mainituissa asioissa antamaa päätöstä on muutoksenhausta huolimatta noudatettava.

²⁰⁸ Rautiala 1968, s. 58: ”Suostumuksen vaatiminen perustuu siihen, että osakkaat eivät voi sivuuttaen testamenttaajan tahdon ottaa jäämistöä hallintoonsa”; samoin Aarnio-Kangas 2009, s. 564: ”Testamentin toimeenpanijaa eivät osakkaat tämän suostuksesta voi yhteispäätöksin erottaa pesänselvittäjän tehtävästä - -. Muutoin osakkaat voisivat helposti tehdä tyhjäksi perittävän tahdon.”

²⁰⁹ Vrt. Rautiala 1968, s. 56 – soveltuvin osin siinä merkityksessä, että mikäli toimeenpanijaa ei syystä tai toisesta PK 19:7 mukaisesti vapauteta pesän osakkaiden yhteisestä pyynnöstä ja toimeenpanijan omalla suos-

4.5.2 Toimeenpanijan syrjäyttämättömyyden periaate

PK 19:7 sanonta koskee kirjaimellisesti vain pesänselvittäjäksi määrätyn toimeenpanijan suojaamista osakkaiden nostamaa vapauttamisvaatimusta vastaan. PK 19:7 ilmaisemaa pesänselvittäjäksi määrätyn toimeenpanijan suojaaja voidaankin, paremman ja laajemman määritelmän puutteessa, kutsua testamentin toimeenpanijan syrjäyttämättömyyden periaatteen legalimääritelmäksi. Oikeuskirjallisuudessa tämän lainkohdan osalta lausuttu vahvistaa periaatteen.²¹² Voidaan lisäksi todeta, että PK 19:7 ilmaisee ja osoittaa äärimmäisen kirrikaasti PK 19 luvun järjestelmässä omaksutun ratkaisun, jonka mukaan nimenomaan pesänselvittäjäinstituutio ja -privilegi suojamekanismeineen on toimeenpanijan ”turvalinnake” kaikissa niissä tilanteissa, joissa toimeenpanija kohtaa osakkaiden taholta syrjäyttämisyhtymisiä.

On selvää, että perintökaaren toimeenpanijajärjestelmän yhtenäisyyden, johdonmukaisuuden ja uskottavuuden vuoksi PK 19:7 ilmaiseman toimeenpanijan syrjäyttämättömyyden periaatteen tulisi koskea myös tilannetta, jossa toimeenpanija kohtaa vastustusta ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa, eikä pesänselvittäjä määräystä ole haettu eikä välttämättä tulla jatkossa hakemaankaan. Testamentin toimeenpanija on testamentin tekijän määräämä luottomies, eikä häntä voi sivuuttaa ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa PK 18:2 osakkaiden yhteishallinnon aikaisin toimin, vaikka osakkaat – tai heidän tuntojaan setelinkuvat silmissä myötäilevä asiamiehensä – eivät hyväksyisikään toimeenpanijan osallistumista pesän hallintoon. Jos toimeenpanijaa ei voi perintökaaren mukaan syrjäyttää myöhemmin, ei sen pitäisi olla mahdollista aikaisemmin.

Turvalinnaketta (PK 19:4) tai sen mukanaan tuomia muureja, vallihautoja ja kuumaa pikeä (PK 19:7) ei voi olla toimeenpanijaa suojaamassa, jos linnaketta ei lainkaan rakenneta.

tumuksella, vaan toimeenpanija tahtoo PK 19:6.1 mukaisesti luopua toimestaan ja näyttää sille pätevän syyn (lähinnä osakkaiden täydellisen passiviteetin tilanne), ei uuden pesänselvittäjän määräämistä koskevaa sääntöä luonnollisestikaan noudateta.

²¹⁰ Rautiala 1968, s. 54.

²¹¹ PK 19:6: Jos pesänselvittäjä tahtoo luopua toimestaan ja näyttää pätevän syyn, vapauttakoon oikeus hänet siitä.

Jollei pesänselvittäjä ole toimeensa sopiva, on hänet siitä vapautettava, milloin joku, jonka oikeus riippuu pesän selvityksestä, sitä vaatii. Sama on laki, milloin pesän selvitys jostakin erityisestä syystä on uskottava toiselle. Jos oikeuden tietoon tulee seikkoja, joiden perusteella pesänselvittäjää on pidettävä toimeensa sopimattomana, voi oikeus omasta aloitteestaan vapauttaa hänet siitä.

²¹² Ks. edellä viitatus Rautiala 1968, s. 58; Aarnio-Kangas 2009, s. 564.

Käytännön tilanteissa tuntuu, että toimeenpanija ei – yleensä ilmeisestikin selvitsekonomisista syistä – hae itseään pesänselvittäjäksi, vaikka mikä olisi. Tämän esityksen yksi keskeisimmistä havainnoista on se, että oikeuskirjallisuudessa PK 19:7 yhteydessä sanottu perittävän tahdon tyhjäksi tekeminen käy helposti kuin lapsen lyöminen, kun testamentin lainvoimaisuutta ja siten toimeenpanijan toimivallan alkamista tarkoituksellisesti viivästytetään, ja pyritään tätä ennen vallitsevien osakkaiden yhteishallintoa koskevien sääntöjen nojalla sinänsä lain mukaisesti esimerkiksi tyhjentämään vainajan pankkitilit. Tähän ongelmaan palataan PK 19:21 käsittelyn yhteydessä sekä tämän tutkielman loppupäätelmissä.

4.6 PK 19:21

Perintökaaren 19 luvun 21 §:ssä²¹³ säädetään testamentin toimeenpanijan toimivallasta.²¹⁴ Lainkohta sisältää laillisen oletaman testamentin toimeenpanijamääräyksen hallintovaikutuksista nykyisen perintökaaren järjestelmässä huomautuksin mahdollisuudesta myös muodota tätä oletamaa testamentilla. Lainkohdassa toimeenpanijan laista johtuvaa oikeusasemaa tarkennetaan lisäksi rajoituksilla sekä viittauksella siihen, mitä perintökaareissa on säädetty pesänselvittäjästä. Huomion voi aiheen käsittelyn johdannoksi kiinnittää siihen, että voimassa olevan perintökaaren toimeenpanijainstituution perusta, eli hallinnon perustuminen testamenttiin, ei sinänsä poikkea tämä esityksen alussa käsitellyn vuoden 1734 lain perintökaaren aikaisesta tapaoikeudellisesta toimeenpanijajärjestelmästä.

Seuraavassa käsitellään tarkemmin sitä oikeusasemaa, joka testamentin toimeenpanijalle syntyy nykyisen perintökaaren ja nimenomaan PK 19:21 nojalla, kun toimeenpanijamääräys on tullut voimaan. Ennen lainkohdan tarkempaa käsittelyä on kuitenkin todettava yleisenä lähtökohtana, että PK 19:21 sovellettavuus toimeenpanijaan on luonteeltaan lähtökohdaisesti toissijaista siihen nähden, mitä perittävä on testamentissaan määrännyt. Testamen-

²¹³ PK 19:21: Testamentin toimeenpanijalla on, jollei testamentista muuta ilmene, sama valtuus kuin pesänselvittäjällä, ei kuitenkaan valtuutta luovuttaa kuolinpesää konkurssiin. Testamentin toimeenpanijan valtuus ei supista eloonjääneen puolison oikeutta osallistua pesän selvitykseen. Mitä edellä on sanottu pesänselvittäjän hallinnosta, vastuusta, vapauttamisesta toimestaan sekä oikeudesta palkkioon, sovelletaan vastaavasti testamentin toimeenpanijaan.

Jos testamentin toimeenpanija määrätään pesänselvittäjäksi, ei se rajoita sitä oikeutta, mikä hänellä lainvoiman saaneen testamentin nojalla saattaa olla.

²¹⁴ Rautiala 1968, s. 89.

tin toimeenpanijan hallinto perustuu aina ensisijaisesti testamenttiin, mikä ilmenee sekä suoraan laista että toimeenpanijaa koskevasta oikeuskäytännöstä, ja on sekä vanhemmassa²¹⁵ että uudemmassa²¹⁶ nykyistä perintökaarta kuvaavassa oikeuskirjallisuudessa vahvistettu kanta. Tosin testamentin toimeenpanijamääräykselläkin on rajansa, mitä käsitellään myöhemmin. Testamentin tekijällä on kuitenkin, perintökaaren järjestelmän puitteissa, lähtökohtaisesti täysi valta määrittellä, miltä osin seuraavassa käsiteltävä PK 19:21 toimivaltasäännös tulee sovellettavaksi hänen oman jäämistönsä²¹⁷ hallintoon, kun puhutaan testamentin hallintovaikutuksista.

Tässä esityksessä pyritään pureutumaan PK 19:21 sisältöön sekä tämä lainkohdan soveltamisalaan liittyviin keskeisiin kysymyksiin kaksijakoisen käsittelytavan kautta. Ensin käsitellään PK 19:21 johtuvia toimeenpanijan toimivallan lähteitä, jäämistöhallinnon erityispiirteitä sekä laissa tehtyjä rajoituksia lähinnä suhteessa pesänselvittäjän yleishallintoon. Toimeenpanijan hallintovaltuuteen tehdyt rajoitukset käydään läpi tarkasteltaessa, minkälaisia hallintovaikutuksista testamentilla ei voida perustaa. Vaikka ratkaisu ei liene esitysteknisesti johdonmukaisin, se sallii lyhyemmän ja testamentin tekijän näkökulmaa painottavan tarkastelun. PK 19:21 toimivaltarajoituksia ei tämän lisäksi käsitellä enää muussa yhteydessä. Lopuksi käydään pääpiirteittäisesti läpi ne pesänselvittäjää koskevat lainkohdat, jotka PK 19:21 nojalla soveltuvien osin koskevat myös testamentin toimeenpanijaa.

4.6.1 Toimeenpanijan hallinto suhteessa muihin hallintomuotoihin

Perintökaaren järjestelmän tarkastelussa on yleensä avuksi kielen ja ajatuksen tasolla mieluumminkin eriyttää kuin sulauttaa pesänosakkaiden yhteishallintoa, toimeenpanijan hallintoa ja pesänselvittäjän hallintoa koskevaa normistoa ja käsitteistöä – samalla tavoin,

²¹⁵ Rautiala 1968, s. 89: ”Testamentin toimeenpanijalla on, jollei testamentista muuta ilmene yleisen säännön mukaan, sama valtuus kuin pesänselvittäjällä.”; samoin s. 93: ”Testamentti määrää toimeenpanijan toimivallan rajat. Toimeenpanijan toimivalta on samoin kuin hänen oikeudellinen asemansa yleensä aina ratkaistava kussakin yksittäistapauksessa erikseen testamentin tulkinnan avulla - -.”

²¹⁶ Aarnio-Kangas 2009, s. 602: ”Toimeenpanijan valtuuksien laajuus selvityshallinnon aikana riippuu testamentista.”; Aarnio-Kangas 2010, s. 350: ”Jos testamentista ei muuta ilmene, eikä testamentin tulkinnallakaan voida saada selville, minkälaiset toimivaltuudet testamentin tekijä on tarkoittanut antaa testamentin toimeenpanijalle, häneen sovelletaan pesänselvittäjää koskevia säännöksiä.”

²¹⁷ Testamentin tekijä ei voi ulottaa testamenttinsa hallintovaikutuksia koskemaan muuta kuin omaa jäämistöään, kuten esimerkiksi puolisonsa omaisuutta.

kuin on perintökaaren systematiikassa pidettävä erillään esimerkiksi pesänselvitystä ja perinnönjakoa koskeva ajattelu.²¹⁸

Todettakoon perintökaaren käsitteistön selvennykseksi, että kun PK 18:2²¹⁹ puhutaan kuolinpesän erityisen hallinnon järjestämisestä erotuksena pesän osakkaiden yhteishallinnosta, ei tällä lähtökohtaisesti tarkoiteta toimeenpanijan ja pesänselvittäjän jäämistöhallintoa, vaan ilmaus viittaa PK 18:3-4 erityiseen väliaikaisen pesänhoitajan hallintoon.²²⁰ Toimeenpanijan hallinto ei sääntelyltään kytkeydy pesän väliaikaishallintoon eikä pesän osakkaiden yhteishallintoon oikeastaan mitenkään, jos ei oteta huomioon osakkaiden yhteishallintoa ennen toimeenpanijamääräyksen sisältävän testamentin lainvoimaistumista, siis ennen toimeenpanija hallinnon alkamista. Tältä osin voidaan todeta, että jos kukaan pesän osakkaista ei ota pesän omaisuutta hallintoonsa, ennen testamentin toimeenpanijan hallinnon alkamista voi toki osakkaiden yhteishallinnon sijasta vallita yhtä hyvin myös PK 18:3-4 mukainen erityinen väliaikaisen pesänhoitajan hallinto. Tällainen tilanne voisi käytännössä olla käsillä esimerkiksi, kun lakimääräisittä perillisittä kuollut henkilö on laatinut säätiön perustamistoimeksiannon ja toimeenpanijamääräyksen sisältävän jälkisäädöksen. Tällöin toimeenpanijan hallinto alkaa, kun valtiokonttori on saanut tiedoksi ja hyväksynyt testamentin. Ennen lainvoimaisuutta tarvitaan PK 18:3-4 mukaisen erityisen hallinnon järjestämistä, jotta voidaan esimerkiksi luetteloida ja käyttää vainajan vuokraamaa tallelokeroa, jossa alkuperäistä testamenttia säilytetään. Myös toimeenpanija voi toimia väliaikaisena pesänhoitajana.

Toimeenpanijan hallinnon voidaan muutoinkin perustellusti katsoa olevan perintökaaren systematiikassa erillinen ilmiö suhteessa pesänosakkaiden yleisseuraantoon²²¹ kytkeytyvään yleishallintoon. Toimeenpanija ei yleensä ole tehtävänsä myötä varsinaisesti saamassa pesän omaisuutta omistukseensa, lukuun ottamatta palkkiota,²²² mikä jo itsessään luo

²¹⁸ Aarnio-Kangas 2009, s. 464.

²¹⁹ PK 18:2.1: Osakasten tulee, milloin ei, sen mukaan kuin tässä laissa säädetään, ole järjestetty erityistä kuolinpesän hallintoa, pesän selvittämistä varten yhteisesti hallita pesän omaisuutta. He edustavat tällöin kuolinpesää kolmatta henkilöä vastaan sekä kantavat ja vastaavat pesää koskevista asioista. Toimenpide, joka ei siedä viivytystä, voidaan suorittaa, vaikkei kaikkien osakasten suostumusta saada hankituksi.

²²⁰ Aarnio-Kangas 2009, s. 364 – toisaalta voidaan ajatella, että ”erityinen hallinto” käsitteenä viittaisi kaikkiin sekä PK 18 että 19 säännelyihin muihin hallintomuotoihin kuin osakkaiden yhteishallintoon, eli väliaikaisen hallinnon lisäksi myös pesänselvittäjän ja toimeenpanijan hallintoon.

²²¹ Aarnio-Kangas 2009, s. 23.

²²² Ks. toimeenpanijan normaalipalkkiosta ja legaattipalkkiosta myöhemmin tässä esityksessä.

täysin toisenlaisen leiman verrattuna perintösaantoon oikeutettujen osakkaiden hallintoon. Itse asiassa melko hyvä kuva toimeenpanijan roolista piirtyisi tarkastelemalla sitä, minkälaisia paineita ja ristiriitoja säilytty ”saamapuolelta”, siis osakastaholta toimeenpanijalle, kun hänelle onkin perillisten ja yleistestamentin saajien eli omaisuuden viimekätisten saajien asemasta uskottu pesän hallinto. Toimeenpanijan, yhtä hyvin kuin pesänselvittäjän, sielullinen tuska omassa tehtävässään olisi varmasti oman hedelmällisen esityksensä aihe.

Toisin kuin tuomioistuimen määräykseen perustuva pesänselvittäjän virallishallinto, testamentin toimeenpanijan hallinto on perintökaaren systematiikassa jäämistöoikeudelliselta luonteeltaan yksityistä pesänselvitystä. Toimeenpanijainstituutio on ollut voimassa jo kauan ennen kuin virallisselvitystä on edes keksitty, joten toimeenpanijan hallinnon voidaan tässä merkityksessä sanoa olevan jäämistöhallinnolliselta luonteeltaan samaa yksityistä ”sukujuurta” kuin pesän osakkaiden yhteishallinto. Myöhemmin vuoden 1965 perintökaareissa luodut toimivaltarinnastukset pesänselvittäjäinstituutioon eivät merkitse sitä, että toimeenpanijan hallinnosta olisi tullut luonteeltaan virallistoimintoista pesänselvitystä, vaan perusta on edelleen tukevasti testamentin tekijän henkilökohtaisessa testamenttausvapauden alaan kuuluvassa päätöksessä valita toimeenpanijaksi nimetty henkilö huolehtimaan pesänselvityksestä.

Vaikka toimeenpanijan asema, toimivalta ja selvityshallinto eri ulottuvuuksineen onkin perintökaareissa sidottu monelta osin sääntöihin, joita sovelletaan pesänselvittäjään, ei toimeenpanijan jäämistöhallinnon käynnistämiseen tai voimassaoloon tarvita tuomioistuinta, mikä on virallishallinnon käynnistämisen keskeisin tunnusmerkki.²²³ Ei ole liioin syytä tehdä pesänselvittäjäinstituution reviirille meneviä johtopäätöksiä toimeenpanijan hallinnon perustasta, vaikka tässä esityksessä käsitelläänkin niitä PK 19 luvun säännöksiä, jotka koskevat itse asiassa enemmän pesänselvittäjän kuin toimeenpanijan jäämistöhallintoa. Edellä on käsitelty toimeenpanijan PK 19:4 mukaista pesänselvittäjäetuoikeutta, joka on merkittävä osa perintökaaren toimeenpanijajärjestelmää, ja merkittävä uutuus vuoden 1734 lain perintökaaren järjestelmään verrattuna, mutta pesänselvittäjäksi määrätyn toimeenpanijan hallinto on kuitenkin systemaattisesti pidettävä jyrkästi erillään toimeenpanijan PK

²²³ Saarenpää 1980a, s. 9: ”Äärimmilleen vietyinä yksityisyys saattaisi merkitä myös pesänselvittäjän ja pesänjakajan yksityistä, tuomioistuimesta riippumatonta valintaa. - - Yksityisyys salli viranomaisen osallistumisen [pesänselvittäjä]-järjestelmän käynnistämiseen ja eräissä suhteissa menettelyn toimivuuden kontrolliin.”

19:21 mukaisesta hallinnosta, jonka osalta selvyuden vuoksi puhuttakoon vaikkapa varsinaisesta testamentin toimeenpanijan hallinnosta.

4.6.2 Toimeenpanijan toimivallan lähteet

PK 19:21 tarkastelussa voidaan käsitteellisesti pyrkiä erottamaan toisistaan ensiksikin testamentin toimeenpanijamääräyksen laista johtuvat hallintovaikutukset sekä toiseksi testamentin sanonnasta johtuvat – PK 19:21 toimivaltaolettamaa tarkentavat taikka sen kokonaan tai osittain syrjäyttävät – hallintovaikutukset. Erottelu ei ole hyvä ja se on lisäksi siinä mielessä epämääräinen, että kaikenlaiset testamentin hallintovaikutukset, mukaan luettuna vaikutukset pesän osakkaiden yhteishallintoon, ovat tietenkin alkuperältään testamentin sanonnasta johtuvia. Jaottelun tarkkuuden vuoksi tulisikin ehkä mieluummin puhua testamentin erityisestä sanonnasta johtuvista hallintovaikutuksista. Näiden kahden päätyypin lisäksi voidaan kolmanneksi erottaa testamentin tulkinnasta johtuvat hallintovaikutukset. Neljäntenä, edellä mainituista erillisenä kokonaisuutena voidaan vielä lisäksi osoittaa sellaiset hallintovaikutukset, joita testamentilla ei voida pätevästi perustaa. Jaottelua ei voida pitää tyhjentävänä, mutta selvästi on osoitettavissa PK 19:21 toimivaltasäädöksellä olevan ainakin nämä ulottuvuudet, mitä tulee testamentin hallintovaikutuksiin ja toimeenpanijan toimivallan lähteisiin.

Testamentin hallintovaikutusten käsitteen osalta mainittakoon täsmennyksenä, että laajasti ajateltuna käsite ulottuu myös niihin testamentin aineelliseen sisältöön liittyviin hallintovaikutuksiin, jotka synnyttävät muun muassa yleisjälkisäädöksen saajalle osakkuusaseman osakkaiden yhteishallinnossa, taikka lakkauttavat lakimääräisen perillisen osakkuusaseman testamentin tullessa lainvoimaiseksi, jos perillinen ei ole samalla yleistestamentin saaja. Nämäkin vaikutukset voidaan, ja ne tulisikin käsittää niin ikään testamentin aineelliseen sisältöön PK 18:1 kautta kytketyiksi hallintovaikutuksiksi. Käsitteellisen epäselvyyden välttämiseksi korostetaan, että tässä esityksessä testamentin hallintovaikutuksilla viitataan nimenomaan testamentin toimeenpanijamääräyksen synnyttämiin ”puhtaisiin”, siis aineellisista määräyksistä erotettuihin PK 19:21 kytkettyihin hallintovaikutuksiin.

4.6.2.1 Testamentin laista johtuvat hallintovaikutukset

Laista johtuvia hallintovaikutuksia ei voi kokonaan ilman testamentin yksilöityä toimeenpanijalauseketta saada aikaan, sillä toimeenpanijamääräystä ei voi pätevästi antaa muuten kuin testamentin muodossa (testamenttausmonopoli).²²⁴ Mikäli testamentin sanamuoto ei jonkin henkilön testamentin toimeenpanijaksi nimeämisen lisäksi kerro muuta toimeenpanijan hallintovaltuudesta, PK 19:21 toimivaltasäännös soveltuu lähtökohtaisesti suoraan toimeenpanijaan.

Kun testamentin tekijä laatii testamenttinsa, hän voi PK 19:1 määritelmän mukaisen yleishallintovaltuuden antavalla vakiomuotoisella yleistoimeenpanijamääräyksellä²²⁵ suoraan ottaa käyttöön PK 19:21 olettan toimeenpanijan pääosin pesänselvittäjään rinnastuvasta toimivallasta. Testamentin laista johtuvat hallintovaikutukset koskevat aina nimenomaan yleistoimeenpanijaa, sillä lain mukaan toimeenpanija saa lähtökohtaisesti saman yleishallintovaltuuden kuin pesänselvittäjä. Mikäli testamentin tekijä haluaa rajoittaa näitä PK 19:21 vaikutuksia eli määrätä erityistoimeenpanijan, taikka antaa yleistoimeenpanijalle jonkin muun tehtävän tai kelpoisuuden kuin mikä PK 19:21 suoraan johtuu, tarvitaan toimeenpanijamääräyksen erityistä muotoamista testamentissa. Tällöin on syytä puhua enemmänkin testamentin erityisestä sanonnasta johtuvista hallintovaikutuksista.

Toimeenpanijaa määrättäessä käytetään yleensä juuri vakiomuotoista määräyslauseketta ilman erityistä toimeenpanijan toimivallan muotoilua.²²⁶ Vakiomuotoisen yleistoimeenpanijamääräyksen ja sen nojalla syntyvien PK 19:21 mukaisten hallintovaikutusten voidaan siis sanoa olevan yleisin lähde käytännön oikeuselämässä vastaan tulevissa toimeenpanijamääräyksissä. Kun käytetään tietoisesti ja tarkoituksellisesti vakiomuotoista määräyslauseketta eli testamentin laista johtuvia hallintovaikutuksia, on yleensä suhteellisen selvää,²²⁷ minkälaiseksi toimeenpanijan oikeusasema muodostuu. Vakiolausekkeen kytken-

²²⁴ Aarnio-Kangas 2009, s. 595: ”Hallintomääräyksen tulee olla yksilöity ja myös hallinnosta huolehtivan henkilön nimeäminen on tehtävä PK 10:1-4 säädettyä testamentin muotoa käyttäen.”

²²⁵ Vakiomuotoisesta yleistoimeenpanijamääräyksestä ”testamenttini toimeenpanijaksi määrään X...” tai ruotsiksi ”till exekutor av mitt testamente utser jag Y...” poikkeavat toimeenpanijamääräykset ovat kirjoittajan kokemuksen mukaan käytännön oikeuselämässä äärimmäisen harvinaisia.

²²⁶ Tämän todennut myös Rautiala 1968, s. 89: ”Tavallisesti milloin testamentissa määrätään toimeenpanija, ei hänen toimivaltaansa tarkemmin siinä määritellä.”

²²⁷ Ei kuitenkaan aivan, esim. kuolleen puolison oikeudenomistajien asema suhteessa toimeenpanijan hallintovaltuuteen; ks. myöhemmin tässä esityksessä.

nällä PK 19:21 oikeusvaikutuksiin voidaan sanoa olevan myös testamentin tekijää helpottava vaikutus, sillä itsessään varsin lyhyellä testamenttiin otettavalla vakiolausekkeella saadaan aikaan mittava määrä oikeusvaikutuksia, joita käydään pääpiirteittäin läpi jäljempänä tässä esityksessä. Testamentin toimeenpanijamääräyksen muotoilu olisi vaikeampaa sekä oikeudellisesti epävarmempaa ilman laista johtuvia hallintovaikutuksia. Täysin eri asia on, ovatko kaikki nämä vaikutukset ja niiden ulottuvuudet testamentin tekijän tiedossa, kun toimeenpanijamääräys päätetään ottaa osaksi testamenttikokonaisuutta.²²⁸ Testamentin laadinnassa avustavalle asiamiehelle voidaan hyvällä syyllä asettaa tässä asiassa laaja informointivelvollisuus.

4.6.2.2 Testamentin erityisestä sanonnasta johtuvat hallintovaikutukset

Testamentin PK 19:21 mukaiset hallintovaikutukset synnyttävä yleistoimeenpanijamääräys ei sinällään estä näiden vaikutusten lisäksi määräämästä yleistoimeenpanijan toimivaltaan kuuluvaksi myös jotakin muuta, mitä PK 19:21 johtuu. Vaikka PK 19:21.2 sanonta ”*jos testamentin toimeenpanija määrätään pesänselvittäjäksi, ei se rajoita sitä oikeutta, mikä hänellä lainvoiman saaneen testamentin nojalla saattaa olla*” koskeekin tuomioistuimen antaman pesänselvittäjä määräyksen oikeusvaikutuksia suhteessa testamentin erityiseen sanontaan, lainkohdan muotoilu ”*testamentin nojalla*” kuvaa kuitenkin osuvasti myös sitä, että testamentin tekijä voi pätevästi yleistoimeenpanijaakin määrätessään muodota laajentavasti sitä PK 19:21 oikeusasemaa, joka toimeenpanijalle pelkällä yleislausekkeella syntyi. Tällöin on syytä puhua tarkalleen ottaen testamentin laista johtuvien ja sen erityisestä sanonnasta johtuvien hallintovaikutusten yhteisvaikutuksesta. Oma lukunsa ovat testamentausvallan delegoimiseksi luettavat testamenttimääräykset, eli esimerkiksi joiltakin osin avoimeksi jäävät täytäntöönpano-ohjeet toimeenpanijalle, joita käsitellään myöhemmin.

Kun puhutaan testamentin erityisestä sanonnasta johtuvista hallintovaikutuksista, niillä tarkoitetaan tässä esityksessä lähinnä sellaista toimeenpanijamääräystä, jonka sisältönä ei ole suoda toimeenpanijalle PK 19:21 mukaista yleishallintovaltuutta, vaan joko kokonaan tai osittain määritellä uudelleen ne jäämistöhallintoon liittyvät tehtävät, jotka toimeenpanijan toimivaltaan ylipäänsä kuuluvat. Oikeuskirjallisuudessa on erotettu toimeenpanijan

²²⁸ On myös hyvä kysymys, kenen aloitteesta. Idean tai ainakin lopullisen valinnan toimeenpanijamääräyksen ottamisesta osaksi testamenttikokonaisuutta tulisi aina tulla testamentin tekijältä itseltään, ei esimerkiksi (liian) innokkaasti palveluksiaan myyvältä asianajajalta, jonka avustuksella testamenttia laaditaan.

toimivallan rajoittaminen testamentilla kahdessa suhteessa: yleistoimivallan kaventaminen tiettyjen oikeustointien osalta tai erityistoimivallan perustaminen eli oikeuttaminen vain tietyn omaisuuden hallintoon.²²⁹ Pelkistettynä kyse on siis toimeenpanijan PK 19:21 mukaista yleistoimivaltaa kapeamman toimivallan suovasta toimeenpanijamääräyksestä, määräyksestä joka koskee esimerkiksi vain tietyn jäämistön osan hallintoa tai selvittämistä, taikka jotakin erityistä tehtävää tai oikeustointia.

Testamentin erityisestä toimeenpanijan yleistoimivaltaa kaventavasta sanonnasta johtuvien hallintovaikutuksien tunnusmerkiksi voidaan katsoa, että sen seurauksena muilta kuin testamentissa sanotun omaisuuden tai tehtävän osalta pesän omaisuutta hallitsevat pesän osakkaat yhdessä PK 18:2 mukaisesti, kun erityistoimeenpanijamääräys on tullut voimaan. Tämä siis koskee tilannetta, jossa perittävä ei ole antanut lainkaan yleistoimeenpanijamääräystä, eikä siten ole kyse PK 19:21 johtuvien ja testamentin erityisestä sanonnasta johtuvien hallintovaikutusten yhteisvaikutuksesta. On havaittava, että toisin kuin jäämistöomaisuuden hallintovaltuuden antaminen osittain tai kokonaan toimeenpanijalle, pesän omaisuuden kuulumisen osakkaiden yhteishallintoon toimeenpanijamääräyksen synnyttämien hallintovaikutusten ulkopuolelle jääviltä osin ei ole itsessään testamentin hallintovaikutus.

Testamentin erityisestä sanonnasta johtuvista hallintovaikutuksista voidaan ottaa tässä kohtaa esille toissijainen toimeenpanijamääräys, sillä tätä hallintovaikutusta ei synny lain nojalla eikä ilman testamentin nimenomaista määräystä. Jos testamentissa on annettu vain yhdelle nimetylle henkilölle määräys toimia testamentin toimeenpanijana, eikä samalla ole nimetty toissijaista toimeenpanijaa, toimeenpanijamääräys raukeaa, jos testamentin toimeenpanija on hallinnon alkaessa esimerkiksi kuollut tai hänen oikeustoimikelpoisuuttaan on rajoitettu taikka hän luopuu tehtävästään ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa. Jos toissijaista toimeenpanijaa ei ole testamentissa tältä varalta määrätty, kuolinpesän omaisuus menee tällöin PK 18:2 mukaiseen osakkaiden yhteishallintoon. Testamentin tekijä voi tämän estämiseksi nimetä toissijaisen toimeenpanijan, jos ensisijainen toimeenpanija ei voi hoitaa tehtävänsä tai luopuu siitä²³⁰ – kutsuttakoon tällaista hallintovaltuuden toissijaissaajaa omaisuuden toissijaissaajaa koskevaa käsitteistöä lainaten suksessiivitoimeen-

²²⁹ Aarnio-Kangas 2009, s. 605.

²³⁰ Oma kysymyksensä on, kuinka monta suksessiivitoimeenpanijaa voidaan määrätä; tässä esityksessä ei esitetä toimeenpanijakattoa.

panijaksi. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu päteväksi myös se, että testamentin tekijä määrää suksessiivitoimeenpanijaksi saman asianajotoimiston toisen lakimiehen, jos ensisijainen ei enää toimi saman toimiston palveluksessa.²³¹

4.6.2.3 Testamentin tulkinnasta johtuvat hallintovaikutukset

Testamentin tulkinnasta johtuvista hallintovaikutuksista eli testamentin ”salaisista” hallintovaikutuksista voi olla kyse, jos toimeenpanijan toimivallan perustaksi ei suoraan aseteta PK 19:21 toimivaltaolettamaa, eikä liioin testamentin kirjaimellista sanamuotoa, vaan jokin muu seikka, kuten esimerkiksi näyttö testamentin tekijän tarkoituksesta. Tällainen voisi olla esimerkiksi tilanne, jossa vainaja on sinänsä pätevästi testamentilla määrännyt jonkin henkilön alaikäisen edunvalvojan sijaiseksi²³² pesänselvityksessä ja perinnönjaossa, mutta tämän lisäksi tarkoittanut antaa edunvalvojan sijaiselle määrääjäksi erityistoimeenpanijan hallintovaltuudet alaikäiselle perinnöksi tulevaan omaisuuteen, vaikka tämä testamentin pesän omaisuuden hallintoon kohdistuva vaikutus ei yksiselitteisesti ilmenekään testamentin sanonnasta.

Puhuttaessa toimeenpanijan toimivaltaan PK 19:21 liitetystä laillisesta olettamasta (*praesumptio juris*) testamentin sanamuodosta poikkeavakin tulkinta toimeenpanijan toimivalta lienee siis ainakin teorian tasolla mahdollinen, jos voidaan esittää näyttöä testamentin tekijän toisenlaisesta tarkoituksesta. Kuitenkaan lähtökohtaisesti ei voitane, eikä useimmissa tapauksissa ole mitään syytä lukea toimeenpanijamääräyksen sisältöön kuuluvaksi sellaista, mitä testamentissa ei kirjaimellisesti lue, sillä tämänkaltaisen ajattelun myötä koko PK 19:21 järjestelmä olisi vaarassa kokonaan romuttua.

Ei voida silti väittää, etteikö toimeenpanijamääräyksen tarkoitus²³³ olisi lainkaan sitova suhteessa kuolinpesän hallinnon järjestämiseen, jos toimeenpanijamääräyksen sanamuoto onkin osittain jäänyt epäselväksi, sillä onhan kuitenkin kyse sanan varsinaisessa merkityksessä testamenttimääräyksestä. Testamentin toimeenpanijamääräyksessä on testamentin

²³¹ Rajoitteena testamenttausvallan delegoimisongelma, ks. Aarnio-Kangas 2009, s. 595; Aarnio-Kangas 2008, s. 364 ss.

²³² Aarnio-Kangas 2008, s. 254 ss.

²³³ PK 11:1.1: Testamentti on niin tulkittava, että tulkinnan voidaan otaksua vastaavan testamentin tekijän tahtoa. Sen vuoksi on tämän luvun säännöksiä noudatettava vain, mikäli ei testamentin määräyksestä, sen tarkoitukseen ja muihin olosuhteisiin nähden, ole katsottava muuta johtuvan.

aineellisiin määräyksiin verrattuna kuitenkin kyse suhteellisen yksinkertaisesta asiasta, ellei toimeenpanijamääräyksen muotoilulla lähdetä tarpeettomasti taiteilemaan. Ainakaan lakimieskoulutuksen saaneen henkilön ei pitäisi olla mahdollista laatia asiakkaan toimeksiannosta niin huonoa ja epäselvää toimeenpanijamääräystä, että sitä jouduttaisiin myöhemmin (tuomioistuimessa) tarkastelemaan ja tulkitsemaan PK 11 luvun säännösten mukaan. Toimivan toimeenpanijamääräyksen laatiminen ei ole avaruustiedettä.

Käytännön oikeuselämän näkökulmasta voidaan todeta, ettei monimutkaisesti ja -sanaisesti muotoillulle toimeenpanijamääräykselle ole suurimmassakaan jäämistöissä yleensä tarvetta, vaan yhden tai useamman yleistoimeenpanijan määrääminen voidaan hoitaa tarvittaessa äärimmäisen yksinkertaisesti ja lyhytsanaisesti.²³⁴ Jos käytetään testamentin erityistä sanontaa muotoamaan tai tarkentamaan toimeenpanijan toimi- ja harkintavaltaa, tulisi tämänkin tehdä napakasti ja yksilöiden tarkkaan, mitä toimeenpanijan toimivalta koskee. Erityistoimeenpanijamääräyksen tulkinnanvaraisuutta voidaan estää noudattamalla sanonnan muotoilussa mielellään korostetustikin sitä, mitä valtuutuksesta ja sen rajoista on laissa²³⁵ säädetty ja oikeuskirjallisuudessa lausuttu.

Vaikka testamenttioikeudellisesti yksityiskohtainen jälkisäädös voisikin olla perusteltu, liiallista monisanaisuutta tulisi varsinaisessa toimeenpanijamääräyksessä välttää pääasiallisesti siitä käytännön syystä, että toimeenpanijamääräyksen sisältävä jälkisäädös eli pesänselvitysasiakirja²³⁶ täytyy pesänselvitystoimien yhteydessä esittää pesänosakkaiden lisäksi useille kuolinpesän lailliseen edustuksen tarkistamiseen sidotuille ulkopuolisille tahoille, kuten esimerkiksi maanmittauslaitokselle ja pankeille. On sujuvan pesänselvityksen kannalta eduksi, että toimeenpanijan toimivallan rajat ilmenevät mahdollisimman yksiselittei-

²³⁴ Vrt. mitä oikeuskirjallisuudessa on lausuttu niukka- ja monisanaisuudesta Aarnio-Kangas 2008, s. 374: ”Yhdysvalloissa suositaan yksityiskohtiin meneviä, ’pitkän kaavan’ mukaisia jälkisäädöksiä. Niiden kaavasidonnaisuuden aste on alhainen. Ongelmana tällaisissa testamenteissa on kuitenkin juuri niiden monisanaisuus. Testamenttiin pujahtaa helposti toimeenpanoa hankaloittavia ristiriitoja, määräysten taustana olevat edellytykset voivat raueta tyhjiin ja olosuhteet muuttua. Suomalainen testamentin tekijä välttää yleensä nämä vaikeudet, mutta sortuu vastapainoksi usein liialliseen niukkasanaisuuteen. - - Vain aivan selvissä ja yksinkertaisimmissa tapauksissa tulisi turvautua standardimalleihin. Vaikka monisanaisuus sinänsä saattaa tuoda mukanaan tulkintavaikeuksia, pitäisi itse asiakirjassa kuitenkin erimielisyyksien varalta täsmentää tarkoin epätietoisuutta aiheuttavat termit. Mitä useamman tulkintavaihtoehdon jälkisäädös sallii, sitä epäonnistuneempi se on. Uudenlaisen ’testamenttauskulttuurin’ muodostumisessa lakimieskunnalla on suuri valta mutta myös suuri vastuu.”

²³⁵ Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 2:10.1: Joka on valtuuttanut toisen tekemään sopimuksia tai muita oikeustoimia, tulee suhteessaan kolmanteen henkilöön välittömästi oikeutetuksi ja velvoitetuksi oikeustoimen perusteella, jonka valtuutettu valtuutuksen rajoissa tekee valtuuttajan nimessä.

²³⁶ Aarnio-Kangas 2009, s. 594.

sesti, jottei pesän osakkaiden tarvitse esittää kuolinpesän laillista edustusta tarkastaville tahoille lisäselvitystä, taikka pahoittaa lisäselvityspyynnöstä herkkää mieltään ja kuluttaa kallista aikaansa tästä aiheutuvaan reklamointiin. Toimeenpanijamääräyksen selvyuden vaatimusta voi selventää vertaamalla pesänselvitysasiakirjana toimivaa testamenttia siihen, että pesänselvittäjä esittää määräyskirjansa – kuolinpesän laillisen edustuksen tulisi selvittää tätä arvioiville ulkopuolisille tahoille lähtökohtaisesti yhtä täsmällisesti molemmissa tapauksissa.

Kuten oikeuskirjallisuudessa todettua, testamenttia ei tule laatia kaikissa tapauksissa liian kaavamaisesti. Jos vakiomuotoisesta toimeenpanijamääräyksestä poikkeamiseen on erityistä syytä, on erittäin hyvä tarkentaa määräyksen ulottuvuuksia tarvittavalla tavalla – ottaen kuitenkin huomioon, mitä jäljempänä todetaan kielletystä testamenttausvallan delegoimisesta. Kaikissa tilanteissa olisi syytä pyrkiä painotetusti tulkinnanvaraisuuksien ja siten ”salaiseksi” jäävien hallintovaikutusten eliminoimiseen, siis korostettuun yksiselitteisyyteen ja yksinkertaisuuteen. Vakiomuotoisesta toimeenpanijamääräyksestä johtuvia hallintovaikutuksia laajentavan, supistavan tai tarkentavan muotoilun tulisi olla aina perusteltu ja sanonnaltaan selvästi muotoiltu. *Aulis Aarnio* on todennut: ”Mitä useamman tulkintavaihtoehdon jälkikäädös sallii, sitä epäonnistuneempi se on”,²³⁷ mikä pätee myös toimeenpanijamääräykseen.

4.6.3 Testamentin hallintovaikutusten rajoitukset

Seuraavassa tarkastellaan omana kokonaisuutenaan kahta isompaa sekä yhtä pienempää ja rapistuneempaa muuria tai estettä, jotka PK 19 luvun järjestelmässä rajoittavat testamentin toimeenpanijan hallintovaltuutta. Testamentin tekijän näkökulmasta kyse on hallintovaikutuksista, joita ei voida pätevästi perustaa testamentilla. Kyse on siis luonteeltaan paitsi toimeenpanijan toimivallan, myös testamenttausvapauden rajoituksista. Jykevin testamentin hallintovaikutuksia rajoittava muuri on eloonjääneen puolison laissa säädetty oikeus osallistua pesänselvitykseen. Lesken hallintovaltuus rajoittaa toimeenpanijan valtaa lähtökohtaisesti ositukseen saakka. Eloonjääneen puolison hallintovaltuus ei kuitenkaan perustu siihen, että vainajalta ylipäänsä on jäänyt eloonjäänyt puoliso – siis avioliittoon sinänsä –, vaan puolisoiden avio-oikeussuhteeseen ja tähän liittyvään lesken osakkuusasemaan. Ku-

²³⁷ Aarnio-Kangas 2008, s. 374.

ten jäljempänä todetaan, oikeustila on epäselvä siltä osin, rajoittaako lesken muu kuin avio-oikeussuhteeseen perustuva osakkuus toimeenpanijan toimivaltaa.

Vähämerkityksisin ja ajan kuluessa rapistunein muuri on laissa tehty rajoitus toimeenpanijan oikeuteen luovuttaa kuolinpesän omaisuutta konkurssiin. Näiden lisäksi on syytä mutkikkuudestaan ja aukollisuudesta huolimatta pohtia kiellettyä testamenttausvallan delegointia, joka ei luonteeltaan tosin ole samanlainen muuri kuin PK 19:21 toimivaltasäännöksestä johtuvat rajoitukset – sivumennen sanoen se ei edes liity PK:n systematiikassa mitenkään pesänselvitykseen. Pikemminkin voidaan puhua siellä täällä vaanivista myyränkoloista, joihin testamentin toimeenpanija voi astua, jos toimeenpanijan toimivaltaa määrittävä testamenttiehto osoittautuukin kielletyksi testamenttausvallan delegoinniksi ja siten jälkiperäisesti mitättömäksi. Näiden lisäksi on havaittava, etteikö pienempiä kiviröykkiöitä ja myyränkoloja voisi myös tämän lisäksi sijaita siellä täällä toimeenpanijan hallintovaltuuden kentällä. Tämän esityksen kuvaus testamentin ”kielleyistä hallintovaikutuksista” ei pyri tyhjentävyyteen, vaan on enemmänkin toimeenpanijan asemaa eri näkökulmista hahmottava. Kuten aiemmin todettua, PK 19:21 mukaista eloonjääneen puolison asemaa ja kuolinpesän omaisuuden konkurssiin luovuttamista ei esitysteknisistä syistä käsitellä muutoin kuin tässä kappaleessa eli testamentin hallintovaikutusten rajoittamisen yhteydessä.

4.6.3.1 Eloonjääneen puolison oikeus osallistua kuolinpesän hallintoon

Kuolinpesän osakkaita ovat PK 18:1.1²³⁸ mukaan perilliset, yleisjälkisäädöksen saajat ja eloonjäänyt puoliso,²³⁹ jos puolisollla oli avio-oikeus eikä ositusta ole toimitettu.²⁴⁰ Eloonjääneen puolison avio-oikeuteen perustuva osakkuusasema puolison kuolinpesässä on todettu vastaavalla tavalla myös AL 86.1 §:ssä.²⁴¹ Lesken osakkuus kuolinpesässä voi perus-

²³⁸ PK 18:1.1: Kuolinpesän osakkaita ovat perilliset ja yleisjälkisäädöksen saajat sekä eloonjäänyt puoliso. Milloin ositus on toimitettu tai puolisollla ei ole avio-oikeutta toisen puolison omaisuuteen, ei eloonjäänyt puoliso ole osakas, ellei hän ole perillinen tai yleisjälkisäädöksen saaja. Se, jolla on oikeus saada perintö tai testamentti vasta toisen perillisen tai yleisjälkisäädöksen saajan kuoltua, on tämän vaan ei perittävän kuolinpesän osakas.

²³⁹ Aarnio-Kangas 2009, s. 378 – hieman yllättäen luetteloa pidetään aviovarallisuussuhteisiin liittyvästä ilmeisestä puuttellisuudesta huolimatta tyhjentävänä.

²⁴⁰ Ks. lain sanamuotoon liittyvistä täsmennyksistä Lohi 2004, s. 619 ss.

²⁴¹ AL 86.1: Kunnes ositus toimitetaan, osallistuu eloonjäänyt puoliso kuolleen puolison omaisuuden hallintoon niin kuin perintökaareissa säädetään. – lainsäätäjältä on jäänyt mainitsematta perittävää ennen tai tämän jälkeen kuolleen puolison kuolinpesän osakkaiden asema, eikä liioin ole huomioitu ennen perittävän kuolemaa vireille tulleen avioeron vaikutusta osakkuustilanteeseen; joskin 1935 Ehdotuksessa (s. 129) on todettu, että entinenkin puoliso on kuolinpesän osakas jos ositusta ei ole toimitettu. Näihin kysymyksiin ei kuitenkaan

tua paitsi puolisoiden avio-oikeussuhteeseen, myös PK 3:1 perillisasemaan sekä yleisjälkikäädöksen saajan asemaan.²⁴²

PK 19:1 mukaan toimeenpanija hallitsee pesää perillisten tai yleisjälkikäädöksen saajien sijasta, mutta lainkohta ei mainitse eloonjäänyttä puolisoa. Tämän eloonjääneen puolison konkludenttisesti poislukevan määritelmän täydentää PK 19:21 toimivaltasäännös, jossa nimenomaisesti todetaan, ettei testamentin toimeenpanijamääräyksellä voida rajoittaa eloonjääneen puolison oikeutta osallistua pesänselvitykseen. Sääntely vaikuttaa aukottomalta, mutta voidaan silti esittää tarkentavia kysymyksiä: kuinka ehdoton tämä eloonjääneen puolison oikeus on, ja koskeeko se muita kuin eloonjäänyttä puolisoa? Mitä laissa käytetyllä käsitteellä ”puolison oikeus osallistua pesän selvitykseen” tarkkaan ottaen tarkoitetaan? On ilmiselvää, että sillä tarkoitetaan ainakin puolisojen avio-oikeussuhteeseen perustuvaa oikeutta. Entä jos puolisoilla oli täysin poissulkeva avioehtosopimus? Tarkoitetaanko lainkohdassa myös lesken oikeutta osallistua kuolinpesän hallintoon perillisenä tai yleistestamentin saajana? Seuraavassa yritetään hakea täsmennystä näihin kysymyksiin, johon oikeuskirjallisuus sen paremmin kuin perintökaaren esityöt²⁴³ eivät valitettavasti ole tarkemmin perusteluja pureutuneet.

4.6.3.1.1 Avio-oikeussuhde

Perintökaaren ja avioliittolain järjestelmä on rakennettu niin, ettei avio-oikeussuhteen perusteella osakkuusasemassa olevaa leskeä voida ennen osituksen toimeenpanemista tehokkaasti syrjäyttää pesän hallinnosta vakiomuotoisella testamentin toimeenpanijamääräyksellä, eikä sen paremmin toimeenpanijamääräyksellä, jossa nimenomaisesti todettaisiin toimeenpanijan hallintovaltuuden syrjäyttävän lesken pesän omaisuuden hallinnosta. Tällaista testamentin hallintovaikutusta ei voida perustaa johtuen pääasiassa siitä, ettei perintökaaren järjestelmässä voida katsoa toimeenpanijan hallintoon kuuluvan vainajan jäämistön laajuuden olevan lopullisesti tiedossa, ennen kuin ositus on toimitettu.²⁴⁴ Eloojääneen puolison

voida tässä esityksessä tämän tarkemmin syventyä. Kysymys on kuitenkin erittäin olennainen, kun käytännön oikeuselämässä väännetään peistä siitä, kenellä on laillinen valta edustaa kuolinpesää.

²⁴² Lohi 2004, s. 618.

²⁴³ Perintökaaren esitöissä on huomio tältä osin kohdistettu yksinomaan lesken ja lakiosaperillisen hallintovaltuuden väliseen kissanhännänvetoon, mikä osaltaan on vaikuttanut voimassa olevan lain epäselvyyteen.

²⁴⁴ NJA 1933 II, s. 283; Rautiala 1968, s. 90: ”Toimeenpanijan valtuus ei supista eloonjääneen puolison oikeutta osallistua pesän selvitykseen. Tämä taas johtuu siitä periaatteesta, että perittävä voi määrätä testamentilla vain omasta ’pesästään’, jonka lopullinen suuruus tunnetaan vasta sitten kun perillisten ja eloonjääneen puo-

ja toimeenpanijan kesken ositukseen asti jaetussa hallinnossa voidaan yhdestä näkökulmasta katsoa olevan keskeistä nimenomaan toimeenpanija toimivalta, eli kyse on toimeenpanijan hallintoon testamentin nojalla kuuluvan omaisuuden yksilöinnistä. Tässä tutkielmassa ei tarkastella aihetta niinkään lesken suojan tai lesken mahdollisen tasinkosaatavan esinekohtaisen turvaamisen näkökulmasta, vaikka tästäkin kulmasta aihetta voisi lähestyä.

Vuoden 1734 lain perintökaarella oikeus toimeenpanijan toimivallan estämättä osallistua pesänselvitykseen ei ollut voimassa eloonjääneen puolison, vaan lakiosaperillisen hyväksi siihen saakka, kun lakiosasaatava oli täytetty. Perintökaaren esitöissä on pitkälti tästä historiallisesta syystä soudettu ja huovattu edestakaisin sen suhteen, rajoittaako toimeenpanijan toimivaltaa pelkästään eloonjääneen puolison, vai tämän lisäksi myös lakiosaperillisen oikeus osallistua pesänselvitykseen.²⁴⁵ Vuoden 1965 perintökaarella on omaksuttu toimeenpanijan toimivaltaa rajoittavaksi vain lesken hallintovalta. Ratkaisun myötä ajat muuttuivat tältä osin siis rintaperilliselle apeammiksi, mutta leskelle suotuisammiksi, mikä osaltaan voidaan katsoa heijastavan leskelle myönteisen ajattelun kehittymistä.

Eloonjääneellä puolisoilla ei voida katsoa olevan PK 19:21 mukaista hallintovaltuutta, jos puolisoilla oli molempien avio-oikeuden täysin poissulkeva avioehtosopimus, eikä eloonjäänyt puoliso ole perillinen tai yleisjälkisaadoksen saaja. Ositusta ei tällöin toimiteta ja vainajan jäämistön laajuus, johon toimeenpanijan hallintovaltuus kohdistuu, on suoraan omaisuuden erottelun perusteella tiedossa. Leskellä voi olla hallintovaltuus yhdessä toimeenpanijan kanssa vain, jos hänellä osakkaiden yhteisesti hallitsemissa pesässäkkin olisi osakkuusasema. On epäselvää, onko eloonjääneen puolison muulla osakkuusasemalla täysin avio-oikeuden poissulkevan avioehtosopimuksen tilanteessa merkitystä toimeenpanijan toimivallan laajuuteen. Sellaisen eloonjääneen puolison, jonka osakkuus ei perustu puolisojen avio-oikeussuhteeseen, asemaa toimeenpanijan hallitsemissa pesässä käsitellään laajemmin jäljempänä.

Lienee nykypäivän oikeuselämän parisuhdetilanteet huomioon ottaen syytä mainita, ettei avopuolisolla koskaan voi ilman erillistä hänen hyväkseen tehtyä testamentin toimeenpani-

lison välillä on toimitettu ositus. Eloojääneellä puolisoilla täytyy siis olla oikeus osallistua jäämistön hallintoon ositukseen asti.” – puheena olevan periaatteen täytyy lisäksi koskea sitä tahoa, joka on yleisseuraannon perusteella tullut eloonjääneen puolison sijaan tämän oikeuden haltijaksi.

²⁴⁵ Ks. mitä tältä osin sanottu perintökaaren lainvalmistelutöitä koskevassa luvussa.

jamääräystä olla samankaltaista rinnakkaista hallintovaltuutta kuolinpesän omaisuutta muutoin hallitsevan yleistoimeenpanijan kanssa kuin sellaisella aviopuolisolla, jolla on avio-oikeus. Avopuolison asema kuolinpesässä suhteessa toimeenpanijan hallintovaltuuteen rinnastuu sellaiseen eloonjääneeseen puolisoon, jolla ei ollut avio-oikeutta eikä siten osakkuusasemaa puolison pesässä.²⁴⁶ Avopuoliso ei voi ilmeisestikään olla perillinen, eikä hän siten ole pesän osakas, ellei hän ole yleisjälkisäädöksen saaja. Kuten jäljempänä todetaan, on jossakin määrin epäselvää, rajoittaako yleisjälkisäädöksen saajana olevan aviopuolison hallintovaltuus toimeenpanijan toimivaltaa. Avopuolison osalta ei ole tätä epäselvyyttä. Jos avopuoliso on yleisjälkisäädöksen saaja, testamentin toimeenpanijan toimivalta syrjäyttää hänet tässä tapauksessa kokonaan pesän omaisuuden hallinnosta, kun testamentti on tullut lainvoimaiseksi. Testamentin tekijän on niin halutessaan perustettava kokonaan hallintovaltuutta vailla olevan aviopuolison sekä avopuolison osallistuminen hallintoon yleistoimeenpanijan kanssa rinnakkaisella testamentin toimeenpanijamääräyksellä. Kyse ei siis ole tässä merkityksessä sellaisesta hallintovaikutuksesta, jota ei voitaisi perustaa testamentilla. Kyse on keskeisesti siitä, ettei testamentilla voida tehokkaasti poistaa eloonjääneen puolison oikeutta osallistua pesän hallintoon. Avopuolisoa säännös ei koske.²⁴⁷

Olennaista on erottaa, minkä tyyppisiä hallintovaikutuksia perintökaaren järjestelmässä ei voida missään nimessä testamentilla perustaa. Käytännön oikeuselämässä ei aina havaita, että eloonjääneen puolison avio-oikeussuhteeseen perustuva hallintovaltuutta loukkaava toimeenpanijamääräys on perintökaaren ja avioliittolain järjestelmässä mitätön. Toimeenpanijamääräyksen hallintovaikutukset ulottuvat aina perillisten, yleisjälkisäädöksen saajien sekä osakkuusasemaa vailla olevan aviopuolison hallintovaltuuden alaan, mutteivät koskaan avio-oikeussuhteeseen perustuvaan lesken hallintovaltuuteen ennen kuin ositus on toimitettu. Testamentin toimeenpanijamääräys johtaa tällöin aina lesken ja toimeenpanijan yhteishallintoon.²⁴⁸ Perillisenä taikka yleisjälkisäädöksen saajana olevan lesken osalta asia

²⁴⁶ Korostettakoon, ettei avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta (14.1.2011/26) hiljattain annettu laki vaikuta avopuolison osakkuusasemaan mitenkään; mitään estettä ei silti ole esimerkiksi keskinäisellä testamentilla määrätä avopuolisoa toisen toimeenpanijan kanssa yhdessä pesän omaisuutta hallitsemaan esimerkiksi johonkin tiettyyn pesänselvityksen vaiheeseen saakka (vaikkapa avopuolisolle jäämistöstä tulevan 200.000 euron legaatit täyttämiseen saakka) – tällöin avopuoliso, joka on erityisjälkisäädöksen saaja, on samalla myös testamentin toimeenpanija.

²⁴⁷ Huom. Ruotsissa tilanne on toisin avopuolison hallintovaltuuden osalta, vrt. Walin 2001, s. 118; ks. Ruotsin sambolag (2003:376).

²⁴⁸ Tai edesmenneen puolison kuolinpesän osakkaiden ja toimeenpanijan yhteishallintoon. Tällöin toimeenpanijan lienee syytä vaatia osituksen toimittamista taikka hakea pesänselvittäjän määräystä, sillä ei voitane

on mutkikkaampi. Toimeenpanijan ja eloonjääneen puolison yhteishallinnon päätepineeksi muodostuu osituksen lainvoimaiseksi tuleminen, kun lesken osakkuusasema perustuu avio-oikeussuhteeseen. Lisäksi on havaittava, että jos kuolinpesän osakkaiden tulee osituksen lopputuloksena suorittaa leskelle tasinkoa, taikka leski ei vetoa tasinkoprivilegiinsä, vaan luovuttaa omaisuuttaan tasinkona kuolinpesälle – eli jos tasinkoa siis ylipäänsä suoritetaan puolin tai toisin –, lesken ja toimeenpanijan yhteishallinto lakkaa sillä hetkellä, kun asianmukainen tasinkosuoritus on tehty.²⁴⁹

Koska lesken hallintovaltuutta ei voida lain mukaan toimeenpanijamääräyksellä sivuuttaa, huomautettakoon, että lesken ja toimeenpanijan yhteishallinto²⁵⁰ olisi syytä panna merkille ja käydä testamentin tekijän kanssa seikkaperäisesti läpi erityisesti puolisoitten keskinäistä testamenttia laadittaessa. Rärkeimmissä vastaan tulleissa käytännön tapauksissa, joissa aiheesta ei testamentin laadintavaiheessa selvästikään ole käyty minkäänlaista keskustelua, vakimuotoista yleistoimeenpanijamääräystä on käytetty puolisoitten keskinäisessä hallintaoikeustestamentissa, ja on vasta testamentin tultua lainvoimaiseksi havaittu, että toimeenpanijamääräys onkin puolivahingossa ja ilmeisen ajattelemattomuuden seurauksena ajautunut lopulliseen testamenttiin asianajajan kaikenlaisiin testamentteihin käyttämän valmiin testamenttiasiakirjakaavan myötä. On tässä kohtaa havaittava, että mikäli yleistoimeenpanijamääräys on otettu vakimuotoisena ilman hallintovaltuutta koskevia lisätäsmennyksiä käyttöoikeustestamenttiin, poislukien lesken oikeus osallistua pesänselvitykseen, testamentin hallintovaikutukset koskevat jäämistöä kokonaisuudessaan, vaikka ai-neellisten määräysten sisältönä olisikin vain lesken PK 12 luvun mukainen käyttöoikeus jäämistöön. Silti toimeenpanijalla ei ole sitä yleisvaltuutta, joka pesänselvittäjällä on, jos kuolinpesään kuuluu avio-oikeussuhteen perusteella osakkuusasemassa oleva leski.

Aiheuttaa hämmennystä, kun iäkäs ja sairas leski on aikoinaan asiamiehen vakuuttelujen myötä jäänyt keskinäistä testamenttia laadittaessa sellaiseen käsitykseen, että testamentin tultua lainvoimaiseksi toimeenpanija huolehtii ensin kuolleen jäämistön selvittämisestä kokonaisuudessaan, mutta kolmannen tahon kuten kirjaamisviranomaisen tai pankin vaa-

yleensä olettaa olevan testamentin tekijän tahdon mukaista, että toimeenpanijan hallinto olisi jaettu ainakaan pidemmän päälle lesken laajan oikeudenomistajatahon kanssa; tämä tilanne voi varsin tehokkaasti lamauttaa toimeenpanijalle testamentissa delegoidun harkintavallan käyttämisen pesänselvitys- ja perinnönjakotoimenpiteissä.

²⁴⁹ Tarkemmin lesken hallintovaltuuden päätepineestä ks. Lohi 2004, s. 622.

²⁵⁰ Aarnio-Kangas 2009, s. 602.

timuksesta edellytetäänkin yllättäen myös lesken myötävaikutusta erilaisiin pesänselvitystoimiin. Muuta vaihtoehtoa kuin eloonjääneen puolison osallistumista pesän omaisuuden hallintoon yhdessä toimeenpanijan kanssa ei voida kuitenkaan lain mukaan hyväksyä, joten näissä tilanteissa lesken täytyy aina olla joko henkilökohtaisesti mukana pesänselvitystoimenpiteissä tai antaa toimeenpanijalle yksilöity valtakirja kuolinpesän asioiden hoitamiseksi,²⁵¹ ellei ositusta toimiteta tai toimeenpanija hae itseään pesänselvittäjäksi.

4.6.3.1.2 Lesken kuolema ja lesken oikeudenomistajien hallintovaltuus

Eräs keskeinen testamentin sallittujen hallintovaikutusten rajoihin liittyvä erityiskysymys on, syrjäyttääkö testamentin toimeenpanijamääräys kuolinpesän hallinnosta kaikki muut jäämistöintressentit kuin nimenomaan eloonjääneen puolison, sillä sekä perintökaaressa että avioliittolaissa puhutaan vain eloonjääneestä puolisoista. Otetaan esimerkiksi testamentin tekijä A, joka kuolee. Entä jos A:n puoliso B on niin ikään kuollut? Syrjäyttääkö A:n testamentissa oleva toimeenpanijamääräys kaikki B:n oikeudenomistajat pois A:n kuolinpesän hallinnosta?

Menemättä sen syvemmälle avio-oikeussuhteeseen perustuvan osakkuusaseman eri ulottuvuuksiin, tässä esityksessä lähdetään siitä laajasta tulkinnasta, että mitä laissa on säädetty eloonjääneen puolison B oikeudesta osallistua A:n kuolinpesän hallintoon ennen osituksen toimittamista A:n testamentissa määräämän toimeenpanijan valtuuden häntä rajoittamatta, koskee myös sekä A:ta ennen että A:n jälkeen kuolleen puolison B kuolinpesän osakkaita C ja D, jotka ovat sijaantulijoita B:n oikeudessa vaatia osituksen toimittamista. Testamentin hallintovaikutusten rajoituksen henkilön A kuolinpesässä voidaan edelleen katsoa koskevan elossa olevaa entistä puolisoa E, sekä myös avioeron vireilletulon jälkeen kuolleen entisen puolison E kuolinpesän osakkaita F ja G, jos ositusta ei avioeron vireilletulon jälkeen E:n eläessä ollut toimitettu. Edelleenkin eloonjääneen puolison B:n A:n pesään kohdistuvan hallintovaltuuden olisi katsottava koskevan sittemmin kuolleen puolison B kuolinpesään määrättyä pesänselvittäjää H.

Selostus lienee epäselvä eikä siitä parempaa saa, mutta olennaista on, että kaikissa näissä teoreettisissa tilanteissa, joissa on olemassa A:n kuolinpesän ja lesken B (tai B:n oikeuden-

²⁵¹ Aarnio-Kangas 2009, s. 602.

omistajien) välillä, taikka vastaavasti eläessään eronneiden entisten puolisoiden A:n ja E:n (tai E:n oikeudenomistajien) välillä toimitettavan osituksen vaatimiseen oikeutettu taho, A ei voisi tämän esityksen mukaan tehokkaasti syrjäyttää testamentilla näitä ositusvaateeseen oikeutettuja tahoja oman kuolinpesänsä hallinnosta, oli ositusvaateeseen oikeutettu taho laissa sanotulla tavalla eloonjäänyt tai ei. Vaikka PK 19:21 sanamuoto koskeekin nimenomaisesti vain eloonjäänyttä puolisoa, testamentin tekijä ei voisi tämän esityksen mukaan yleistoimeenpanijamääräyksellä syrjäyttää oman jäämistönsä hallinnosta eloonjäänyttä puolisoa, ei edellä mainittuja edesmenneen puolison sijaantulijoita eikä myöskään edesmenneen puolison kuolinpesän pesänselvittäjää, ennen kuin ositus on toimitettu. Jos vainaja oli eläessään avioliitossa ja puolisoilla oli avio-oikeus, vainajan jäämistön laajuus on ratkaistava osituksella ennen kuin toimeenpanija voi yksinomaisesti ryhtyä hallitsemaan tätä omaisuutta riippumatta siitä, onko puoliso elossa vai ei. Vasta kun sekä ositus että testamentti ovat lainvoimaiset, testamentin tekijän jäämistöä hallitsee yksinomaan toimeenpanija.

PK 19:21 jyrkän kirjaimellinen tarkastelutapa johtaa lopputulokseen, jonka mukaan toimeenpanijamääräyksellä voitaisiin tehokkaasti syrjäyttää pesän hallinnosta kaikki muut tahot kuin eloonjäänyt puoliso. Toisaalta PK 19:1 kirjaimellisen tulkinnan mukaan toimeenpanijamääräys syrjäyttää pesän hallinnosta vain perilliset ja yleisjälkisaadoksen saajat, muttei muita tahoja. Tässä esityksessä käännytään mieluummin varovaisesti eloonjääneen puolison sekä tämän lisäksi hänen oikeudenomistajiensa ehdotonta hallintovaltuutta puoltavaan lopputulokseen, sillä vainajan jäämistö ja siten toimeenpanijan hallintovallan tarkkarajainen kohde ei voi ennen ositusta olla lopullisesti selvillä. Perintökaaren ja avio-liittolain varallisuusjärjestelmät kokonaisuutena edellyttävät tässä kohtaa PK 19:21 sanamuotoa laajempaa ajattelua.

Vastakkaisesta näkökulmasta voidaan toisaalta kysyä, miksei toimeenpanijan hallintovaltuus voisi yhtä hyvin tässäkin suhteessa rinnastua suoraan pesänselvittäjän toimivaltaan ja syrjäyttää lesken, tai jos ei juuri laissa sanottua eloonjäänyttä puolisoa, vähintäänkin edesmenneen lesken oikeudenomistajat tai pesänselvittäjän kokonaan pois toimeenpanijan hallinnoimasta pesästä. Eihän lesken oikeudessa osallistua pesänselvitykseen ole kyse mistään maan veto voiman kaltaisesta luonnolaista, jota ei voitaisi muuttaa, sillä esimerkiksi vuoden

1734 PK:n järjestelmästä pois siirryttäessä on reippaasti ”käytännöllisistä syistä”²⁵² syrjäytetty rintaperillinen täysin samasta testamentin hallintovaikutuksilta suojautusta asemasta, jossa leski nyt on vuoden 1965 PK:n järjestelmässä. Jos toimeenpanijan suorittama sujuva pesänselvitys, jota testamentin tekijä yleensä on tavoitellut, on vaarassa vesittyä esimerkiksi hankalan edesmenneen puolison taikka hänen laajan oikeudenomistajapiirinsä takia, toimeenpanija voi hakea pesänselvittäjäetuoikeuden turvin itsensä pesänselvittäjäksi perustelematta hakemustaan mitenkään. Tällöin lesken (tai hänen oikeudenomistajiensa) syrjäytyminen kuolinpesän omaisuuden hallinnosta tapahtuu joka tapauksessa ennen osituksen lainvoimaistumista pesänselvittäjän yleisvaltuuden nojalla. *De gustibus non est disputandum*. Tätä puolta toimeenpanijan hallintovaltuudesta ei voida jäädä käsittelemään tämän enempää.

4.6.3.1.3 Eloonjääneen puolison muu osakkuusasema

PK 19:21 määritelmältään avoin sanamuoto huomioon ottaen voidaan kysyä, synnyttääkö se eloonjääneelle puolisolle muuhun osakkuusasemaan kuin pelkästään avio-oikeussuhteeseen perustuvaa hallintovaltuutta. Kirjaimellisesti tulkittuna lain sanamuoto koskee ylipäänsä eloonjääneen puolison oikeutta osallistua pesänselvitykseen riippumatta siitä, mihin tämä oikeus perustuu. Käsiteyhdistelmä ”oikeus osallistua pesänselvitykseen” on kuitenkin omiaan aiheuttamaan hämmennystä. Kun käytännön oikeuselämässä käydään rajaa eloonjääneen puolison ja toimeenpanijan kesken oikeudesta määrätä kuolinpesän omaisuudesta, ei satunnaiselle tiedon etsijälle ilmene selvästi, rajoittaako toimeenpanijan hallintovaltuutta eloonjääneen puolison osakkuus yleensä, vaiko vain lesken AL:n mukaiseen avio-oikeuteen perustuva ja ositukseen saakka kestävä hallintovaltuus. Käsillä on oikeudellinen epäselvyys.

PK:n lainvalmisteluaineiston lausumat²⁵³ eivät tuo kyseessä olevaan ongelmaan oikeastaan lainkaan selvennystä, vaan niissä todetaan samat asiat kuin voimassa olevassa laissa. Sen sijaan Ruotsin ÄB:n lainvalmisteluaineistossa kysymykseen on otettu selvä kanta,²⁵⁴ joka toisaalta poikkeaa suomalaisen oikeuskirjallisuuden kannasta. Lainsäätäjän keskittyminen

²⁵² NJA 1933 II, s. 284; Lvk 1935:2, s. 143; Lausunto 1941, s. 201; Rautiala 1968, s. 91.

²⁵³ Esim. Lvk 1935:2, s. 143: ”Testamentintoimeenpanijan määrääminen ei saa rajoittaa eloonjääneelle puolisolle kuuluvaa oikeutta osallistua kuolinpesän hallintoon. Testamentintoimeenpanijan asianahan on perillisten ja testamentinsaajain sijasta suorittaa näille kuolinpesän hallinnossa muutoin kuuluvat tehtävät.”

²⁵⁴ NJA 1933 II, s. 284, 287, ks. tarkennukset jäljempänä.

on tässä kohtaa kokonaan mennyt lakiosaperillisen hallintovaltuuden pohdintaan, ja suomalaisesta lainvalmisteluaineistosta on valitettavasti mahdotonta löytää suoraa kantaa siihen, tarkoittaako lainkohta sitä, että eloonjääneellä puolisoilla olisi PK 19:21 tarkoittama hallintovaltuus ainoastaan avio-oikeussuhteen nojalla, vai myös perillisenä tai yleisjälkimmäisyyden saajana.

Testamenttausvapautta²⁵⁵ korostavasta näkökulmasta voidaan esittää, ettei eloonjääneellä puolisoilla tulisi olla muutoin kuin avio-oikeussuhteen perusteella toimeenpanijan toimivallan rajoittamatta oikeus osallistua pesän selvitykseen, sillä PK 19:1 toimeenpanijan legaalimäärittelmän mukaan toimeenpanijamääräys syrjäyttää pesän hallinnosta perilliset ja yleisjälkimmäisyyden saajat – kaikki muut, paitsi eloonjääneen puolison, jonka osakkuusaseman perusteet muutoinkin ovat avio-oikeussuhteessa ja ositusvaateessa. Tällainen tulkintasuunta on mahdollinen, ja sille kannalle on suhteellisen selväsanaisesti asetettu Ruotsin 1933 pesänselvityslakia valmisteltaessa.²⁵⁶ Toisaalta PK 19:21 toimeenpanijan toimivaltarajoituksen kirjaimellinen tulkinta sekä suomalaisen oikeuskirjallisuuden kanta puhuvat toisenlaisen ajattelutavan puolesta. Uusimmassa suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa on linjattu, että leskellä olisi oikeus osallistua pesänselvitykseen toimeenpanijan kanssa aina, kun hänellä ylipäänsä on osakkuusasema.²⁵⁷ Tätä kantaa ei ole kuitenkaan selitetty tai avattu mitenkään.

Epäselvyyttä voidaan yrittää lähestyä muutamien esimerkkitalanteiden kautta. Tilanteessa A, jossa leski ei ole perillinen tai yleisjälkimmäisyyden saaja, voidaan erottaa toisistaan tilante A1, jossa puolisoilla on avio-oikeus toisen omaisuuteen ja siten on tarve osituksen toimittamiselle, sillä on ennen ositusta vielä epäselvää, mikä on avio-oikeussuhteen nojalla kuolinpesälle ja mikä eloonjääneelle puolisolle kuuluvaa omaisuutta. Tilanteessa A2 puolisoilla on avio-oikeuden täysin poissulkeva avioehto, eikä siten ole tarvetta ositukselle.

²⁵⁵ Edellä todettu testamentin tekijän vapaus määrätä oman jäämistönsä selvittämisestä ja hallinnosta.

²⁵⁶ NJA 1933 II, s. 284: ”Endast i den mån maken är arvinge eller testamentstagare, övergår förvaltningsrätten på testamentsexekutor”; samoin s. 287: ”Såsom förut nämnts, kan ett exekutorsförordnande icke upphäva den förvaltningsrätt, som tillkommer efterlevande make i annan egenskap än arvinge eller testamentstagare”, tosin tästä vielä jäljempänä s. 287: ”Handhar testamentsexekutor dödsboförvaltningen gemensamt med den dödes efterlevande make, ankommer på båda att i förening företräda dödsboet, så länge maken är delägare.” – sanamuodon horjumisesta huolimatta Ruotsin lainvalmisteluaineistossa valittua ajattelutapaa voidaan pitää johdonmukaisena.

²⁵⁷ Aarnio-Kangas 2009, s. 602: ”Jos leski on pesän osakas, toimeenpanijan ja lesken tulee tehdä yhdessä selvitykseen liittyvät ratkaisut, kunnes ositus on tullut lainvoimaiseksi tai lesken osakkuus muutoin kestää.”

Tällöin on jo perukirjan nojalla selvää, mikä omaisuus kuuluu vainajan jäämistöön ja siten toimeenpanijan toimivaltaan.

Tilanteessa A1, jossa omaisuuden ositusta puolisoitten kesken ei ole vielä toimitettu, lesken asialegitimaatio ositukseen saakka on täysin perusteltu sekä lesken oman aseman²⁵⁸ että toimeenpanijan toimivallan kohteen yksilöimisen näkökulmasta. Tilanteessa A2 leskellä ei ole osakkuusasemaa. Vainajan perukirjan omaisuusluettelo osoittaa suoraan, mikä omaisuus kuuluu kuolinpesään ja mikä leskelle, ja pesänselvitysasiakirjana toimiva testamentti sanelee toimeenpanijan toimivallan kuolinpesän omaisuuteen. Eloonjääneellä puolisoilla ei ole tällöin (välitöntä²⁵⁹) oikeudellista tarvetta osallistua kuolinpesän hallintoon ja selvittämiseen, vaan toimitetaan omaisuuden erottelu ja toimeenpanija hoitaa kuolinpesän selvittämisen yksin, jos leskellä ei ole lainkaan osakkuusasemaa.

Lisäksi on tässä kohtaa huomioitava, ettei eloonjääneellä puolisoilla ole pelkästään PK 12 luvun mukaisen käyttöoikeustestamentin saajana osakkuusasemaa. Tällainen testamenttimääräys lesken hyväksi ei siten itsessään rajoita toimeenpanijan toimivaltaa mitenkään. Joskus käytännön oikeuselämässä törmää – tosin lähinnä muissa kuin toimeenpanijamääräyksen sisältävissä jälkisäädöksissä – vakavaan ajatusvirheeseen siitä, että käyttöoikeustestamentti loisi hallintovaikutuksia, kuten esimerkiksi leskelle oikeuden määrätä yksin vainajan rahavaroista, jos rahavarioihin on annettu käyttöoikeus.²⁶⁰ Käyttöoikeustestamentti testamenttimääräyksenä ei itsessään perusta sen saajana olevalle puolisoille PK 19:21 tarkoitettua oikeutta osallistua pesän selvitykseen. Ei voi olla hyväksyttävissä sen kaltainen ajattelu, että osakkaiden yhteishallinnon tilanteessa leskellä ei olisi oikeutta osallistua pesänselvitykseen, mutta toimeenpanijan hallinnon alkaminen ”taikoisi tyhjästä” osakkuusasemaa vailla olevalle leskelle tällaisen oikeuden. Tätä voidaan katsoa tarkoittavan PK 19:21 sanamuoto ”eloonjääneen puolison oikeus”: on alun alkaen oltava olemassa eloonjääneen puolison oikeus osallistua pesänselvitykseen, jotta se voisi rajoittaa toimeenpanijan toimivaltaa.

²⁵⁸ Eloonjääneen puolison intressistä osallistua pesän hallintoon ks. Lohi 2004, s. 622.

²⁵⁹ Vrt. nykyainsäädännön kritiikki Lohi 2004, s. 622 de lege ferenda.

²⁶⁰ PK 12 luvun mukainen käyttöoikeus esimerkiksi vainajan rahavarioihin, rahasto-osuuksiin tai pörssiosakkeisiin tarkoittaa kuitenkin PK 12 luvun mukaisesti pelkkää tuotto-oikeutta.

Seuraavaksi astutaan toimeenpanijaan ja lesken hallintovaltuuden ulottuvuuden kaikkein epäselvimmälle alueelle, johon pyritään esimerkkien jälkeen esittämään ratkaisua. Tilanteessa B leski perii puolisonsa PK 3 luvun säännösten mukaisesti, ja edesmennyt puoliso on laatinut yleistoimeenpanijamääräyksen sisältävän jälkisäädöksen esimerkiksi jonkin hyväntekeväisyysyhdistyksen hyväksi. Ensimmäinen tulkintavaihtoehto on, että tällöin leski ja toimeenpanija hallitsevat kaikkea jäämistöomaisuutta pesänselvityksen päättymiseen saakka yhdessä, ellei testamentista muuta johdu, sillä leskellä on osakkuusasema ai-noana perillisenä, eivätkä ositus tai perinnönjako tule toimitettavaksi, jos leski ottaa perin-nön vastaan. Jos yleistoimeenpanijamääräys on otettu vakiomuotoisena keskinäiseen tes-tamenttiin ilman erityishuomautuksia siitä, että toimeenpanijamääräys tulisi voimaan esi-merkiksi vasta molempien kuoltua, toimeenpanijan toimivalta yhdessä lesken kanssa alkai-si ensin kuolleen pesän omaisuuteen, kun testamentti on lainvoimainen ensin kuolleen jäl-keen.

Lesken perillisasemaan perustuvaa rajoittamatonta hallintovaltuutta puoltavassa tulkinnas-sa pesänselvityksestä huolehtivat ja jälkisäädöksessä annetut aineelliset määräykset, kuten esimerkiksi legaatit, täyttävät leski ja toimeenpanija yhdessä testamentin tultua lainvoimai-seksi. Samoin he kirjaavat yhdessä perinnöksi tulevan omaisuuden lesken nimiin perukir-jan nojalla.²⁶¹ Todettakoon tässä yhteydessä se seikka keskinäiseen testamenttiin otetusta toimeenpanijamääräyksestä, että samalla asiakirjalla testamentin toimeenpanijaksi määrä-tyt toimivalta tulee lesken kuoltua koskemaan erikseen myös lesken jäämistöomaisuutta. Antaessaan keskinäisessä testamentissa toimeenpanijamääräyksen, puoliset tällöin mää-räävät, kuten *Ylöstalo* on asian kompaktisti ilmaissut, ”*kukin jäämistöstään*”.²⁶² Tällä sei-kalla ei kuitenkaan ole vaikutusta toimeenpanijan ja lesken ensin kuolleen jäämistöomai-suuteen kohdistuvaan yhteishallintoon. Päinvastainen, lesken perillisasemaan perustuvalla hallintovaltuudelle kielteinen tulkintavaihtoehto esimerkkitilanteessa B on, ettei PK 3 lu-vun perillisasemassa oleva leski osallistu lainkaan ensin kuolleen puolison pesän selvityk-seen toimeenpanijan kanssa. Tämä johtuu siitä, että testamentin tekijä on syrjäyttänyt tes-tamentilla kaikki perilliset kuolinpesänsä hallinnosta – siis myös perillisasemassa olevan lesken.

²⁶¹ Yksinperimystilanteesta ks. Aarnio-Kangas 2009, s. 219.

²⁶² Ylöstalo 1954, s. 108: ”Keskinäisessä testamentissa tekijät voivat antaa yleensä kaikkia luvanvaraisia määräyksiä, kukin jäämistöstään.”

Tilanteessa C eloonjäänyt puoliso on yleisjälkisäädöksen saaja. Voidaan erikseen osoittaa tilanne C1, jossa leski on osakas sekä avio-oikeussuhteen nojalla että yleisjälkisäädöksen saajana yhdessä muiden yleisjälkisäädöksen saajien, kuten vaikkapa rintaperillisten kanssa. Ensimmäinen, suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa puollettu tulkintavaihtoehto on, että lesken hallinto yhdessä toimeenpanijan kanssa jatkuu tässä tilanteessa myös osituksen toimittamisen jälkeen, sillä leski on yleistestamentin saajan asemassa, ja tähän perustuen osituksen jälkeen ”lesken osakkuus muutoin kestää”.²⁶³ Päinvastainen tulkintavaihtoehto taas tarkoittaa yleisjälkisäädöksen saajana olevan lesken hallintovaltuuden lakkaamista ositukseen, sillä toimeenpanijan toimivalta syrjäyttää hallinnosta kaikki yleisjälkisäädöksensaaajat, lukeutuipa näihin eloonjäänyt puoliso tai ei. Tilanteessa C2 puolisoilla ei ollut avio-oikeuden alaista omaisuutta, mutta leski on yleisjälkisäädöksen saajana yksin tai yhdessä muiden kanssa. Leskellä ei ole avio-oikeussuhteeseen perustuvaa osakkuutta, mutta voidaan ajatella, että hänen hallintovaltuutensa yhdessä toimeenpanijan kanssa on silti voimassa yleistestamentin saajan asemaan perustuvan osakkuuden nojalla. Toinen vaihtoehto on, ettei leskellä ole alun alkaenkaan toimeenpanijan kanssa rinnakkaista hallintovaltuutta tilanteessa C2.

Oma kysymyksensä on tilanne C3, jossa leski ainoana yleisjälkisäädöksen saajana saa (täyden) omistusoikeuden kaikkeen vainajan omaisuuteen. Ositus tai perinnönjako eivät tässä tilanteessa tule toimitettavaksi, sillä leski pitää kaiken omistamansa, sekä tämän lisäksi saa testamentilla kaiken vainajan omaisuuden. Testamentin tultua lainvoimaiseksi leski on pesän ainut osakas, ja toimeenpanijan toimivalta on alkanut. Selvittävätkö leski ja toimeenpanija tällöinkin loppuun saakka yhdessä vainajan pesän ja siirtävät yhdessä vainajan nimissä olleen omaisuuden lesken nimiin? Onko lesken avio-oikeussuhteeseen perustuvalla osakkuudella merkitystä tässä tilanteessa? Voidaan esittää, että testamentin toimeenpanijan määräämisellä olisi samanlaiset hallintovaikutukset (lesken ja toimeenpanijan yhteishallinto aina pesänselvityksen päättymiseen saakka) riippumatta siitä, onko leski ainut pesänosakas PK 3:1 perillisaseman perusteella vai ainoana yleisjälkisäädöksen saajana. Jos pesässä ei ole muita osakkaita kuin eloonjäänyt puoliso, avio-oikeussuhteen olemassaololla tai sen puuttumisella ei siis olisi merkitystä lesken hallintovaltuuden kannalta. Tämä tulkintavaihtoehto tarkoittaisi, ettei perintökaaren systematiikassa voida ajatella PK

²⁶³ Aarnio-Kangas 2009, s. 602.

19:21 sanonnan koskevan lesken oikeutta osallistua pesänselvitykseen pelkästään avio-oikeussuhteen perusteella, vaan myös muilla osakkuusperusteilla.

Käytännön tilanteita on niin monenlaisia, ettei voida eikä ole edes järkevää yrittää luoda tyhjentävää luetteloa siitä, milloin toimii ehdottomasti toimeenpanija yksin, milloin taas ehdottomasti toimeenpanija ja leski yhdessä. Tästä huolimatta olisi erittäin olennaista saada selvyys siihen, rajoittaako toimeenpanijan toimivaltaa voimassa olevan oikeuden mukaan millä hyvänsä perusteella osakkuusasemassa olevan aviopuolison oikeus, kuten suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa on horjuen ehdotettu, vaiko vain avio-oikeussuhteen nojalla osakkuusasemassa olevan lesken oikeus, joka olisi systemaattisesti helpommin hyväksyttävissä oleva ratkaisu. Edellä läpi käydyt käytännön esimerkkitapauksetkaan eivät tuo suoraa ratkaisua siihen, kumpi edellä esitetyistä laintulkintaratkaisuksista on oikein tai väärin. Lesken ja toimeenpanijan yhteishallinto kytkettynä lesken osakkuusaseman keston voidaan sanottujen esimerkkien valossa pitää käytännön kannalta aivan toimivana tulkintana PK 19:21 sisällöstä. Käytännössä toimii yhtä hyvin myös vastakkaisen näkökulman mukainen tulkinta, jonka mukaan toimeenpanija syrjäyttäisi perillisenä tai testamentinsaajana osakkuusasemassa oleva lesken. Täysin selvää on vain se, ettei täysin osakkuusasemaa vailla olevan lesken ”oikeus osallistua pesänselvitykseen” rajoita toimeenpanijan toimivaltaa, sillä tällaista oikeutta ei ole.

Eva Gottberg on kirjoittajan pyynnöstä ottanut Lakimiesliiton koulutuksen tauolla kantaa lesken ja toimeenpanijan hallintovaltuuden jakoon toteamalla, että sen jälkeen, kun lesken avio-oikeussuhde on purettu, lesken asemaa suhteessa toimeenpanijaan tulee tarkastella perintökaaren järjestelmän mukaisesti.²⁶⁴ Tämä systemaattisesti johdonmukainen linjaus tarkoittaa käytännössä sitä, ettei leski osallistuisi kuolinpesän hallintoon perillisenä tai yleisjälkisaädöksen saajana. Kun lesken avioliittolakiin perustuva osakkuus on päättynyt ositukseen ja vainajan jäämistön lopullinen laajuus on selvillä, taikka avio-oikeussuhde ei ylipäänsä aktualisoidu lesken ja ensin kuolleen puolison kuolinpesän välillä, toimeenpanija syrjäyttää PK 19:1 määritelmän mukaisesti perilliset ja yleisjälkisaädöksen saajat ensin kuolleen puolison kuolinpesän hallinnosta. Tässä esityksessä kallistutaan *Gottbergin*, aiemmin tässä esityksessä läpikäytyjen Ruotsin perintökaaren esitöiden sekä myös Ruotsin

²⁶⁴ Lakimiesliiton koulutus – Perintökaaren 3 luvun mukainen lesken perimys käytännössä, Keskuskauppa-kamarin koulustila Metropolia, Helsinki 18.1.2013.

nykyisen oikeuskirjallisuuden²⁶⁵ kannalle, jonka mukaan vain lesken avio-oikeussuhteeseen perustuva osakkuus rajoittaa toimeenpanijan toimivaltaa. Tätä tulkintaa puoltaa myös se, että kysymyksessä on perittävän oikeus määrätä nimenomaan oman jäämistönsä hallinnosta. Jos lesken avio-oikeussuhteeseen perustuva osakkuusasema on vähääkään riidanalainen tai muutoin epäselvä, toimeenpanija ja leski toimisivat kuitenkin yhdessä aina niin kauan, kun lesken osakkuusasema on lopullisesti ratkaistu. PK 18:1.2²⁶⁶ riidanalaisuussäännön täytyisi katsoa soveltuvan myös tilanteessa, jossa on puhe lesken oikeudesta osallistua pesänselvitykseen toimeenpanijan valtuuden tätä rajoittamatta. Toisaalta toimeenpanijan olisi perusteltua käyttää hyvissä ajoin pesänselvittäjäetuoikeuttaan niissä tilanteissa, joissa lesken hallintovaltuuteen liittyvä epäselvyys uhkaa vaarantaa sujuvan pesänselvityksen.²⁶⁷

Lesken hallintovaltuuden rajoissa on kyse äärimmäisen tärkeästä ja suhteellisen yleisestä tilanteesta, jossa puhutaan kuolinpesän laillisesta edustamisesta, ja siten suoraan esimerkiksi kuolinpesän nimissä tehtyjen oikeustoimien pätevydestä. Käytännön esimerkkinä mainittakoon, ettei kuolinpesän omaisuuteen kuuluvan asunto-osakkeen luovutus tai muukaan pesänselvitystoimi ole pätevä, jos sen allekirjoittaa pelkästään toimeenpanija, vaikka myös eloonjääneen puolison (tai tämän edesmennessä puolison oikeudeomistajien) myötävaikutusta olisi lain mukaan tarvittu. Suomalaisen oikeuskirjallisuuden tulisi ehdottomasti ottaa paremmin ottaa kantaa, selventää ja perustella PK 19:21 sanontaa ja siitä tehtäviä johtopäätöksiä nykyistä paremmin – eli edes jotenkin. KKO:n ratkaisu asiasta voisi perusteluineen selkiyttää vallitsevan epäselvyyden. Tässä tutkielmassa otetaan se kanta, ettei voida hyväksyä täysin ilman perusteluja tehtyä johtopäätöstä, että kaikenlainen lesken osakkuus absoluuttisesti rajoittaa toimeenpanijan toimivaltaa. Toisella puolella vaakakupissa on testamenttausvapaus, tarkemmin sanottuna testamentin tekijän lain mukainen oikeus määrätä kuolinpesänsä hallinto erotettavaksi perillisten ja yleisjälkikäädösten saajien hallinnosta.

²⁶⁵ Walin 2001, s. 115: ”Endast i den mån maken eller sambon är arvinge eller testamentstagare har exekutorförvaltningsrätten i hans ställe.”

²⁶⁶ PK 18:1.2: ”Perillisen ja yleisjälkikäädöksen saajan katsotaan olevan osakkaita silloinkin, kun heidän oikeutensa on riidanalainen.”

²⁶⁷ Walin 2001, s. 118 ss.

4.6.3.2 Toimeenpanijalla ei valtuutta luovuttaa kuolinpesää konkurssiin

PK 19:21 mukaan testamentin toimeenpanijalla on sama valtuus kuin pesänselvittäjällä, ei kuitenkaan pesänselvittäjälle PK 19:12b.1²⁶⁸ nojalla kuuluvaa valtuutta luovuttaa kuolinpesää konkurssiin. Voidaan todeta, ettei testamentilla ole edes nimenomaisella määräyksellä mahdollista PK 19:21 toimivaltarajoituksesta johtuen antaa toimeenpanijalle kelpoisuutta luovuttaa kuolinpesän omaisuutta konkurssiin. Tällainen testamenttimääräys lukeutuu systeeminvastaisiin kiellettyihin hallintovaikutuksiin ja on suoraan lain nojalla mitätön.

Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että tämä PK 19:21 kieltö on käytännössä menettänyt merkityksensä vuoden 2004 konkurssilain tultua voimaan. Jos pesän omaisuus, joka on toimeenpanijan hallinnossa, ei riitä testamenttimääräysten toteuttamiseen, toimeenpanijan tulee pesänselvittäjäetuoikeutensa nojalla hakea itselleen pesänselvittäjän määräys, ja joko itse selvittää ylivelkainen pesä ”pienoiskonkurssissa” tai pesänselvittäjälle kuuluvan asiavaltuuden nojalla luovuttaa kuolinpesän omaisuus konkurssiin.²⁶⁹ Tässä esityksessä ei tämän enempää käsitellä kuolinpesän omaisuuden luovuttamista konkurssiin.

4.6.3.3 Kielletty testamenttausvallan delegointi

Muista hallintovaikutuksista, joita ei voi testamentilla perustaa, voidaan mainita kielletyksi testamenttausvallan delegoinniksi katsottavat jäämistöhallintoa koskevat testamenttimääräykset. Toisin kuin suoraan laista johtuvissa toimeenpanijan toimivallan rajoituksissa, testamenttausvallan delegointiongelmassa ei ole luonteeltaan kyse rajoituksesta, joka kohdistuisi suoraan toimeenpanijan toimivaltaan, vaan kyse on korostetusti testamentin tekijän valtuutus- ja testamenttausvallan rajoista.²⁷⁰ Laissa ei ole säädetty siitä, minkälainen testamenttausvallan delegointi katsotaan sallituksi ja mikä kielletyksi. Tämän tutkimuksen aiheena ei ole varsinaisesti pohtia testamenttausvallan delegointiongelmaa. Kuitenkin testamenttausvallan ylittymisestä eli kielletystä delegoinnista johtuu suoraan tällaisen testa-

²⁶⁸ PK 19:12b: Pesänselvittäjä voi hakea kuolinpesän asettamista konkurssiin.

Konkurssiin asettamisen edellytyksistä säädetään konkurssilain (120/2004) 2 luvussa.

²⁶⁹ Aarnio-Kangas 2009, s. 602: ”Voimassa olevan viralliselvitysjärjestelmän tavoite on, että pesänselvittäjä selvittää ylivelkaiset ja ’konkurssikypsät’ kuolinpesät. Mikäli testamentin toimeenpanija olisi poikkeuksellisesti määrätty sellaiseen kuolinpesään, jonka varallisuus ei riitä testamenttimääräysten täytäntöönpanemiseen, toimeenpanijan tulee hakea pesänselvittäjä määräys ja siinä roolissaan sen jälkeen hoitaa ylivelkainen kuolinpesä ’pienoiskonkurssissa’. Pesänselvittäjäksi määrätty testamentin toimeenpanija voi myös luovuttaa kuolinpesän konkurssiin.”

²⁷⁰ Valtuutuksesta ja testamentista ks. Aarnio-Kangas 2008, s. 365.

menttimääräyksen mitättömyys, ja sillä voi siten olla tosiasiallinen (rajoittava) vaikutus toimeenpanijan testamentissa määriteltyyn toimivaltaan. Kuten edellä todettua, kielletystä delegoinnista voi aiheutua testamentin hallintomääräysten toteuttamista pahastikin vaikeuttavia myyränkoloja, joten on erityistä syytä käydä tässä esityksessä läpi seikkoja, jotka olisi syytä ottaa huomioon toimeenpanijamääräyksen sisältöä ja testamenttikokonaisuutta laadittaessa.

Testamenttausvallan delegointiongelma on laaja ja erilaisille oikeusjärjestelmille pitkälti yhteinen. Se ulottaa juurensa aina roomalaiseen oikeuteen saakka,²⁷¹ joten ongelma voidaan hyvällä syyllä luokitella kuuluvaksi testamenttioikeuden ikuisuusksymyksiin.²⁷² Oikeuskirjallisuus tai -käytäntö eivät ole viime aikoina esittäneet mitään mullistavia ratkaisuja tähän varsin mutkikkaaseen testamentti- ja toimeenpanijaoikeudelliseen ongelmaan. Yleisohjeena on todettu, ettei testamentilla voida siirtää toimeenpanijan toimivaltaan kuuluvaksi sellaista päätösvaltaa, joka kuuluu testamentin tekijälle²⁷³ – edelleen on todettu, että delegointikiellosta tehtävät poikkeukset ovat käytännön kannalta merkittävämpiä kuin itse kielto.²⁷⁴ Tästä johtuen testamentin aineelliseen, ilmeisesti yhtä hyvin kuin sen hallinnolliseen sisältöön liittyvän päätäntävällän toimeenpanijalle siirtämisen pätevyys olisikin ratkaistava tapaus tapaukselta kokonaisarvostelun perusteella,²⁷⁵ minkä ei voida sanoa olevan oikeusvarmuuden näkökulmasta kovinkaan tyydyttävä tilanne.

Yleisesti sallituksi testamenttausvallan delegoinniksi on katsottu rajoitettuun, tiettyyn testamentin yksityiskohtaan liittyvät määräykset.²⁷⁶ Tässä esityksessä ei aiheen rajauksen vuoksi tarkemmin käsitellä toimeenpanijalle delegoitua valtaa päättää perinnönjaosta,²⁷⁷ vaan muunlaisen, perintökaaren systematiikassa pesänselvityksen alaan luettavan päätösvallan delegoimista toimeenpanijalle. Se, että testamentin tekijä määrittelee toimeenpanijan pesänselvitystoimiin liittyvään harkinta- ja ratkaisuvalltaan kuuluvaksi muuta kuin laista

²⁷¹ Ks. Ylöstalo 1954, s. 77 ss.

²⁷² Aarnio-Kangas 2009, s. 595.

²⁷³ Aarnio-Kangas 2009, s. 596.

²⁷⁴ Aarnio-Kangas 2008, s. 366.

²⁷⁵ Aarnio-Kangas 2008, s. 370: ”Minkäänlaisia kiinteitä rajoja ei oikeuskäytännön sen paremmin kuin testamenttikirjallisuudenkaan pohjalta voida esittää.”

²⁷⁶ Aarnio-Kangas 2009, s. 596 alav.

²⁷⁷ Perinnönjakoon kuuluviksi ja siten käsittelyn ulkopuolelle rajataan delegointimääräykset, jotka koskevat esimerkiksi jäämistöomaisuuden omistusoikeuden siirtymistä testamentin tekijältä testamentin saajalle, testamentin saajien piirin täsmentämistä tai testamentin saajan optiovaltaa koskevat määräykset, joista tarkemmin ks. Aarnio-Kangas 2008, s. 364 ss.

johtuu, voi toki vaikuttaa esimerkiksi omaisuuden hallintaoikeuden lopulliseen siirtymiseen perintöomaisuuden omistusoikeuden saajalle,²⁷⁸ muttei omistusoikeuden siirtymiseen tai siirtymättä jäämiseen itsessään. Jos taas testamentin tekijä pyrkii siirtämään toimeenpanijalle nimenomaisesti jäämistöomaisuuden jakautumiseen liittyvää harkinta- ja ratkaisuvaltaa, puhutaan keskeisesti perinnönjakoon liittyvästä (kielletystä) testamenttausvallan delegoimisesta, joka on jätettävä oman esityksensä aiheeksi – kuten PK 23 luvun pesänjako ja toimeenpanijaa koskevat säännökset muutoinkin.

Kun verrataan varsinaisen perinnönjaon lopullisuutta ja taloudellista merkittävyyttä siihen, minkälaisin pesänselvitystoimin tai täytäntöönpanoehdoin tämä saanto toteutetaan, voidaan väittää, että perinnönjakoon liittyvä testamenttausvallan delegointi on merkittävästi riskialttiimpaa toimintaa verrattuna pesänselvityksen alaan kuuluvan testamenttausvallan delegointiin, jos delegointimääräys käy myöhemmin mitättömäksi. Testamentin tekijän näkökulmasta kielletyksi katsottavan pesänselvitys- ja perinnönjakovallan delegoinnin seuraus on hänen viimeisen tahtonsa vesittyminen joko osittain tai jopa kokonaan, mistä syystä testamenttia laadittaessa ei kannata tälläkään saralla pyrkiä jäämistöoikeudellisiin ”urheilusuorituksiin”. Silti voidaan (on voitava) testamenttia laadittaessa luottaa siihen, mitä testamenttausvallan delegoimisesta on oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa linjattu.

4.6.3.3.1 Täytäntöönpano-ohjeet

Käytännössä toimeenpanijalle testamentilla delegoitu valta liittyy yleensä erilaisiin pesänselvitystoimiin ja testamentin aineellisten määräysten toteuttamiseen (varsinainen delegointi²⁷⁹), ei niinkään aineelliseen perinnönjakoon itsessään.²⁸⁰ Täytäntöönpano-ohjeiksi voidaan karkeasti luokitella testamentin kaikki muut kuin toimeenpanijan henkilöä koskevat pesänselvitysmääräykset. Sallitut täytäntöönpanomääräykset sitovat sekä lainvoimaisen

²⁷⁸ Ks. mitä todettu KKO 1985 II 149 osalta.

²⁷⁹ Pesänselvityksen kannalta kysymys on toimeenpanijan suorittamasta ns. varsinaisesta jälkisäädöksen toimeenpanosta, ks. Ylöstalo 1954, s. 77: ”Testamenttia täytäntöönpanossa joudutaan kuitenkin tekemään koko joukko melko itsenäisiäkin ratkaisuja, joiden kuitenkin voidaan sanoa kuuluvan pikemmin jälkisäädöksen toimeenpanemiseen kuin sisältävän itsenäisiä, omakohtaista päätöstä edellyttäviä kannanottoja. Kuitenkin oikeuskäytäntömme osoittaa, että myös sellaisia ratkaisuja, joita on vaikea lukea täytäntöönpanotoimien ryhmään, voidaan pätevästi jättää toimeenpanijan tehtäväksi.”

²⁸⁰ Aarnio-Kangas 2008, s. 368: ”Varsinainen delegointi koskee kuitenkin yleensä muita toimia kuin jäämistön jakoa. Toimeenpanijalle voidaan esimerkiksi antaa valta ’harkintansa mukaan’ myydä jäämistöön kuuluvaa kiinteää omaisuutta, täsmentää testamentilla annettavia etuuksia tai päättää muita sitovalla tavalla omaisuuden käyttämisestä määrätarkoitukseen.”

testamentin nojalla pesää hallitsevaa toimeenpanijaa että PK 19:21.2 erityishuomautuksen nojalla myös toimeenpanijaa, jonka tuomioistuin on määrännyt pesänselvittäjäksi. PK 19:21 toimeenpanijajärjestelmästä johtuu, että testamentin tekijä voi testamentissa määrittellä toimeenpanijan toimi- ja harkintavallan pesänselvittäjän toimivaltaa laajemmaksi,²⁸¹ poislukien kuitenkin kielletyt hallintomääräykset, sekä luonnollisestikin toimeenpanijan toimivaltaa koskeviksi tarkoitetut yleisesti kielletyt testamenttiehdot.²⁸² Esimerkiksi hyvän tavan vastaista ja siten kiellettyä olisi kelvoittaa testamentin toimeenpanija esiintymään kaikissa pesänselvitykseen liittyvissä toimenpiteissä ilman housuja (*contra bonus mores* -kielto).

Harkintavaltaa toimeenpanijalle delegeoiva täytäntöönpanomääräys on aina yksilöitävä samalla tarkkuudella kuin esimerkiksi erityistoimeenpanijan toimivalta. Tarkkarajainen yksilöinti on täytäntöönpano-ohjeen pitävyyden tehoste, sillä liian avoimeksi jätetty harkintavaltaa siirtävä testamenttimääräys voi huonoimmassa tapauksessa käydä mitättömäksi ja jäädä kokonaan ilman hallintovaikutuksia. Sallittua delegointia voisi olla esimerkiksi tarkkaan yksilöityä pesänselvitystoimea koskeva määräys, jonka sisältö voitaisiin tyhjentävästi kirjoittaa auki testamentissa ja perustaa siten toimeenpanijalle nimenomainen erityistoimivalta, mutta sen sijasta jätetään esimerkiksi olosuhteiden muuttumisen varalta avoimeksi ja toimeenpanijan harkintaan, miten hänen viime kädessä tulee toteuttaa kyseessä oleva toimenpide. Tällaista harkintavaltaa ilmaisee esimerkiksi toimeenpanijalle annettu valta ”parhaaksi katsomillaan tavalla” toteuttaa tietyt pesänselvitystoimenpiteet, kuten avustuksen antaminen pesänosakkaalle.²⁸³

Vanhastaan delegeoimisongelmaan on suhtauduttu hyvin varovaisesti ja kehoitettu käyttämään delegointia mieluummin vain vähäistä yksityiskohtaa kuin tärkeää ja keskeistä toimenpidettä koskevissa asioissa.²⁸⁴ Ohjetta voidaan edelleen pitää hyvänä lähtökohtana. Nykyisen PK:n järjestelmässä päteväksi voidaan kuitenkin katsoa merkitykseltään suhteellisen reippaatkin testamentin tekijältä toimeenpanijalle päätäntävaltaa delegeoivat määräykset, kuten esimerkiksi toimeenpanijan oikeus kiinteän omaisuuden luovuttamiseen ja tämän luovutusosoikeustoimen ehtojen hyväksymiseen ilman PK 19:14 säädettyä osakkaiden lupaa,

²⁸¹ Mahdollisuus esim. PK 19:14.1 sivuuttamiseen, ks. Aarnio-Kangas 2008, s. 368.

²⁸² Ks. Aarnio-Kangas 2008, s. 564 ss.

²⁸³ Aarnio-Kangas 2008, s. 368.

²⁸⁴ Ylöstalo 1954, s. 81.

taikka omaisuuden luovuttamisesta kullekin osakkaalle PK 19:16 poikkeavalla tavalla, kun ositus tai perinnönjako on toimitettu ja tullut lainvoimaiseksi. Usein täytäntöönpanomääräyksissä on keskeisiltä osin kysymys juuri toimeenpanijaan sovellettavien pesänselvittäjän hallintoa, vastuuta, toimestaan vapauttamista sekä palkkiota koskevien sääntöjen muuttamisesta ja muotoamisesta. Toimeenpanijan oikeutta palkkioon, samoin kuin muidenkin pesänselvittäjää koskevien säännösten soveltumista toimeenpanijaan, käsitellään tarkemmin jäljempänä. Tässä yhteydessä voidaan todeta kuitenkin se seikka, ettei voitane katsoa sallituksi delegoinniksi tai ainakaan suositeltavaksi jättää toimeenpanijan itsensä harkittavaksi, kuinka suuren palkkion hän toimensa suorittamisesta ansaitsee, vaan mieluummin määrätä suoraan kiinteästä palkkiosummasta, jos pesänselvittäjän palkkiota koskevasta PK 19:20 halutaan poiketa. Ainakaan tällaista harkintavaltaa ei tulisi jäljempänä sanotuista syistä delegoida tilanteessa, jossa toimeenpanijaksi määrätty toimii myös kyseisen määräyksen sisältävän testamentin todistajana.²⁸⁵

Oikeuskäytännössä on linjattu, että toimeenpanija voi pätevästi testamentin täytäntöönpano-ohjeiden mukaisesti jopa hallita osakkaalle tulevaa perintöosuutta vielä jaon lainvoimaiseksitulon jälkeenkin (KKO 1985 II 149²⁸⁶) omistajien lukuun. On keskeistä tämän oikeustapauksen yhteydessä ensiksikin havaita testamentin tekijän oikeus määrittellä toimeenpanijalle kuuluvaksi sellaista täytäntöönpanotoimivaltaa, joka ei kuulu hänelle pesänselvittäjää koskevien säännösten nojalla. Ilman testamentin erillistä täytäntöönpanomääräystä toimeenpanijan olisi pesänselvittäjää koskevan PK 19:16.2 nojalla tullut luovuttaa jäämistöomaisuus testamentinsaajille heti jaon tultua lainvoimaiseksi. Määräys olisi lisäksi PK 19:21.2 nojalla koskenut myös pesänselvittäjäksi määrättyä toimeenpanijaa. Toiseksi on tärkeää käsitteellisesti erottaa toimeenpanijan suorittama kuolinpesän omaisuuden hallitseminen osakkaiden lukuun ennen perinnönjaon lainvoimaiseksi tuloa, sekä tämän omai-

²⁸⁵ Ks. jäljempänä toimeenpanijan normaalipalkkio contra legaattipalkkio ja sen esteellisyysvaikutukset PK 10:4 mukaan.

²⁸⁶ KKO 1985 II 149: ”Testamentin tekijä oli testamentannut omaisuutensa alaikäisille lapsilleen mm. määräyksin, että nämä saivat omaisuuden vapaasti käytettäväkseen vasta täytettyään 25 vuotta. Testamentin mukaan A oli sen toimeenpanija ja hänet oli määrättävä lasten uskotuksi mieheksi kaikissa perintöön liittyvissä asioissa. A pyysi, että hänet testamentin mukaisesti määrättäisiin alaikäisten lasten uskotuksi mieheksi. Hakemus hylättiin, kun A:lla testamentin toimeenpanijana oli oikeus pitää hallinnassaan kunkin perillisen perintöosuus kunnes asianomainen täytti 25 vuotta eikä A siten tarvinnut uskotun miehen määräystä omaisuuden hoitamiseen ja kun pesän hallinta saattoi vaatia myös sellaisten oikeustoimien suorittamista, joihin tarvittiin testamentin saajien suostumus, ja kun näiden edun huomioon ottaminen sen vuoksi vaati, ettei A:ta määrätty heidän uskotuksi mieheksen. Ään.”

suuden hallitseminen testamentin nojalla omistajien lukuun perinnönjaon tultua lainvoimaiseksi.

Oikeustapaus on yksi merkittävimmistä toimeenpanijaa koskevista korkeimman oikeuden ratkaisuksista täytäntöönpano-ohjeita koskevan kysymyksen ohella pitkälti sen vuoksi, että tapauksella on myös osakkaan edunvalvontaa sekä ns. ikäehtoisen saannon järjestämistä koskeva ulottuvuus. *Rautialan* aikoinaan esittämä väite siitä, ettei lakiosan luovuttamista koskeva rajoitus olisi pätevä,²⁸⁷ on katsottava viimeistään ratkaisun KKO 1985 II 149 myötä voimassa olevaa oikeustilaa vastaamattomaksi. Väite ilmentää vanhentunutta vuoden 1734 lain perintökaaren mukaista ajattelua, jossa toimeenpanijan hallintovaltuus kohdistui ”vapaaosaan” jäämistöstä. Sen sijaan täytäntöönpanomääräyksellä voidaan oikeustapauksen perusteluissa todetulla tavalla pätevästi antaa toimeenpanijalle oikeus hallita omaisuutta määräajan myös jaon tultua lainvoimaiseksi. Tapauksesta ei kuitenkaan voitane tehdä sellaista johtopäätöstä, että tällainen täytäntöönpanomääräys voitaisiin antaa toistaiseksi voimassa olevana taikka edes siltä osin avoimena, että olisi toimeenpanijan harkinnassa, luovutetaanko omaisuus saajilleen 10 vai 20 vuoden kuluttua. Myöskään käytännön oikeuselämän vaatimukset eivät puolla tällaista tulkintaa. Kuitenkaan kiinteää takarajaa ei voitane asettaa sille, kuinka pitkäksi ajaksi omaisuus voidaan jaon jälkeen määrätä olemaan toimeenpanijan hallinnossa.²⁸⁸ Hyvin pitkästäkin, jopa kymmenien vuosien hallinta-ajasta on mahdollista määrätä. Tällöin on kuitenkin otettava konkreettisesti huomioon toimeenpanijan ikään ja terveyteen liittyvät käytännön ongelmat, ja tarvittaessa delegoitava hänelle valta nimetä sijaansa sukseivitoimeenpanija²⁸⁹ luovutettavaa omaisuutta hallitsemaan, kun ensisijaisesti toimeenpanijaksi määrätty ei siihen enää kykene.

Jäämistöomaisuuden luovuttamista koskevalla täytäntöönpanomääräyksellä voidaan määrääjäksi saada aikaan järjestely, jossa tavoitellaan ikäehtoista²⁹⁰ testamenttisaantoa, taikka

²⁸⁷ Rautiala 1968, s. 95: ”Testamentti saattaa kuitenkin sisältää toimeenpanijalle sellaisenkin toimivallan, että hän hoitaa jotain omaisuutta vielä jaon jälkeenkin. - - Ainakin on selvää, että perillisen lakiosaan nähden ei voida testamentissa tehdä tällaista rajoitusta, ainakaan sikäli, että perillinen ei täysi-ikäiseksi tultuaan saisi vapaasti määrätä lakiosastaan tai, että lakiosan hallinto-oikeus otettaisiin pois lakimääräiseltä holhoojalta.”

²⁸⁸ Aarnio-Kangas 2009, s. 601: ”Toimeenpanijan kompetenssin ajallista ulottuvuutta harkittaessa on kyse aina testamentin tulkinnasta.”

²⁸⁹ Ks. mitä jäljempänä jäljempänä tässä esityksessä todettu tällaisen delegointimääräyksen pätevydestä.

²⁹⁰ Tässä yhteydessä ikäehdon käsitteellä tarkoitetaan lähinnä monien (yleensä varttuneempien kansalaisten) tavoittelemaa järjestelyä, jossa yritetään estää tai rajoittaa alaikäisen edunvalvojen määräysvaltaa alaikäiselle tulevaan omaisuuteen. Kysymys aktualisoituu useimmin elinaikaisissa lahjoituksissa ja on niissä tietyiltä osin ongelmallisempi kuin ”kuolemanvaraisessa ikäehdossa”. Huomionarvoista on, että toimeenpanijan omaisuus-

esimerkiksi alkoholisoituneelle osakkaalle tulevan jako-osuuden erottamista hänen omistajanhallinnastaan jaon lainvoimaisuuden jälkeen esimerkiksi 10 vuodeksi, jona aikana hänen toivotaan menevän hoitoon ja raitistuvan. Pidättämällä toimeenpanijalle oikeus hallita jäämistöomaisuutta omistajan lukuun voidaan pätevällä tavalla sivuuttaa alaikäisen edunvalvojat alaikäiselle tulevan perintöomaisuuden hallinnasta, taikka estää alkoholisoitunutta osakasta haaskaamasta jako-osaansa viinaan. Tätä vaihtoehtoa ei voida tämän syvällisemmin tässä yhteydessä pohtia, mutta testamentin tekijän kannattaa ottaa huomioon tämä eräänä vaihtoehtona toimeenpanijainstituution normaalia monipuolisemmasta hyödyntämisestä. Voimassa oleva oikeutemme antaa järjestelylle tukensa.

Todettakoon lopuksi, että tämän esityksen ulkopuolelle jäävät kaikki toimeenpanijaan ja holhoustoimilain järjestelmään, kuten HolhTL 5:34 luvanvaraisiin oikeustoimiin sekä osakkaan edunvalvojan ja toimeenpanijan väliseen suhteeseen liittyvät kysymykset. Nämä käytännön oikeuselämän kannalta sinänsä hyvin keskeiset, myös tiettyjä pesänselvitystoimia koskevat kysymykset jäävät erillisen esityksensä aiheeksi.²⁹¹

4.6.3.3.2 Valta nimetä toimeenpanija

Keskeinen ja kiistanalainen testamenttausvallan delegointiin liittyvä erityiskysymys on jollekulle testamentilla annettu valta nimetä testamentin toimeenpanija. Voidaan erottaa tilanne A, jossa testamentin tekijä on määrännyt, että toimeenpanijan tulee hallita pesän omaisuutta perillisten ja yleisjälkijäedösten sijasta, mutta hän ei itse ole lainkaan nimennyt toimeenpanijaa, vaan on sen sijasta antanut jollekin oikeus- tai luonnolliselle henkilölle vallan nimetä henkilö, joka hoitaa testamentissa sanotut toimeenpanijan tehtävät (KKO 1943 I 15²⁹²). Tilanteen A voidaan sanoa olevan käytännön oikeuselämässä harvinainen siitä huolimatta, että PK 19:1.3 jopa yksilöi nimenomaisesti tämän tilanteen. Sen sijaan käytännössä yleisempi on tilanne B, jossa on annettu toimeenpanijamääräys tietylle henki-

den luovutusvaltaa koskevalla määräyksellä voidaan ulottaa vaikutuksia myös 18 vuotta täyttäneen itsensä oikeuteen hallita perinnöksi saatua omaisuutta.

²⁹¹ Ks. toimeenpanijasta ja osakkaan eduvalvonnasta Aarnio-Kangas 2009, s. 604.

²⁹² KKO 1943 I 15: ”Testamentissa oli jätetty erään yhdistyksen asiaksi valita testamentin toimeenpanijat, mitkä sitten oli testamentin määräysten mukaan valittukin. Jutussa oli kysymys tällä tavoin valittujen toimeenpanijain perustettavan säätiön lukuun tekemien sopimusten sitovaisuudesta. Kun sopimuksia pidettiin sitovina, osoittaa se, että toimeenpanijan valinta on ollut pätevästi delegeitavissa.”

lolle X, ja samalla annettu hänelle valta nimetä muu henkilö hänen sijastaan hoitamaan toimeenpanijan tehtävät (KKO 1950 II 23²⁹³).

Molemmissa tilanteissa A ja B on kyseessä toimeenpanijan henkilön nimeämistä koskeva valintavalta, ja kummatkin delegointitavat on mainituissa korkeimman oikeuden ratkaisuissa katsottu päteviksi. Ratkaisut on tosin annettu vuoden 1734 lain perintökaaren ollessa voimassa, mutta ne voidaan katsoa edelleen päteviksi siitä syystä, ettei vuoden 1965 perintökaarensakaan ole säännöksiä toimeenpanijan nimeämisen tai ylipäänsä testamenttausvallan delegoimisesta. Korkein oikeus ei ole myöskään julkaissut uusia toimeenpanijan nimeämisenvaltaan liittyviä ennakkoratkaisuja, mikä viestii osittain siitä, ettei oikeustila ole vuoden 1965 perintökaaren voimaan tulon jälkeen tältä osin muuttunut. Oikeuskäytännössä aikoinaan luodut säännöt toimeenpanijan valintavallasta on vahvistettu päteväksi uudessakin oikeuskirjallisuudessa.²⁹⁴

Ristiriitaiseksi tilanteen tekee se, että toisaalla oikeuskirjallisuudessa ei ole edellämainituista linjauksista huolimatta hyväksytty päteväksi järjestelyä, jossa ensisijaiselle toimeenpanijalle on testamentissa annettu valta nimetä sijaansa suksessiivitoimeenpanija.²⁹⁵ *Aarnio-Kankaan* Suomen jäämistöoikeus I (2009) toteaa toimeenpanijan valintavallan delegoimisen olevan kiellettyä, samojen kirjoittajien Suomen jäämistöoikeus II (2008) puolestaan sen olevan sallittua, mikä on omiaan aiheuttamaan epäselvyyttä voimassa olevan lain sisällöstä. Kielletyksi katsottavan delegoinnin rajoista vaikuttaa vallitsevan *Urpo Kankaan* ja *Aulis Aarnion* välinen tulkintaero.

Tässä esityksessä kallistutaan ”näytönenemmyysperiaatteen” nojalla edellä viitattujen korkeimman oikeuden ratkaisujen sekä *Aarnion* ja *Ylöstalon*²⁹⁶ edustamalle kannalle, jonka mukaan oikeastaan kenelle hyvänsä jäämistöintressenttipiiriin kuuluvalle taholle – niin

²⁹³ KKO 1950 II 23: ”Testamenttia moitittiin mm. sillä perusteella, ettei V:ta ollut testamentissa määrätty toimeenpanijaksi. Moitekanne hylättiin tältä kohdilta, kun testamentissa oli toimeenpanijaksi määrätty Siikaisen seurakunnan esipappi tai tämän valtuuttama ja rovasti K. sanotun seurakunnan kirkkoherrana testamentissa annetun valtuutuksen nojalla oli määrännyt V:n testamentin toimeenpanijaksi.”

²⁹⁴ Aarnio-Kangas 2008, s. 368: ”Testamentissa voidaan antaa tietyille henkilöille valta valita perittävän kuoltua testamentin toimeenpanija. Tällainen päätävävallan siirto on sallittu oikeuskäytännössäkin.”

²⁹⁵ Aarnio-Kangas 2009, s. 595: ”Testamentin ensisijaiseksi toimeenpanijaksi nimetyille henkilöille ei voida siirtää valtaa nimetä sijalleen toinen henkilö, jos hän ei voi itse ryhtyä tehtävään.”

²⁹⁶ Ylöstalo 1954, s. 79 alav.: Saksan BGB:n §§ 2198-2200 mukaan ”sanotunlainen delegaatio on mahdollinen” (1950-luvulla); Vrt. Itävallan ja Sveitsin oikeus ei samaan aikaan ole vastaavasti hyväksynyt toimeenpanijan valintavallan delegaatiota.

testamenttiomaisuuden saajalle kuin testamentin toimeenpanijalle – voitaisiin pätevästi delegoida valta nimetä testamentin toimeenpanija, vaikkei testamentissa olisikaan yksilöity, mistä henkilöpiiristä valinta on tehtävä.²⁹⁷ Toimeenpanijan henkilön osalta hyvin avoinkin valintavallan delegointi olisi katsottava sallituksi, mutta kuten oikeuskirjallisuudessa on todettu, ei voida delegoida jollekulle valtaa päättää siitä, onko jäämistö ylipäänsä menevä testamentin toimeenpanijan hallintoon vai ei.²⁹⁸ Se, jolle on delegoitu valta valita testamentin toimeenpanijan henkilö, voi antaa tämän määräyksen vapaamuotoisesti, mutta ei voi peruuttaa tätä oikeustointa.²⁹⁹ Tällaisella delegoidulla valintavallalla nimetyllä toimeenpanijalla on oltava oikeus luopua tehtävästään samojen sääntöjen mukaisesti kuin mitä suoraan testamentissa nimettyyn toimeenpanijaan sovelletaan. Luopumistilanteessa henkilövalintaan oikeutettu voinee määrätä uuden toimeenpanijan – muutakaan vaihtoehtoa ei ole nähtävissä.

Edellä sanotun perusteella voidaan tiivistäen esittää, että sallittua testamenttausvallan delegointia on siis testamentin toimeenpanijan henkilön valitsemista (nimeämistä) koskeva määräys, kunhan testamentin tekijä on ensin pätevästi määrännyt, että jäämistö on menevä toimeenpanijan hallintoon osakkaiden yhteishallinnon sijasta. Tämä koskee myös ensisijaisen toimeenpanijan oikeutta valita suksessiivitoimeenpanija, sillä kyse on vain henkilön nimeämisestä, ei jäämistöomaisuuden kuulumisesta toimeenpanijan hallintoon eli testamentin hallintovaikutuksista sinänsä. Kiellettyä testamenttausvallan delegointia ja suoraan lain vastaista on se, että jollekulle annettaisiin avoin valta esimerkiksi ”harkintansa mukaan” määrätä tai jättää määräämättä testamentin toimeenpanija pesää hallitsemaan perillisten tai yleisjälkisaadoksen saajain sijasta. Tällainen määräys olisi kaiken lisäksi melko turha, sillä joka tapauksessa voidaan hakea pesän omaisuus pesänselvittäjän hallintoon, jos yhteishallinto ei onnistu. Jos testamentin tekijä jättää toimeenpanijan henkilön nimeämättä,³⁰⁰ pesänselvittäjän määräämisessä noudatetaan normaalisti PK 19:4.1 mukaista harkintaa ja menettelyä – tällöin tapahtuu ikään kuin tuomioistuimen toimesta sama henkilövalin-

²⁹⁷ Aarnio-Kangas 2008, s. 369.

²⁹⁸ Ylöstalo 1954, s. 79: ”Oikeuskäytännössämme on katsottu mahdolliseksi kelvoittaa testamentilla toinen henkilö valitsemaan toimeenpanija, mistä ei kuitenkaan ole lupa tehdä sitä johtopäätöstä, että myös kysymys, onko toimeenpanija valittava vai ei, saatettaisiin jättää muun kuin testamentintekijän määrättäväksi.”

²⁹⁹ Ylöstalo 1954, s. 79 alav. – voidaan katsoa kyseessä olevan samanlainen menettely, kuin jos testamentin toimeenpanijaksi määrätty luopuu tehtävästään.

³⁰⁰ PK 19:1.3 sanonnan ”jos testamentissa on sen toimeenpanijaa määräämättä pesän omaisuus erotettu pesän osakkaiden hallinnosta” viitannee lähinnä puheena olevaan tilanteeseen, jossa on määrätty pesän omaisuus toimeenpanijan hallintoon ja delegoitu henkilön nimeäminen jollekulle.

ta, kuin jos testamentin tekijän testamentilla valtuuttama henkilö olisi nimennyt haluamansa henkilön toimeenpanijana selvittämään kuolinpesän.

4.6.4 Toimeenpanijaan sovellettavat pesänselvittäjää koskevat säännökset

PK 19:21.1 mukaan testamentin toimeenpanijalla on sama valtuus kuin pesänselvittäjällä, jollei testamentista muuta ilmene. Perintökaaren järjestelmässä testamentin toimeenpanijaan soveltuvat – pääasiassa pesänselvitysjärjestelmän ”yhtenäisyyden vuoksi”³⁰¹ – lähtökohtaisesti samat PK 19 luvun säännöt, jotka koskevat tuomioistuimen määräämää pesänselvittäjää. Toimivaltarinnastus vahvistetaan PK 19:21.1 nimenomaisella viittauksella siihen, mitä PK 19 luvussa säädetään pesänselvittäjän hallinnosta, vastuusta, vapauttamisesta toimestaan sekä oikeudesta palkkioon.

Tutkimusaiheen rajauksen mukaisesti tässä esityksessä ei käsitellä pesänselvittäjäinstituutiota oikeudellisena ilmiönä eikä syvennyttä pesänselvittäjää koskeviin PK 19 luvun säännöksiin.³⁰² Sen sijasta, että toistettaisiin toimeenpanijan näkökulmasta samat asiat, jotka eri oikeuslähteissä on lausuttu pesänselvittäjästä, pyritään seuraavassa nostamaan lyhyesti esille muutamia keskeisimpiä seikkoja, joiden osalta pesänselvittäjää koskevien säännösten soveltuvuus toimeenpanijaan on jollakin tavoin erilaista tai voi toteutua vain soveltuvin osin.³⁰³

³⁰¹ NJA 1933 II, s. 288: ”Testamentsexekutors förvaltningsuppdrag företer stor likhet med boutredningsmannens. Det är därför önskligt, att de regler, som gälla för boutredningsman, till vinnande av likformighet erhålla motsvarande tillämpning å testamentsexekutor.”

³⁰² Mainittakoon kuitenkin tässä yhteydessä pesänselvittäjäinstituution keskeisimmät pääkohdat; Rautiala 1968, s. 39: ”Oikeuden päätös pesänselvittäjän määräämisestä sisältää sen, että pesän omaisuus on luovutettava pesänselvittäjän haltuun, jolle pesän omaisuuden hallinto tällöin tulee kuulumaan. Hän sivuuttaa siis omaisuuden hallinnosta sekä eloonjääneen puolison että lakiosaperilliset.”; Pylvänäinen 1969, s. 265: ”Mitä on - - sanottu toimivallan rajoista pesän osakkaiden osalta, on pääpiirteissään, ottaen kuitenkin huomioon pesänselvittäjän hallinnon erityisluonteen, sovellettava vastaavasti pesänselvittäjään. - - [Pesänselvittäjä] hoitaa yleisten ja erityisten vastuusäännösten alaisena hänelle uskottua hallintotehtävää pesän osakkaiden ja pesän ulkopuolisten intressipiirien välisessä kentässä.”; Saarenpää 1980a, s. 19: ”Pesänselvittäjä hoitaa selvitsemiehenä kuolinpesän selvitykseen ja hallintoon liittyvät tehtävät.”; Aarnio-Kangas 2009, s. 469: ”Siinä tapauksessa, että kuolinpesä luovutetaan pesänselvittäjän hallintoon, määräys lakkauttaa osakkaiden yhteishallinnon. Pesänselvittäjä määräyksen antamisen jälkeen osakkaat eivät edes yksissä tuumin voi päättää pesän asioista. Kuolinpesän osakkaat menettävät asiavaltuuden kuolinpesää koskevissa asioissa. Se on yksinomaan pesänselvittäjällä.”

³⁰³ Ruotsin oikeusjärjestyksen osalta ks. Walin 2001, s. 119 ss.

4.6.4.1 Toimeenpanijan hallinto

Testamentin, jossa toimeenpanijamääräys on annettu, voidaan sanoa olevan luonteeltaan samanlainen pesänselvityksen perusta kuin tuomioistuimen antama pesänselvittäjän määräyskirja. Kuitenkaan pelkkä toimeenpanijamääräyksen sisältävän testamentin olemassaolo ei yksin ratkaise toimeenpanijan hallinnon sisältöä, vaan myös testamentin tekijän tarkoitus on otettava huomioon: ”*Tulkittu jälkisaädös on toimeenpanon perusasiakirja.*”³⁰⁴ Lähtökohtana perintökaaren järjestelmässä on, että toimeenpanijamääräyksen sisältävä testamentti ja pesänselvittäjän määräyskirja ovat alla käsiteltävistä eroavaisuuksistaan huolimatta samanarvoisia, siis yhtä merkityksellisiä ja vahvoja pesänselvitysasiakirjoja. Käytännön oikeuselämässä näin ei useinkaan ajatella. Edellä sanottua vahvistaa ja tehostaa se, että toimeenpanijan ja pesänselvittäjän hallinto pääsääntöisesti samastuvat toisiinsa hallintovaltuuden alettua³⁰⁵ – pääsäännöstä poikkeuksena on eloonjääneen puolison oikeus osallistua pesänselvitykseen, kelpoisuus luovuttaa kuolinpesän omaisuus konkurssiin sekä testamentin tekijän toimeenpanijan toimivaltaan tekemät nimenomaiset täsmennykset.

Seuraavassa käsitellään nimenomaan sitä, miten toimeenpanijan hallinto ja pesänselvittäjän hallinto perintökaaren järjestelmässä pääasiallisesti eroavat toisistaan. Muutoin toimeenpanijan hallinnon osalta viitataan sääntöihin, jotka koskevat pesänselvittäjää.³⁰⁶ Pesänselvittäjän hallintoa koskevia säännöksiä käsiteltäessä on otettava huomioon, että testamentin tekijä voi halutessaan laajentaa, kaventaa tai muuttaa testamentin sanonnalla PK 19 luvun pesänselvittäjän hallintoa koskevien säännösten oletettua soveltuvuutta toimeenpanijaan. Toimeenpanijan toimivaltaa laajentavat määräykset sitovat PK 19:21.2 mukaan myös toimeenpanijaa, jonka tuomioistuin määrää pesänselvittäjäksi.

Tuomioistuimen antama pesänselvittäjä määräys on PK 19:22.2³⁰⁷ mukaan voimassa hetken antamishetkestä lukien muutoksenhausta huolimatta. PK 19:21 sen sijaan vaikenee

³⁰⁴ Aarnio-Kangas 2009, s. 603.

³⁰⁵ Lvk 1935:2, s. 143: ”Jos jätetään ottamatta lukuun se rajoitus, joka aiheutuu eloonjääneen puolison osallistumisesta kuolinpesän hallintoon, tulee testamentintoimeenpanijalla säännönmukaisesti olla samat yleiset valtuudet kuin pesänselvittäjällä.” – huom. kuitenkin testamentin sanamuodon ensisijaisuus suhteessa pesänselvittäjän yleishallintoa koskeviin sääntöihin Aarnio-Kangas 2009, s. 602: ”Jos toimivaltuuksien laajuus ei ratkea testamentin tulkinnalla, toimeenpanijaan sovelletaan pesänselvittäjää koskevia säännöksiä.”

³⁰⁶ Aarnio-Kangas 2009, s. 601: ”Toimeenpanija huolehtii - - kaikista niistä toimista, joista vastuu muutoin kuuluu osakkaille tai pesänselvittäjälle.”

³⁰⁷ Ks. mitä tässä esityksessä lausuttu PK 19:7 osalta.

toimeenpanijan yksinomaisen hallinnon alkamishetkestä. On selvää, että toimeenpanijan hallinnon alkaminen poikkeaa siitä, mitä laissa säädetään pesänselvittäjän hallinnon alkamishetkestä, sillä pesänselvittäjän hallinnon perusta on tuomioistuimen antama määräyskirja, kun taas toimeenpanijan hallinnon perustana on perittävän tekemä testamentti. Lakitekstistä ei suoraan ilmene, millä tavoin toimeenpanijan hallinnon alkaminen eroaa siitä, mitä PK 19 luvussa säädetään pesänselvittäjän hallinnosta. Eroavaisuus on kohdennettavissa tarkemmin hetkeen, jolloin toimeenpanijan pesänselvittäjään rinnastuva asiavaltuus jäämistöhallintotoimissa alkaa.

Oikeuskirjallisuudessa puhutaan testamentista pesänselvitysasiakirjana,³⁰⁸ mikä on varsin informatiivinen ilmaus tarkasteltaessa sitä, milloin testamentin sisältämä toimeenpanijamääräys saavuttaa ne pesän omaisuuden hallintoa koskevat vaikutukset, jotka perittävä on tarkoittanut tällä määräyksellä saattaa voimaan. Niin Ruotsin kuin Suomen perintökaaren valmisteluaineistossa on todettu, että toimeenpanijan toimivalta alkaa, kun testamentti on tullut lainvoimaiseksi.³⁰⁹ Testamentin toimeenpanijaa koskevat hallintovaikutukset alkavat täysimittaisesti siis samaan aikaan ja samalla tavalla kuin testamenttimääräysten aineelliset vaikutukset.³¹⁰ Toimeenpanijan jäämistöhallinnon alkamisella on perillisten ja testamentinsaajien näkökulmasta lähtökohtaisesti sama vaikutus kuin pesänselvittäjän virallishallinnon alkamisella,³¹¹ mikä tarkoittaa siis muun ohella pesän osakkaiden yhteishallinnon sammumista ja syrjäytymistä toimeenpanijan hallinnon tieltä aina pesänselvityksen päättymiseen saakka. Voidaan tiivistäen sanoa, että toimeenpanijan jäämistöhallinto on hallinnon alkamishetkeä lukuun ottamatta sisällöltään samanlainen kuin pesänselvittäjän hallinto, ellei PK 19:21 toimivaltasäännöksestä tai testamentista muuta johdu.

Kääntäen perintökaaren toimeenpanijajärjestelmässä omaksuttu ratkaisu toimivallan alkamishetkestä tarkoittaa, etteivät testamentin hallintovaikutukset voi alkaa, ennen kuin testamentti on lainvoimainen.³¹² Ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa ja toimeenpanijan

³⁰⁸ Aarnio-Kangas 2009, s. 594 otsikointi.

³⁰⁹ NJA 1933 II, s. 288; Lvk 1935:2, s. 143 – ks. aiheesta tarkemmin oikeuskirjallisuudessa mm. af Hällström 1950, s. 190; Rautiala 1968, s. 89; Aarnio-Kangas 2009, s. 596.

³¹⁰ af Hällström 1950, s. 190: ”För exekutor gäller detsamma som för alla andra, vilkas rätt grundar sig på ett testamente.”

³¹¹ Aarnio-Kangas 2009, s. 469.

³¹² Aarnio-Kangas 2009, s. 596; samoin Aarnio-Kangas 2008, s. 757: ”Testamentin toimeenpanijan valtuus ei voi alkaa ennen kuin testamentti on tullut lainvoimaiseksi.” – kuolinpesän omaisuuden hallinnosta testamentin moiteprosessin aikana ks. Aarnio-Kangas 2008, s. 756 ss.

toimivallan alkamista kuolinpesä on PK 18:2 mukaisessa osakkaiden yhteishallinnossa, mitä tilannetta kutsutaan oikeuskirjallisuudessa välitilaksi³¹³ – tämän lainsäädäntöratkaisun kritiikki jäljempänä kappaleessa *de lege ferenda*. Testamentin moiteprosessi tai testamentin lainvoimaisuuden viivästyminen muusta syystä tarkoittavat, ettei toimeenpanija voi ottaa kuolinpesän omaisuutta hallintoonsa välitilan aikana, kun testamentti on vailla lainvoimaa, eli testamentin lopullisten hallintovaikutusten puuttuessa. Keskeisenä eroavaisuutena testamentin lopullisista ja täysimittaisista hallintovaikutuksista on kuitenkin huomattava, että toimeenpanijamääräys suo toimeenpanijalle jo välitilan aikana pesänselvittäjäetuoikeuden,³¹⁴ jota on edellä tässä esityksessä käsitelty. Toisaalta toimeenpanijan hallinnon pysyvyydestä on lain esitöissä erikseen huomautettu, ettei toimeenpanijan hallinto lainvoiman saaneen testamentin nojalla koskaan ole sillä tavoin lopullista, että jos joku muu kuin toimeenpanija määrätään pesänselvittäjäksi, toimeenpanijan hallinto väistyy aina pesänselvittäjän hallinnon tieltä.³¹⁵

Pesänselvittäjäetuoikeus, käsittäen siihen erottamattomana ainesosana sisältyvän oikeuden hakea kuolinpesän omaisuuden määräämistä pesänselvittäjän hallintoon,³¹⁶ on merkittävin ja käytännöllisesti katsoen ainut oikeus, joka testamentti ennen sen lainvoimaistumista suo toimeenpanijalle PK 19 luvun järjestelmässä. Oikeuskirjallisuudessa on täsmennetty, että testamentin toimeenpanija rinnastuu testamentin selvitysprosessissa asemaltaan testamentin saajaan, ja esiintyy mahdollisessa moitejutussa vastaajana vain omalta osaltaan,³¹⁷ hänellä ei siis ole oikeutta edustaa pesänosakkaita testamentin moiteoikeudenkäynnissä.³¹⁸ Pesänselvittäjäetuoikeus ilmentää toimeenpanijan syrjäyttämättömyyden periaatetta ennen testamentin lainvoimaistumista. Toimeenpanijalle ei voida PK 19 luvun säännösten nojalla sanoa aiheutuvan määräyksestä sanottavia velvollisuuksia ennen testamentin lainvoimaistumista. Toimeenpanijalla ei ole esimerkiksi velvollisuutta ottaa tehtävää vastaan, vaan hän voi luopua tehtävästään vapaamuotoisesti,³¹⁹ tosin myöhemmän todistettavuuden vuoksi

³¹³ Aarnio-Kangas 2009, s. 597.

³¹⁴ Lvk 1935:2, s. 143 – lainsäädäntöratkaisun johtojatituksen tiivistää osuvasti af Hällström 1950, s. 190: ”På detta sätt får dödsboet sin utredningsman innan testamentet vunnit laga kraft.”

³¹⁵ Lvk 1935:2, s. 144.

³¹⁶ Pylvänäinen 1969, s. 269.

³¹⁷ Aarnio-Kangas 2008, s. 767.

³¹⁸ KKO 1945 II 281.

³¹⁹ Aarnio-Kangas 2009, s. 597.

voidaan silti edellyttää kirjallista muotoa. Perukirjaan kirjattu luopumisilmoitus olisi katsottava perukirjan valaehtoisuuden perusteella todistusvoimaiseksi luopumisilmoitukseksi.

Tarkasteltaessa toimeenpanijan oikeusasemaa ennen testamentin lainvoimaa laajemmin kuin pelkästään PK 19 luvun järjestelmän valossa, voitaneen lisäksi viitata niihin oikeuksiin ja velvollisuuksiin, jotka johtuvat PK 20 luvun perunkirjoitusta koskevista säännöksistä. PK 20 lukua ei tämän esityksen laajuudessa voida tarkemmin käsitellä, mutta todettakoon silti selvyuden vuoksi, että toimeenpanijalla voi olla PK 20:2.1³²⁰ nojalla velvollisuus ennen testamentin lainvoimaistumista ottaa pesän omaisuus haltuunsa ja toimittaa perunkirjoitus, jos osakkaat eivät tähän ryhdy.³²¹ Samalla on katsottava toimeenpanijalla olevan oikeus ryhtyä perunkirjoitusta valmisteleviin toimenpiteisiin, kuten esimerkiksi pyytää pankilta vainajan saldotodistusta taikka luetteloida vainajan tallelokero, jossa alkuperäistä toimeenpanijamääräyksen sisältävää testamenttia sivumennen sanoen yleensä säilytetään. Näillä perunkirjoitusvelvollisuuteen ja väliaikaiseen pesänhoitoon liittyvillä oikeuksilla voidaan sanoa olevan korkeintaan välillinen yhteys toimeenpanijan täysimittaisen hallinnon alkamiseen.

Luvalla sanoen puutteellisesta sääntelystä huolimatta toimeenpanijan toimivallan alkaminen voidaan nykyisen perintökaaren järjestelmässä todeta suhteellisen helposti.³²² Toimeenpanijan hallinnostakaan ei sen alettua yleensä ilmene sen suurempia epäselvyyksiä käytännön oikeuselämässä, koska ylivoimaisesti eniten toimeenpanijamääräyksistä annetaan vakiomuotoisina³²³ ja toimeenpanijan valtuus rinnastuu alettuaan pesänselvittäjän hallintoon – tosin lesken kanssa jaetun toimivallan osalta ymmärrysvirheitä sattuu ajoittain, ja nimenomaan siihen suuntaan, ettei osakkuusasemassa olevan lesken myötävaikutusta jäämistötoimiin tarvittaisi. Voidaan yleisellä tasolla sanoa, että toimeenpanijan asema pesänselvitysmiehenä on hyvä, kunhan hänen hallintonsa vain suinkin saadaan käynnistymään. Useimmiten toimeenpanijan hallintovaltuuden käynnistyminen sujuu hyvässä hengessä ja ilman dramatiikkaa – toimeenpanija joko ilmoittaa luopuvansa tehtävästä, tai sitten hän

³²⁰ PK 20:2.1: Osakkaan, jonka hoidettavana pesän omaisuus on, tahi pesänselvittäjän tai testamentin toimeenpanijan on määrättävä perunkirjoituksen aika ja paikka sekä valittava sitä toimittamaan kaksi uskottua miestä. Jollei osakas, pesänselvittäjä tai testamentin toimeenpanija ole ottanut pesän omaisuutta haltuunsa, tulee muun henkilön, jolla, sen mukaan kuin 18 luvun 4 §:ssä sanotaan, on omaisuus hoidettavanaan, toimittaa perunkirjoitus.

³²¹ Aarnio-Kangas 2009, s. 597.

³²² Pylvänäinen 1969, s. 271.

³²³ Rautiala 1968, s. 89.

ottaa tehtävän vastaan ja alkaa selvittää pesää testamentin tultua lainvoimaiseksi pesänosakkaiden tätä vastustamatta.

Keskeisimmät ongelmakohdat toimeenpanijaa koskevassa sääntelyssä eivät liitykään siihen, milloin toimeenpanijan hallinto alkaa tai minkälainen toimivalta hänellä on. Vakavimmat ongelmat koko toimeenpanijainstituution toimivuuden ja uskottavuuden osalta tuottaa sen sijaan toimeenpanijan hallinnon alkamista edeltävä oikeustila eli niin sanottu välitila. Lainsäädännön nykytila sallii sen, että pesänosakkaat voivat tosiasiasa tehokkaasti kiertää toimeenpanijamääräystä esimerkiksi salaamalla toimeenpanijamääräyksen toimeenpanijalta taikka tarkoituksellisesti viivästyttämällä testamentin lainvoimaistumista, ja jakamalla perinnön yhteishallinnon sääntöjen mukaan toimeenpanijaa kuulematta. Puhuttaessa oikeustilasta, joka vallitsee ennen kuin kuolinpesän omaisuus siirtyy testamentin toimeenpanijan hallintoon, puheena on tarkalleen ottaen kuolinpesän osakkaiden PK 18:2 mukainen yhteishallinto.

Koska osakkaiden yhteishallinto ennen toimeenpanijan hallinnon alkamista ei perintökaaren systematiikassa kuulu pesäselvittäjää koskevien säännösten alaan, esitysteknisistä syistä kehitystarpeita toimeenpanijan hallinnon alkamista edeltävään välitilaan pohditaan jäljempänä tämän esityksen kappaleessa *de lege ferenda*.

4.6.4.2 Toimeenpanijan vastuu

Toimeenpanijan huolellisuusvelvoite ja vastuu samastuvat lähtökohtaisesti suoraan siihen, mitä PK 19:19³²⁴ säädetään pesäselvittäjän vastuusta.³²⁵ Herää kysymys, voiko testamentin tekijä pätevästi poiketa testamentin sanonnalla PK 19:19 säännöistä. Voidaan esittää, ettei testamentissa tehty toimeenpanijan vastuunrajoitus esimerkiksi maallikkotoimeenpanijaa ”suojaamaan” voisi olla pätevä. Tällöin jää täysin avoimeksi esimerkiksi se, kuka muu taho vastaa toimeenpanijan aiheuttamasta tahallisesta tai tuottamuksellisesta vahin-

³²⁴ PK 19:19: Pesäselvittäjän on toimessaan noudatettava kaikkea huolellisuutta ja hänen on korvattava vahinko, minkä hän tahallansa tai huolimattomuudesta on aiheuttanut pesälle tai jollekin, jonka oikeus on pesäselvityksestä riippuvainen. Kuitenkin voidaan, jos pesäselvittäjän viaksi jää vain lievä huolimattomuus, korvausta alentaa tai hänet kokonaan vapauttaa korvausvelvollisuudesta, milloin se vahingon suuruuteen ja muihin seikkoihin nähden harkitaan kohtuulliseksi.

Milloin korvausvelvollisia pesäselvittäjiä on useita, on vastaavasti sovellettava, mitä 18 luvun 7 §:n 2 momentissa on sanottu. – 2 momentti soveltuu vastaavasti, jos on määrätty useita toimeenpanijoita.

³²⁵ Aarnio-Kangas 2009, s. 604.

gosta. Toisaalta PK 19:19 mukaisen vastuun täytyy ilman testamentin erityistä sanontaakin katsoa koskevan vain sen jäämistöomaisuuden hallintoa, joka toimeenpanijalle testamentin mukaan kuuluu.

Toimeenpanijan vahingonkorvausvastuun ulottuvuuksiin tai testamentin tekijän mahdollisuuden rajoittaa sitä ei voida tämän esityksen laajuudessa enempää syventyä. Käsittelyn ulkopuolelle jäävät lisäksi muun ohella toimeenpanijan tilinteko- ja vaitiolovelvollisuus³²⁶ sekä toimeenpanijan hallinnon tarkistaminen ja moittiminen. Toimeenpanijaan soveltuvat tältäkin osin suoraan pesänselvittäjää koskevat säännöt,³²⁷ ellei testamentissa ole muuta määrätty.

4.6.4.3 Toimeenpanijan vapauttaminen toimestaan

Toimeenpanijan, jota ei ole määrätty pesänselvittäjäksi ja joka lainvoimaisen testamentin nojalla hallitsee pesän omaisuutta, vapauttamiseen toimestaan sovelletaan pesänselvittäjän vapauttamisen sääntöjä.³²⁸ Kuten jo aiemmin tässä esityksessä todettua, ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa toimeenpanija voi luopua tehtävästään vapaamuotoisesti riippumatta siitä, mitä pesänselvittäjän vapauttamisesta säädetään. Tähän liittyy keskeisesti pesänsosakkaiden velvollisuus antaa toimeenpanijamääräyksen sisältävä testamentti tiedoksi toimeenpanijalle.³²⁹ Vapaamuotoisen luopumisen mahdollistamiseksi määräys olisi annettava tiedoksi ennen kuin testamentti tulee lainvoimaiseksi. Pesänselvittäjän hallinnon PK 19:7 mukaista lakkauttamista ja toimeenpanijaan liittyviä erityiskysymyksiä on tältä osin käsitelty jo edellä tässä esityksessä.

Vaikka PK 19:6:ssa³³⁰ säädetäänkin tarkalleen ottaen pesänselvittäjän vaihtamisesta,³³¹ PK 19:6 kuitenkin soveltuu myös toimeenpanijaan, jota ei ole määrätty pesänselvittäjäksi.³³²

³²⁶ Aarnio-Kangas 2009, s. 570 ss.

³²⁷ Ks. aiheesta lähemmin lainvalmisteluaineistossa Lvk 1935:2, s. 144; NJA 1933 II, s. 289 ss; oikeuskirjallisuudessa Rautiala 1968, s. 94 ss; toimeenpanijasta ja osakkaan vastuusta ks. Aarnio-Kangas 2009, s. 602 ss.

³²⁸ Lvk 1935:2, s. 143; NJA 1933 II, s. 290: ”Testamentsexekutor kan entledigas i samma ordning, som gäller om boutredningsman” – ks. myös Aarnio-Kangas 2009, s. 606 ss.

³²⁹ Aarnio-Kangas 2009, s. 596: ”[Toimeenpanijamääräystä] ei voi sivuuttaa ja ryhtyä pesänselvitykseen antamatta testamenttimääräystä tiedoksi toimeenpanijalle.”

³³⁰ PK 19:6: Jos pesänselvittäjä tahtoo luopua toimestaan ja näyttää pätevän syyn, vapauttakoon oikeus hänet siitä.

Jollei pesänselvittäjä ole toimeensa sopiva, on hänet siitä vapautettava, milloin joku, jonka oikeus riippuu pesän selvityksestä, sitä vaatii. Sama on laki, milloin pesän selvitys jostakin erityisestä syystä on uskottava

Tällöin ei asiallisesti ottaen ole kuitenkaan kyse toimeenpanijan vaihtamisesta. Vapautettaessa pesänselvittäjä PK 19:6 nojalla, on tuomioistuimen *Rautialan* sanoin ”*samalla määrättävä uusi*”.³³³ Pesän omaisuuden hallintoa ei siis pesänselvittäjä vapautettaessa palauteta takaisin osakkaille. Tässä kohtaa säännöt poikkeavat toimeenpanijan osalta: ellei testamentin tulkinnasta muuta johdu, vapautettaessa toimeenpanija PK 19:6 nojalla joko toimeensa sopimattomana³³⁴ tai hänen omasta pyynnöstään,³³⁵ tarkoittaa tuomioistuimen vapautus lähtökohtaisesti jäämistön palautumista PK 18:2 mukaiseen pesän osakkaiden yhteishallintoon.³³⁶ Tuomioistuin ei voi päätöksellään perustaa uutta testamentin toimeenpanijan hallintoa, vaan ainoastaan lakkauttaa sen.³³⁷ Testamentti käy toimeenpanijamääräyksen osalta vaikutuksettomaksi, jos tuomioistuin lakkauttaa toimeenpanijan hallinnon. Toimeenpanijan lainvoimaiseen testamenttiin perustuva toimivalta pysyy kuitenkin ”taustalla” voimassa riippumatta siitä, mitä tuomioistuin määrää pesänselvittäjän hallinnon alkamisesta tai lakkaamisesta. On nimittäin mahdollista, että pesänselvittäjäksi määrätty toimeenpanija rajoittaa PK 19:7 mukaisen suostumuksensa vapautukseen koskemaan ainoastaan pesänselvittäjän tehtävää, minkä jälkeen hän jatkaa pesän omaisuuden hallitsemista toimeenpanijana.³³⁸ Tällöinkään tuomioistuimen ratkaisu ei kohdistu toimeenpanijan hallintoon, vaan kyse on pesänselvittäjän hallinnon lakkauttamisesta.

Käytännön oikeuselämässä ilmenee ajoittain testamentin toimeenpanijamääräyksen tiedoksiantoon liittyvä menettelyvirhe, jossa testamentti saatetaan lainvoimaiseksi antamatta toimeenpanijamääräystä tiedoksi toimeenpanijalle. Tämä virhe johtaa siihen hankalaan tilanteeseen, ettei toimeenpanijalle jää mitään mahdollisuutta luopua tehtävästä vapaamuotoisesti, vaan toimeenpanijan on joko ryhdyttävä toimeensa (ainakin annettava valtakirja osakkaalle), pyydettyä tuomioistuimelta PK 19:6.1 mukaisesta vapautusta tehtävästään tai annettava suostumuksensa osakkaiden PK 19:7 mukaiseen vapautuspyyntöön. Perintökaa-

toiselle. Jos oikeuden tietoon tulee seikkoja, joiden perusteella pesänselvittäjää on pidettävä toimeensa sopimattomana, voi oikeus omasta aloitteestaan vapauttaa hänet siitä.

³³¹ Rautiala 1968, s. 54 lainkohdan otsikointi.

³³² Aarnio-Kangas 2009, s. 608.

³³³ Rautiala 1968, s. 56.

³³⁴ Helsingin HO 3.2.1988 S 1986/910.

³³⁵ Helsingin HO 23.9.1986 H 86/137.

³³⁶ Aarnio-Kangas 2009, s. 607: ”Jos tuomioistuin hyväksyy vapauttamista koskevan hakemuksen tai erottaa toimeenpanijan tehtävästään, lakkaa samalla myös testamenttiin perustuva toimeenpanijan valtuus.”

³³⁷ Oikeus määrätä jäämistöomaisuus toimeenpanijan hallintoon kuuluu ainoastaan testamentin tekijälle, ei koskaan tuomioistuimelle.

³³⁸ Aarnio-Kangas 2009, s. 608.

ren järjestelmästä johtuu, että testamentin lainvoimaistumisen ja toimeenpanijan toimival-
lan alkamisen jälkeen PK 19:6-7 soveltamista ei voida välttää, kun toimeenpanijan hallinto
halutaan sen alkamisen jälkeen lakkauttaa.

4.6.4.4 Toimeenpanijan oikeus palkkioon

Testamentin toimeenpanijalla on lähtökohtaisesti sama PK 19:20.1³³⁹ mukainen oikeus
kuin pesänselvittäjällä saada pesän laatuun ja laajuuteen sekä työmäärään katsoen kohtuul-
linen palkkio sekä korvaus kuluistaan.³⁴⁰ Palkkioon liittyy PK 10:4.2³⁴¹ erityissäännöksen
johdosta huomionarvoinen erityiskysymys. Vaikka kysymys on luonteeltaan PK 19 luvun
ja siten varsinaisen tutkimusaiheen ulkopuolinen, käytännön oikeuselämän näkökulmasta
on erityistä syytä ottaa esille toimeenpanijan palkkion kytkentä kelpoisuuteen olla testa-
mentin todistajana, sillä testamentin toimeenpanijaksi määrätyn ja siten palkkioon oikeute-
tun henkilön osallisuus testamentin sisältöön on hyvin usein käsillä laadittaessa testamen-
tiasiakirjaa asianajajan tai muun toimeksiantoa hoitavan lakimiehen luona.³⁴² Lähtökohtai-
sesti testamentin toimeenpanija voi toimia testamentin todistajana. Esteellisyyttä ei synny,
vaikka toimeenpanijaksi määrätty henkilö olisi ollut avustamassa ja vaikuttamassa testa-
mentin aineellinen sisältö on muodostunut.³⁴³ Esteellisyysvaikutus on perintökaaren järjes-
telmässä kytketty testamentin ”toimeenpanijasta riippumattoman” sisällön sijasta siihen,
katsotaanko toimeenpanijan saama palkkio normaali- vai legaattipalkkioksi.

Testamentin toimeenpanijalle kuuluva oikeus saada pesän varoista pesän laatuun ja laajuu-
teen sekä tehtävän suorittamiseen käytettyyn työhön katsoen kohtuullinen palkkio – *Aarnio*

³³⁹ PK 19:20.1: Pesänselvittäjällä on oikeus saada pesän varoista pesän laatuun ja laajuuteen sekä tehtävän suorittamiseen käytettyyn työhön katsoen kohtuullinen palkkio sekä korvaus kuluistaan. Jolleivät pesän varat tähän riitä, on hyvitys sen suoritettava, jonka hakemuksesta pesänselvittäjä on määrätty. Jos maksuvelvollisia on useita, vastaavat he yhteisvastuullisesti. – mitä 2 ja 3 lauseessa on säädetty osakkaiden henkilökohtaista vastuusta, ei voida katsoa lähtökohtaisesti soveltuvan toimeenpanijaan.

³⁴⁰ NJA 1933 II, s. 289; Lvk 1935:2, s. 143; Aarnio-Kangas 2009, s. 604; Rautiala 1968, s. 95.

³⁴¹ PK 10:4: Testamentin todistajaksi älköön otettako henkilöä, joka on viittatoista vuotta nuorempi tai joka sieluntoiminnan häiriön vuoksi on kykenemätön todistamaan, älköönkä testamentin tekijän puolisoa tai sitä, joka on testamentin tekijään suoraan takenevassa tahi etenevässä sukulaisuudessa taikka lankoudessa, eikä myöskään hänen veljeänsä tai sisartansa tahi näiden puolisoa taikka hänen ottovanhempansa tai ottolestansa.

Älköön kukaan todistajana todistako määräystä, joka tehdään hänen, hänen puolisonsa tai jonkun hyväksi, joka on häneen sellaisessa suhteessa kuin 1 momentissa on sanottu. Sitä, joka on testamentissa määrätty sen toimeenpanijaksi, ei tämä määräys sinänsä estä olemasta todistajana.

³⁴² Problematiikasta lähemmin ks. af Hällström 1950, s. 192 ss.

³⁴³ Aarnio-Kangas 2008, s. 225.

kutsuu tätä normaalipalkkioksi³⁴⁴ – sekä korvaus kuluistaan eivät muodosta esteellisyyttä toimia testamentin todistajana, kuten PK 10:4.2:ssakin nimenomaisesti todetaan. PK 10:4 sanonnassa sanapari ”*määräys sinänsä*” viittaa nimenomaan testamentin toimeenpanijamääräykseen ja tästä perintökaaren nojalla aiheutuviin oikeusvaikutuksiin, kuten suoraan lain nojalla toimeenpanijalle kuuluvaan kohtuulliseen normaalipalkkioon sekä lisäksi kulkorvaukseen, jonka ei sivumennen sanoen voida katsoa kuuluvan nyt puheena olevaan palkkioon. Toimeenpanijalle testamentissa määrätty palkkio, joka voidaan taloudellisen merkittävyytensä vuoksi katsoa erityisjälkisäädökseksi, muodostaa sen sijaan PK 10:4.2 lauseessa 1 tarkoitetun tilanteen, jossa todistettavan testamentin määräys on tehty todistajan hyväksi. Jos toimeenpanija katsotaan erityisjälkisäädöksen saajaksi, on hän esteellinen todistamaan testamentin. PK 19:20 mukaisen normaalipalkkion ylittävän palkkion – kutsuttakoon tätä legaattipalkkioksi –, eli toimeenpanijan tehtävän suorittamiseen kytketyn erityisjälkisäädöksen saaja ei voi toimia tämän edun suovan testamenttimääräyksen todistajana.³⁴⁵

Legaattipalkkioksi katsotaan normaalipalkkion ylittävä osa.³⁴⁶ Siitä, minkä suuruinen palkkio legaattipalkkioksi on kulloinkin katsottava, ja mihin seikkoihin perustuen (esimerkiksi pesän kokonaisvarallisuuden suhteutettuna), ei ole ollut esimerkiksi tuomioistuinten ratkaisukäytännön pohjalta tätä tutkielmaa varten selvitettävissä. Tulkintaohjeen puuttuessa on tyydyttävä siihen, että asia on ratkaistava kussakin tapauksessa erikseen, minkä myös *Aarnio* on todennut.³⁴⁷ PK 10:4.2 säädetystä esteellisyydestä aiheutuu testamentin osittaispätemättömyys eli testamenttimääräyksen pätemättömyys vain sen testamentinsaajan osalta, johon nähden todistaja on lainkohdan tarkoittamassa suhteessa.³⁴⁸ Osittaispätemättömyys syntyy siis siinä tilanteessa, kun toimeenpanija on sekä testamentinsaajana että tes-

³⁴⁴ Aarnio-Kangas 2008, s. 226: ”Toimeenpanijat eivät saaneet normaalipalkkion lisäksi testamentista oma-kohtaista etua.”

³⁴⁵ Aarnio-Kangas 2008, s. 225: ”Toimeenpanija rinnastuu tavalliseen testamentinsaajaan ja hänen hyväkseen tehdyn testamenttimääräyksen kohdalla on sovellettava yleisiä jääviyssääntöjä. Muilta osin toimeenpanijalla ei ole estettä todistaa testamenttia.” – Aarnio korostaa eri henkilöiden hyväksi tehtyjen testamenttien tarkastelua asiallisesti aina erillisinä jälkisäädöksinä, vaikka ne olisi annettu samassa testamenttiasiakirjassa.

³⁴⁶ Lvk 1935:2, s. 143: ”Mikäli testamentintoimeenpanija täten saa enemmän kuin mitä voidaan pitää kohtuullisena, on ylimenevä osa katsottava erikoismääräyksiin annetuksi.”; ks. vastaavasti NJA 1933 II, s. 290: ”Överstiger det fastställda beloppet vad som kan anses utgöra skäligt arvode, bör emellertid överskottet betraktas såsom ett legat till förmån för exekutorn.” – tästä nimitys legaattipalkkio.

³⁴⁷ Aarnio-Kangas 2008, s. 225: ”Toimeenpanijan kelpoisuus testamentin todistajana on ratkaistava tapaus tapaukselta.”

³⁴⁸ Aarnio 1975, s. 186; Aarnio-Kangas 2008, s. 224.

tamentin todistajana, eli kun testamentin toimeenpanija olisi todistanut sellaisen testamenttimääräyksen, jossa hänelle on tuleva tehtävänsä hoitamisesta legaatiksi katsottava merkittävä rahallinen palkkio, tai miksei muukin varallisuusarvoinen etuus.

Jos toimeenpanijalla on PK 10:4.2 säädetty este todistaa testamentti, testamenttia rasittaa pätemättömyys toimeenpanijan hyväksi määrätyn palkkion osalta, mutta ei muutoin. Kuitenkin on katsottava, vaikka palkkio katsottaisiin legaattipalkkioksi ja tämä testamenttimääräys kävisi pätemättömäksi, että tehtävänsä vastaanottavalla ja hoitavalla testamentin toimeenpanijalla on kuitenkin oikeus normaalipalkkioon ja kulukorvaukseen tehtävästään siihen kohtuulliseen määrään saakka, josta säädetään PK 19:20:ssa. Korkein oikeus on ottanut kantaa siihen, muodostaako toimeenpanijalle esteen todistaa sellainen testamenttimääräys, jolla hänelle on uskottu laajat hallintovaltuudet määrätä jäämistöomaisuuden luovuttamisesta testamentinsaajille (KKO 1976 II 21).³⁴⁹ Aarnio nostaa tätä oikeustapausta koskevassa kommentissaan ratkaisevaksi tekijäksi sen, saako toimeenpanija testamentin aineellisen määräyksen johdosta henkilökohtaista etua vai ei³⁵⁰ – voidaan puhua toimeenpanijan puolueettomuuden vaarantumisesta todistajana johtuen hänen omasta intressistään legaattinsaajana. Koska toimeenpanijalla ei tapauksessa ollut omaa intressiä,³⁵¹ hänelle ei korkeimman oikeuden näkemyksen mukaan siksi muodostunut esteellisyyttä toimia testamentin todistajana.

Toimeenpanijan kelpoisuus toimia testamentin todistajana on ratkaistava kussakin yksittäistapauksessa erikseen tarkastelemalla testamentin toimeenpanijan kokonaisuutena kuolinpesässä.³⁵² Tämä tarkoittanee käytännössä, että arvioinnissa on otettava huomioon ensiksikin toimeenpanijan tehtävästään testamenttimääräyksen nojalla saama henkilökohtainen etu (normaalipalkkio *contra* legaattipalkkio), sekä toisekseen tämän edun vaikutus edunsaajan puolueettomuuteen kyseisen edun suovan testamenttimääräyksen todistajana.

³⁴⁹ KKO 1976 II 21: ”Testamentin tekijät olivat antaneet sen toimeenpanijoille oikeuden luovuttaa jäämistön osa tekijän nimeä kantavana rahastona yhdelle tai useammalle jo toiminnassa olleelle säätiölle, jonka tarkoituksena oli nuorison ammattikoulutuksen edistäminen, sekä laatia rahaston säännöt. Testamentin todistajana olevaa testamentin toimeenpanijaa ei pidetty esteellisenä olemaan ko. testamenttimääräyksen todistajana. Ään.”

³⁵⁰ Aarnio-Kangas 2008, s. 226.

³⁵¹ Huom. eikä liioin intressinyhteyttä omaisuuden saajayhteisöön, ks. tarkemmin Aarnio-Kangas 2008, s. 224.

³⁵² Aarnio 1975, s. 187; Aarnio-Kangas 2008, s. 226.

Puolueettomuus horjuu, kuten *Aarnio* on todennut, ”mitä enemmän toimeenpanijan asema muistuttaa ’tavallisen’ testamentin saajan asemaa”.³⁵³

5 LOPPUPÄÄTELMÄT

5.1 Yhteenveto

Tämän tutkielman keskeisin tutkimuskohde on testamentin toimeenpanijan jäämistöhallinto osana suomalaista kuolinpesän selvitysjärjestelmää. Edellä on mahdollisuuksien mukaan pyritty antamaan pintaa syvemmälle menevä vastaus siihen, mikä toimeenpanijaa koskevien sääntöjen sisältö on perintökaaren 19 luvun järjestelmän puitteissa. Samalla on pyritty ottamaan kantaa siihen, miten voimassa olevan lain näkökulmasta tulisi käytännössä toimia puhuttaessa testamentin toimeenpanijan jäämistöhallinnosta ja toimivallan ulottuvuuksista.

Seuraavassa esitetään tiivistelmä käytännön oikeuselämän kannalta keskeisimmistä havainnoista, joita edellä tässä esityksessä on tehty PK 19 luvun osalta toimeenpanijan oikeusasemasta:

- Testamentin toimeenpanija hallitsee kuolinpesän omaisuutta perillisten ja yleisjälkikäädöksen saajien sijasta. Kun testamentti on tullut lainvoimaiseksi, toimeenpanijan toimivalta alkaa ja rinnastuu ulottuvuuksiltaan lähtökohtaisesti suoraan pesänselvittäjään. Toimivaltaa voidaan muotoilla testamentin sanamuodolla suppeammaksi tai laajemmaksi kuin pesänselvittäjällä. Toimeenpanijalle ei voida kuitenkaan uskoa sellaista päätäntävaltaa, joka kuuluu testamentin tekijälle (kielletty testamenttausvallan delegointi).
- Keskeisin rajoitus toimeenpanijan toimivaltaan on lesken avio-oikeussuhteeseen perustuva oikeus osallistua pesänselvitykseen. Jos leskellä osituksen jälkeen on muu osakuusasema, leski on suhteessa toimeenpanijaan kuten muutkin perilliset ja testamentinsaajat, jotka toimeenpanija syrjäyttää kuolinpesän hallinnosta. Tämän esityksen päätelmien mukaan leski ei osallistu kuolinpesän hallintoon perillisenä tai yleisjälkikäädöksen saajana. Avio-oikeussuhteeseen perustuva oikeus osallistua pesänselvitykseen

³⁵³ Aarnio-Kangas 2008, s. 225.

toimeenpanijan kanssa on kuitenkin katsottava olevan paitsi eloonjääneellä puolisoilla, myös kuolleen aviopuolison oikeudenomistajilla niin kauan kuin ositus on toimitettu.

- Pesänselvittäjäinstituutio on toimeenpanijan oikeusturvajärjestelmän perusta. Toimeenpanijalla on oikeus hakea tuomioistuimelta pesänselvittäjän määräystä ja etuoikeus saada pesänselvittäjän määräyskirja. Lähtökohtaisesti pesänselvittäjäksi määrätään toimeenpanija, mutta erityisistä vastasyistä pesän omaisuuden virallishallinto voidaan uskoa myös muulle kuin toimeenpanijalle.
- Kuolinpesän osakkaat eivät voi oman harkintansa mukaan jättää noudattamatta testamentin toimeenpanijamääräystä. Toimeenpanijan ainoana oikeusturvakeinona vastaan hangoittelevia pesänosakkaita vastaan on hakea itselleen pesänselvittäjä määrääystä. Osakkaat eivät voi tätä estää muutoin kuin esittämällä päteviä vastasyitä toimeenpanijan pesänselvittäjäksi määräämistä vastaan. Osakkaat eivät voi jälkiperäisestikään lakkauttaa hallintonsa virallistaneen toimeenpanijan pesänselvittäjänhallintoa toimeenpanijan suostumuksetta, ja saada näin kuolinpesän omaisuutta palautettua osakkaiden yhteishallintoon vastoin vainajan tahtoa.
- Toimeenpanija voi luopua tehtävästään vapaamuotoisesti vain ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa. Tästä syystä testamenttia ei saa saattaa lainvoimaiseksi antamalla toimeenpanijamääräystä ensin tiedoksi toimeenpanijalle. Jos toimeenpanijan hallinto halutaan sen alkamisen jälkeen lakkauttaa, ei pesänselvittäjän vapauttamista koskevien säännösten soveltamista voida välttää, vaan toimeenpanijan on pyydettävä tuomioistuimelta vapautusta tehtävästään tai annettava suostumuksensa osakkaiden tuomioistuimelle tekemään vapautuspyyntöön.

Monilta osin on hyväksyttävä se tosiasia, että testamentin toimeenpanijan oikeusasemaan liittyviä kysymyksiä on enemmän kuin niihin saatavissa vastauksia. Mitä enemmän aiheeseen syventyy, ja mitä enemmän käytännön oikeuselämässä kohtaa erilaisia toimeenpanijaan liittyviä ongelmatilanteita, sitä enemmän sääntelyyn, oikeuskäytäntöön ja oikeuskirjallisuuteen liittyvää tulkinnanvaraisuutta – paikoin jopa aukollisuutta – on osoitettavissa. Osa kysymyksistä jää ilman vastausta, ja osa tärkeistä kysymyksistäkin jää kysymättä. Osaan keskeisimmistä avoimista kysymyksistä on tässä esityksessä ehdotettu ratkaisua.

Toisaalta ei liene tarkoituksenmukaista pyrkiä tyhjentävästi luettelemaan ja paperilla ratkaisemaan kaikkia niitä tilanteita, joihin toimeenpanija voi toimessaan joutua. Samalla kriittisen silmän ohi lipuvat helposti ne tuhannet kuolinpesät, jotka testamentin toimeenpanija sujuvasti ja perittävän viimeisen tahdon mukaisesti selvittää. Vaikka ongelmatilanteista ei aina selvitä kolhuitta, suurimmaksi osaksi toimeenpanijaa koskevat käytännön oikeudelliset epäselvyydet saadaan kirjoittajan kokemuksen mukaan ratkaistua tavalla tai toisella. Oikeustilan selventäminen lähinnä säästäisi toimeenpanijakysymysten selvittämiseen ja pohtimiseen nykyisellään kuluvia resursseja.

5.2 *De lege ferenda*

Käytännön oikeuselämässä tulee suhteellisen usein vastaan se tosiasia, ettei toimeenpanijan määräämisellä välttämättä päästä niihin hallintovaikutuksiin, joita testamentin tekijä on tavoitellut. Keskeinen kysymys kuuluu: miksi näin on? Suurin toimeenpanijan jäämistöhallintoa koskeva ongelma palautuu toimeenpanijan hallinnon alkamista edeltävään välitilaan, jota on sivuttu, muttei varsinaisesti käsitelty PK 19 luvun tarkastelun yhteydessä. Tässä kappaleessa pyritään osoittamaan ongelman ydin, sekä ottamaan lyhyesti kantaa siihen, miten voimassa olevaa lainsäädäntöä tulisi kehittää toimeenpanijan hallinnon alkamista edeltävän ajan eli niin sanotun välitilan³⁵⁴ osalta.

Nykyllä lainsäädännön mukaan toimeenpanijan toimivallan alkamista edeltää kuolinpesän osakkaiden PK 18:2 mukainen yhteishallinto, johon toimeenpanija ei voi lainvoimaa vailla olevan testamentin nojalla lainkaan osallistua, ellei hän samalla ole PK 18:1.1 mukaan pesän osakas.³⁵⁵ Osakkaiden jäämistöhallinto lakkaa ja toimeenpanijan hallinto alkaa testamentin lainvoimaiseksi tulon hetkellä. Tätä hetkeä ennen pesän osakkailla on käytännössä täysi valta tehdä minkälaisia jäämistötoimia hyvänsä toimeenpanijan voimatta puuttua tähän millään tavalla. Toimeenpanijan vaihtoehtona on ainoastaan PK 19:4 pesänselvittäjäetuoikeuden käyttäminen, mutta tämä lainsäädäntöratkaisu ei valitettavasti vastaa käytännön oikeuselämän tarpeita. Käytännössä toimeenpanija ei juuri koskaan hae pesänselvittäjän määräystä, ja tästä syystä on olemassa perusteltu tarve toimeenpanijan suojaamiseen

³⁵⁴ Aarnio-Kangas 2009, s. 596.

³⁵⁵ Aarnio-Kangas 2009, s. 597.

myös muilla keinoin. Kuten jäljempänä ilmenee, tässä esityksessä ehdotetaan ratkaisuksi osakkaiden täysimittaisen yhteishallinnon rajoittamista välitilan aikana.

Nykyisellään on mahdollista, että toimeenpanijaa koskevasta sääntelystä johtuu suoraan toimeenpanijamääräyksen käyminen pesän osakkaiden sinänsä täysin lainmukaisen toiminnan johdosta osittain tai jopa kokonaan vaikutuksettomaksi. Siitä huolimatta, että vainaja on määrännyt jäämistönsä testamentin toimeenpanijan hallintoon, on osakkaille täysin mahdollista toimeenpanijaa kuulematta muun ohella jakaa kuolinpesän pankkitilillä olevat rahavarat sekä jopa kirjata perinnönjakokirjalla arvo-osuustilillä olevat pörssiosakkeet itselleen, kun toimeenpanijamääräyksen sisältämä testamentti ei ole vielä tullut lainvoimaiseksi – näin ainakin silloin, jos varoja hallussaan pitävä pankki ei ennen toimenpiteisiin ryhtymistä edellytä osakkailta selvitystä siitä, aikooko toimeenpanija ryhtyä suorittamaan tehtävänsä. Jopa kuolinpesän kiinteän omaisuuden luovuttaminen saattaa olla mahdollista osakkaiden yhteishallinnon sääntöjen mukaan toimeenpanijaa kuulematta.³⁵⁶ Tällainen tilanne on jyrkästi vastoin testamenttioikeuden peruseriaatteita, tarkasteltiinpa asiaa miten päin hyvänsä, testamentin subjektiivisen tai kirjaimellisen tulkinnan periaatteen³⁵⁷ näkökulmasta, sillä on nimenomaan ollut vainajan viimeinen tahto erottaa jäämistönsä hallinto osakkaiden hallinnosta ja luovuttaa tehtävä toimeenpanijalle.

Oikeuskirjallisuudessa on täysin oikein korostettu toimeenpanijamääräyksen olevan ”*olennainen osa testamenttauskokonaisuutta*”, jota ”*ei voi sivuuttaa ja ryhtyä pesänselvitykseen antamatta testamenttimääräystä tiedoksi toimeenpanijalle*”.³⁵⁸ Samassa yhteydessä on huomautettu, ettei esimerkiksi pankki saa sivuuttaa testamenttiin sisältyvää toimeenpanijamääräystä pankin hallussa olevasta omaisuudesta määrättäessä. Käytännön oikeuselämässä käy selväksi, etteivät kaikki pankit toimi näin, ainakaan pesänosakkaiden antaman paineen alla. Sinänsä hyvin, oikein ja selvästi ilmaistu oikeustieteen kanta on kuitenkin ainut ja siten varsin laiha lähde, jossa toimeenpanijan syrjäyttämättömyys ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa on ilmaistu. Näillä eväin voidaan vain hyvin huterasti perustella asian riitauttavalle taholle sitä, mikseivät pesän osakkaat voi hallita pesän omaisuutta PK

³⁵⁶ Tosin varmaa tietoa ei ole siitä, edellyttävätkö kirjaamisviranomaiset tai kaupanvahvistajat säännönmukaisesti selvitystä toimeenpanijan asemasta, jos tieto toimeenpanijasta ilmenee kuolinpesän asiakirjaselvityksestä.

³⁵⁷ Aarnio-Kangas 2008, s. 112.

³⁵⁸ Aarnio-Kangas 2009, s. 596.

18:2 mukaisesti, siis toimeenpanijaa kuulematta ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa, kun se kerran on pääsääntö ennen toimeenpanijan toimivallan alkamista. Ollaan puun ja kuoren välissä.

Voidaan joka tapauksessa todeta, että nimenomaan lainsäädännön aukollisuus sallii sen, että pesänosakkaat voivat tosiasiallisesti tehokkaasti kiertää toimeenpanijamääräystä varsin yksinkertaisillakin keinoilla.³⁵⁹ Tällaisia keinoja ovat esimerkiksi toimeenpanijamääräyksen salaaminen toimeenpanijalta sekä testamentin lainvoimaiseksi saattamisen tarkoituksellinen viivästyttäminen. Perintökaaren toimeenpanijajärjestelmässä vallitsee valtava aukko, kun puhutaan toimeenpanijasta, jota ei ole määrätty pesänselvittäjäksi PK 19:4 pesänselvittäjäetuoikeuden nojalla. PK 19:7 erityissäädöskään ei turvaa muun kuin pesänselvittäjäksi määrätyn toimeenpanijan asemaa. Sanotut lainkohdat kuitenkin ilmaisevat selvästi periaatteen toimeenpanijan syrjäyttämättömyydestä, jonka tulisi koskea toimeenpanijaa yleensäkin, jos toimeenpanijaa ylipäänsä halutaan pitää osakkaiden yhteishallinnon ja pesänselvittäjän hallinnon vertaisena, varteenotettavana ja toimivana pesänselvitysmuotona. Käytännön oikeuselämässä toimeenpanijainstituution arvostus ei pesänselvitysmuotona tai testamenttimääräyksenä ole yleisesti kovin korkealla.³⁶⁰

Ilman pesänselvittäjän määräystä osakkailta vastustusta osakseen saava toimeenpanija kohtaa käytännössä välittömästi testamenttia lainvoimaiseksi saatettaessa oikeuskirjallisuuden osoittaman tilanteen, jossa osakkaat voivat helposti tehdä tyhjäksi perittävän tahdon.³⁶¹

³⁵⁹ Välitilaongelman ytimen on ansiokkaasti paikallistanut jo yli puoli vuosisataa sitten af Hällström 1950, s. 187: ”Få arvingarna under denna tid styras och ställa i boet om något testamentsexekutorsförordnandet icke funnes, så återstår efter rättegångens slut intet för exekutor att uträtta – och hela institutet blir som sagt av ringa betydelse.”

³⁶⁰ Tässä yhteydessä siteerataan erään nimettömän helsinkiläisen asianajajan kannanottoa, joka on lähetetty kirjoittajalle eräässä toimeenpanijan toimivaltaa ja pankin asemaa koskevassa riidassa. Kommentti ilmentää hyvin vallitsevaa käytännön suhtautumista toimeenpanijainstituutioon: ”Itse olen lähtenyt siitä, että testamentin toimeenpanijamääräys edellyttäisi aktivoituakseen tahdonilmaisua toimeenpanijaksi määrättyä. Testamentin laatijallahan ei ole yleensä ainakaan juridisesti pätevää suostumusta toimeenpanijalta (kuten ei tässäkään). Olisi erikoista, että testamentti laatimalla ja sen lainvoimaisuudella kuka tahansa voitaisiin vaikka tahtomattaan saattaa kyseisenlaiseen vastuuasemaan. Olenkin katsonut, että testamentin toimeenpanomääräys poikkeaa luonteeltaan muista testamenttimääräyksistä, koska se edellyttää myös toimeenpanijan myötävaikutusta. Näin ollen se antaisi toimeenpanijalle tai pesänosakkaalle mahdollisuuden vedota kyseiseen määräykseen mutta ilman tällaista vetoamista jäisi vaille merkitystä. Näin sitä myös käsitykseni mukaan on perinteisesti tulkittu. Toki tuo pesänselvittäjän määrääminen on suositeltava ja tilannetta selkeyttävä vaihtoehto silloin, kun siihen on aikaa ja mahdollisuus.” – Asiassa päädyttiin passiivisen toimeenpanijan osalta ratkaisuun, jossa pankki katsoi toimeenpanijan antaneen käyttäytymisellään ennen testamentin lainvoimaistumista konkluudenttisen tahdonilmaisun siitä, ettei hän ota tehtävää vastaan; siten kuolinpesän omaisuuden katsottiin olevan laillisesti pesänosakkaiden yhteishallinnossa.

³⁶¹ Aarnio-Kangas 2009, s. 564.

Osakkailla on jo tosiasiallisesti tämä mahdollisuus epäselvän lainsäädännön sallimissa puitteissa kikkailemalla testamentin lainvoimaisuuden viivästyttämisen ja yhteishallinnon kanssa. Kaiken lisäksi tällaista toimintaa, tai ainakin hyviä yrityksiä, esiintyy päivittäisessä oikeuselämässä paljon ja paikoin jopa täysin avoimesti. Olisi toimeenpanijainstituution uskottavuuden ja perittävän tahdon toteutumisen kannalta äärimmäisen tärkeää, että toimeenpanijan syrjäyttämättömyyden periaatetta vahvistettaisiin lain säädöksin myös sellaisen tilanteiden varalta, joissa toimeenpanijaa ei ole määrätty, eikä myöskään jatkossa määrätä pesänselvittäjäksi esimerkiksi suhteellisen pienen (jäljellä olevan) jäämistöomaisuuden takia.

On oma kysymyksensä, ovatko toimeenpanijan hallinnon alkamista edeltävän tilanteen käytännölliset ongelmat ja epäkohdat lainsäätäjän, tuomioistuinlaitoksen tai oikeustieteilijöiden tiedossa ylipäänsä. Kenties nykyisen perintökaaren pitkä ja mittava valmistelutyö tai jokin muu syy on jättänyt sellaisen vaikutelman, että kuolinpesän omaisuuden hallintoa sekä testamentin toimeenpanijaa koskeva sääntely olisi kaikin puolin kunnossa ja loppuun asti mietitty, eikä siihen liity ainakaan niin suuria ongelmia, joista oikeustieteen saati lainsäätäjän olisi ollut syytä sen suuremmin kiinnostua. Oikeuselämän ruohonjuuritasolla, eli esimerkiksi asianajajien, pankkien, kuolinpesien osakkaiden ja eritoten testamentin toimeenpanijaksi määrättyjen tietoon voimassa olevan oikeuden puutteet tulevat nopeasti esille ainakin niissä tilanteissa, kun osakkaat eivät mistään hinnasta hyväksy toimeenpanijan hallintoa.

Toisaalta joissakin käytännön tilanteissa käy asianhaaroista ilmi, ettei toimeenpanijamääräystä todennäköisesti ole otettu testamenttiin niinkään testamentin tekijän, vaan pikemmin testamentin laadintatoimeksiannon vastaanottaneen asiamiehen aloitteesta. Asianajajat vaikuttavat tällä keinoin varmistelemaan tulevaisuuden työtilannettaan ja ansaintaansa. Ongelmat toimeenpanijainstituution osalta voivat siis koskea paitsi tilannetta, jossa vainaja on nimenomaisesti halunnut luovuttaa kuolinpesänsä hallinnon toimeenpanijalle siinä onnistumatta, myös tilannetta, jossa vainaja itse ei ole lainkaan halunnut toimeenpanijamääräystä testamenttiinsa, vaikka se onkin sinne lopulta päätynyt. Jälkimmäiseksi sanotulle ongelmalle ei välttämättä ole olemassa mitään ratkaisua, paitsi korkeintaan ahneen asiamiehen katsahdus peiliin.

Tämän tutkielman keskeisimmät kysymykset tulevan lainsäädännön kannalta voidaan tiivistää seuraavasti: tulisiko testamentin toimeenpanijan syrjäyttämättömyyden periaatteen ilmentyä perintökaaressa muutoinkin kuin pelkästään pesänselvittäjäetuoikeuden muodossa? Miten ja millaisin lainsäädäntöratkaisuin voitaisiin toimeenpanijan syrjäyttämättömyyden periaate ulottaa koskemaan myös toimeenpanijaa, jota ei ole (vielä) määrätty pesänselvittäjäksi? Rajallisen käsittelytilan vuoksi kysymyksiin voidaan tarjota vain hyvin suppeaa vastausta. Laajemmat lainsäädäntöpohdinnat on jätettävä toisen esityksen varaan.

Lähtökohtana uudistukselle voitaisiin pitää sitä, että toimeenpanijan toimivallan alkamishetki todettaisiin nimenomaisesti PK 19:21 lakitekstissä. Nykyisellään sääntö ilmenee suoraan vain lainvalmisteluaineistoista, oikeuskäytännöstä ja oikeuskirjallisuudesta. Ratkaisu ei muuttaisi toimeenpanijan oikeusasemaa, ainoastaan tarkentaisi sitä. Samassa yhteydessä, jossa säädetään toimeenpanijan toimivallan alkamishetkestä, voitaisiin säätää siitä, että ennen testamentin toimeenpanijan toimivallan alkamista kuolinpesän omaisuus on pesän osakkaiden yhteisesti hallittavana PK 18:2 mukaisesti. Tämäkään toteamus ei muuttaisi nykytilannetta, mutta selventäisi osaltaan oikeustilaa ja toimisi pääsääntönä sitä seuraavalle poikkeukselle. Lainsäädännöllisenä uutuutena voitaisiin säätää poikkeuksena pesän osakkaiden yhteishallinnosta, että jos testamentissa on määrätty toimeenpanija, eivät pesän osakkaat voi ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa ryhtyä pesänselvitykseen toimeenpanijan antamatta jäämistötoimiin suostumustaan taikka ilmoitusta siitä, ettei hän ota tehtävää vastaan. Kuitenkin sellaiset PK 18:2 tarkoittamat toimet, jotka eivät siedä viivytystä, voitaisiin hoitaa normaalisti osakkaiden yhteishallinnon sääntöjen mukaan, vaikkei kaikkien osakkaiden ja toimeenpanijan suostumusta saada hankituksi.

Ehdotettu ratkaisu on PK 19 luvun systematiikan pitkät perinteet huomioiden suhteellisen radikaali, mutta varsin yksinkertainen: toimeenpanijan tulisi osallistua pesän osakkaiden kanssa välitilan aikaiseen hallintoon samalla tavoin kuin hän olisi itse pesän osakas. Ratkaisu olisi suora analogia tilanteesta, jossa eloonjäänyt puoliso, jolla on oikeus osallistua pesänselvitykseen, osallistuu ennen ositusta yhdessä toimeenpanijan kanssa pesän hallintoon. Lesken hallintovaltuuden systematiikkaa lainaten voitaisiin luoda uutta ajattelutapaa, jonka mukaan toimeenpanijalla olisi oikeus osallistua pesänselvitykseen ennen testamentin lainvoimaiseksi tuloa, eikä pesän osakkaiden hallinto välitilan aikana rajoittaisi tätä toi-

meenpanijan oikeutta. Luonnollisesti toimeenpanijalla olisi täysi vapaus luopua tästä oikeudesta, mikä toimeenpanijan oikeusasemaan keskeisesti kuuluu.

Analogiaa voidaan edelleen jatkaa siten, että lesken hallintovaltuuden lakkauttavaa ositusta vastaisi toimeenpanijan luopumisilmoitus, joka lakkauttaisi välitilan ja samalla oikeudellisen tarpeen kuulla toimeenpanijaa pesänselvitystoimissa luopumisesta eteenpäin. ”Ulko-puolisen” tahon oikeus osallistua pesänselvitykseen ei itsessään olisi mikään uutuus – onhan vastaava osallistumisoikeus toimeenpanijan hallintoon ollut lakiosaperillisen osalta voimassa jo vuoden 1743 lain perintökaaren järjestelmässä –, mutta oikeus saisi uudenlaisen³⁶² subjektin (toimeenpanija) ja objektin (osakkaiden yhteishallinto) sekä myös uuden ilmentymisajankohdan (välitila eli ennen testamentin lainvoimaa). Toimeenpanijan syrjäyttämättömyyden välitilan aikana tunnustavalla ja vahvistavalla lainsäädäntöratkaisulla saataisiin laintasoisesti parannettua toimeenpanijan tosiasiallista oikeusasemaa. Osakasten yhteishallinnon ei tulisi olla pesänselvitysjärjestelmämme pyhä lehmä, johon ei voitaisi kajota silloin, kun siihen on käytännön oikeuselämästä kumpuava perusteltu tarve.

Lainkohta osoittaisi yksiselitteisesti, ettei ole pelkästään osakkaiden omasta tahdosta kiinni, otetaanko vainajan antama tahdonilmaisu jäämistöomaisuuden hallinnosta huomioon. Ratkaisulla saataisiin korjattua sitä epäselvyyttä ja -tietoisuutta, joka on käsillä, kun osakkaat eivät hyväksy toimeenpanijan osallistumista pesän hallintoon. Säännös olisi lisäksi menettelytapanormi, joka osoittaisi, että toimeenpanijalta on aina hankittava joko luopumisilmoitus tai valtakirja nimenomaan ennen testamentin lainvoimaistumista aiottuihin pesänselvitystoimiin. Ratkaisu olisi oikein myös testamentin tekijän tahdon toteutumisen näkökulmasta. Nykyisellään lainsäädäntö ja oikeuskirjallisuus saattaa antaa testamentin tekijälle paljon ruusuisemman kuvan toimeenpanijan asemasta, kuin mitä se todellisuudessa on. Toimeenpanijaa saattavat testamentin lainvoimaistuessa odottaa tyhjät pankkitilit, jos osakkaat ovat yhdessä niin päättäneet eikä pankki ole välittänyt tiedustella, onko toimeenpanija saanut tiedon testamentista. Tämä tilanne ei olisi ehdotetun ratkaisun myötä enää mahdollinen ilman toimeenpanijan suostumusta. Lain selvempi ja yksityiskohtaisem-

³⁶² Tosin tämän esityksen ehdotus toimeenpanijan vastaavanlaisen oikeuden tuomiseksi osaksi nykyistä toimeenpanijajärjestelmäämme ei ole täysin uutta, vaan pikemmin unohdettua ja 1965 PK:n valmistelussa sivuutettua ajattelua toimeenpanijan testamenttiin perustuvasta oikeudesta. af Hällström on ollut 1734 PK:n toimeenpanijajärjestelmän aikana ollut vahvasti sillä kannalla, että toimeenpanijan kuuluu osallistua pesän hallintoon heti valvottuaan testamentin jo ennen testamentin lainvoimaistumista nimenomaan siitä syystä, että toimeenpanijamääräys muutoin on vaarassa käydä kokonaan merkityksettömäksi.

pi sanamuoto voisi myös ehkäistä niitä ongelmatilanteita, jossa toimeenpanija on tietämättään joutunut toimeensa testamentin tultua lainvoimaiseksi ilman, että määräystä olisi tätä ennen annettu tiedoksi hänelle. Kuitenkin pesän osakkaiden yhteishallintoon kiinteästi kuuluva kiireellisten asioiden hoitaminen ilman kaikkien osakkaiden, ja ehdotuksen mukaisesti myös ilman toimeenpanijan suostumusta olisi hyvä varaventiili kuolinpesän juoksevien ja välttämättömien asioiden hoitamisessa. Ratkaisu ei vaikeuttaisi alkuvaiheen pesänselvitystä ja perunkirjoituksen valmistelua.